

Fale Alea 'o Tonga

**KO E MINITI 'O E
FEME'A'AKI
'A E HOU'EIKI MĒMIPA
'O E
FALE ALEA 'O TONGA**

FIKA	16
'Aho	Monite, 24 'Okatopa 2022

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI MĒMIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Fakafanua

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2, Vahefonua Ha'apai

Hou'eiki Minisitā Kapineti

'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Ako & Ako Ngāue, Polisi & Tāmate Afi & Potungāue Tau Malu'i Fonua	Hon. Siaso Sovaleni
'Eiki Tokoni Palēmia, Minisitā ki he 'Atakai, Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi & Ma'u'anga Fakamatala	Hon. Samiu Vaipulu
'Eiki Minisitā Lao & Pilisone	Hon. Samiu Vaipulu
'Eiki Minisitā Pa'anga & Palani Fakafonua & Kasitomu mo e Tānaki Pa'anga Hu Mai	Lord Tu'i'āfitu
'Eiki Minisitā Fonua & Ngaahi Koloa Fakaenatula	Hon. Dr. Saia Piukala
'Eiki Minisitā Mo'ui	Hon. Dr. Viliami Lātū
'Eiki Minisitā Fēfakatau'aki mo e Fakalakalaka	Hon. Semisi Fakahau
'Eiki Minisitā Toutai	Lord Vaea
'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua	Hon. Fekita 'Utoikamanu
'Eiki Minisitā ki Muli & Takimamata	Hon. Lord Fohe
'Eiki Minisitā Ngoue, Me'atokoni & Vaotātā	Hon. Sevenitini Toumoua
'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi	Hon. Sevenitini Toumoua

Hou'eiki Fakafofonga Nōpele

Lord Tu'ivakanō	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2 Tongatapu
Lord Tu'ilakepa	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2 Vava'u
Lord Tu'iha'angana	'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Ha'apai
Lord Nuku	'Eiki Fakafofonga Nōpele 'Eua
HSH Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili	'Eiki Fakafofonga Nōpele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Kakai 1, Tongatapu	Tevita Fatafehi Puloka
Fakafofonga Kakai 2, Tongatapu	Dr. 'Uhilamoelangi Fasi
Fakafofonga Kakai 5, Tongatapu	Dr. 'Aisake Valu Eke
Fakafofonga Kakai 10, Tongatapu	Dr. Pohiva Tu'i'onetoa
Fakafofonga Kakai 11, 'Eua	Dr. Taniela Liku'ohihifo Fusimālohi
Fakafofonga Kakai 12, Ha'apai	Mo'ale Finau
Fakafofonga Kakai 13, Ha'apai	Veivosa Light of Life Taka
Fakafofonga Kakai 17, Ongo Niua	Vātau Mefi Hui

FALE ALEA 'O TONGA

‘ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 16/2022 FAKATAHA ‘A E FALE ALEA ‘O TONGA

‘Aho : Monite 24 ‘Okatopa, 2022

Taimi : 10.00 am

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Fuakava ‘a e Hou’eiki Memipa
Fika 03	:	Ui ‘o e Hou’eiki Memipa ‘o e Fale Alea
Fika 04	:	Me’a ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea
Fika 05	:	LAO FAKAANGAANGA:
		5.1 Fika 6/2022: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Malu’i 2022
		5.2 Fika 7/2022: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Folau Vaka 2022
		5.3 Fika 8/2022: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) (Fika 3) ki he Ngaahi Hia 2022
		5.4 Fika 9/2022: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) (Fika 4) ki he Ngaahi Hia 2022
		5.5 Fika 10/2022: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) (Fika 5) ki he Ngaahi Hia 2022
		5.6 Fika 11/2022: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) (Fika 6) ki he Ngaahi Hia 2022
Fika 06	:	LIPOOTI MEI HE NGAahi KOMITI:
		6.1 Fika 1/2022: Komiti Tu’uma’u ki he Lao (fekau’aki mo e Lao Fakaangaanga Fika 5A/2022)

		6.2	Fika 1/2022: Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Tohi Tangi Fika 1A/2022)
		6.3	Fika 2/2022: Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Tohi Tangi Fika 2/2022)
		6.4	Fika 3/2022: Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Tohi Tangi Fika 4A/2022)
Fika 07	:	LIPOOTI/FAKAMATALA FAKATA'U:	
		7.1	Potungaue Fefakatau'aki mo e Fakalalaka Faka'ekonomika 2021/2022
		7.2	'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale 2021/2022
		7.3	Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi 2020/2021
		7.4	'Ofisi 'o e Komisoni ki he Kau Ngaue Fakapule'anga 2021/2022
Fika 08	:	LIPOOTI 'A'AHU 2022:	
		8.1	Vahenga Fili 'Eua 11
		8.2	Vahenga Fili Vava'u 16
Fika 09	:	KOMITI KAKATO	
		9.1	Lipooti Fakamatala Fakata'u 'a e Potungaue Mo'ui 2020/2021
Fika 10	:	Ngaahi Me'a Makehe	
Fika 11	:	Kelesi	

Fakahokohoko e peesi

Fale Alea 'o Tonga	8
Lotu	8
Fakafuakava'i Fakafofonga fo'ou Ha'apai 12	8
Ngaahi lakanga fo'ou he Kapineta fakahaa'i he Palēmia 'i Fale Alea.....	9
Fakafuakava'i 'Eiki Minisita Pa'anga fo'ou	9
Fakafuakava'i 'Eiki Minisita Ngaahi Ngāue Fakalotofonua fo'ou.....	9
Ui 'a e Fale.....	10
Poaki.....	10
Me'a 'Eiki Sea Fale Alea	10
Fakama'ala'ala Minisita Lao he Lao fika 6/2022 Lao Fakatonutonu ki he Malu'i 2022	11
Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'i (Lao Fakaangaanga fika 6/2022)	11
Tukuhifo 'Eiki Sea Lao Fakaangaanga fika 6/2022 ki he Komiti Lao.....	12
Lao Fakaangaanga fika 7/2022 (Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he folau vaka).....	12
Fakama'ala'ala Minisita Lao he Lao Fakaangaanga fika 7/2022	12
Lao Fakaangaanga fika 7/2022 (Lao Fakaangaanga fika 7/2022)	13
Tukuhifo ki he Komiti Sosiale Lao Fakaangaanga Fika 7/2022.....	13
Lao Fakaangaanga fika 8/2022 (Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) Fika 3 ki he Ngaahi Hia)	13
Fakama'ala'ala Pule'anga he Lao Fakaangaanga fika 8/2022	13
Lao (Fakatonutonu) (Fika 3) ki he Ngaahi Hia (Lao Fakaangaanga fika 8/2022	14
Tu'utu'uni ke tukuhifo ki he Komiti Lao Fakaangaanga fika 8/2022 ki he Komiti Lao	14
Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 4 ki he Ngaahi Hia (Lao Fakaangaanga fika 9/2022).....	15
Fakama'ala'ala he Lao Fakaangaanga fika 9/2022.....	15
Lao Fakaangaanga fika 9/2022.....	15
Tukuhifo ki he Komiti Lao Lao Fakaangaanga fika 9/2022.....	16
Fokotu'u ke alea'i pe 'i Fale Alea Lao Fakaangaanga fika 9/2022 kae 'oua 'ave ki he Komiti Lao	16
Poupou ki he faitu'utu'uni 'Eiki Sea fekau'aki mo e ngaahi Lao kuo ne tukuhifo ki he Komiti Lao ..	18
Tokanga 'oku pelepelengesi 'a e ngaahi Lao ke alea'i 'i Fale Alea	18
Pālota 'o tali ke tuku tafa'aki Kupu 131 Tohi Tu'utu'uni & fakafoki ki Fale Alea 'u Lao na'e tukuhifo ki he 'u Komiti	19
Lau tu'o 2 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'i 2022.....	19
Lao tu'o 2 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Folau Vaka 2022	21
Fokotu'u ke hiki 'o \$100,000.00 & ngāue popula ta'u 10 tautea ke hilifaki ki he 'Eikivaka.....	21
Tui Pule'anga 'osi fe'unga pe tautea tu'u mai he Lao	22
Fokotu'u tukuhifo ki he Komiti Kakato Lao Fakaangaanga fika 7/2022.....	23

Lau tu’o 2 Lao Fakaangaanga fika 8/2022.....	24
Fokotu’u pea poupou’i ke tukuhifo Lao Fakaangaanga fika 8/2022 ki he Komiti Kakato.....	24
Lau tu’o 2 Lao Fakaangaanga fika 9/2022.....	24
Fokotu’u & poupou’i ke tukuhifo Lao Fakaangaanga fika 9/2022 ki he Komiti Kakato	25
Lao Fakaangaanga fika 10/2022	25
Fokotu’u ke tamate’i ngaahi me’a fakaongo ‘o kapau ‘e alea’i Lao Fika 10/20-22 he Fale Alea	26
Lau ‘uluaki Lao Fakaangaanga fika 10/2022	26
Lau tu’o 2 Lao Fakaangaanga fika 5 ki he Ngaahi Hia (Lao Fakaangaanga fika 10/2022)	27
Kole ke tukuhifo ki he Komiti Kakato Lao Fakaangaanga fika 10/2022	27
Fokotu’u pea poupou’i tukuhifo ki he Komiti Kakato Lao Fakaangaanga fika 10/2022	28
Lao Fakaangaanga Fika 11/2022 (Lao Fakatonutonu fika 6 ki he Ngaahi Hia 2022).....	29
Fokotu’u & poupou’i ke tukuhifo ki he Komiti Kakato Lao Fakaangaanga fika 11/2022	30
Fakatonutonu ki he ngaue’aki hala ‘aki lea tala tukufakaholo	30
Fakama’ala’ala Sea Komiti Lao he Lipooti fika 1/2022	32
Pāloti ‘o tali Lipooti fika 1/2022 Komiti Lao fekau’aki mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule’i Tute & ‘Ekisia	33
Pāloti’i ‘o tali lau tu’o 2 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule’i Tute/’Ekisia & ngaahi fakatonutonu	34
Lau tu’o 3 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule’i Tute/’Ekisia & ngaahi fakatonutonu ...	34
Pāloti’i ‘o tali Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule’i Tute & ‘Ekisia.....	34
Fuofua me’a ‘Eiki Minisita Pa’anga ‘i Fale Alea.....	35
Lipooti Komiti ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea fekau’aki mo e Tohi Tangi fika 1A/2022	35
Lipooti Fika 1/2022 Komiti Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea	36
Fakama’ala’ala he Lipooti fika 1/2022 Komiti Ngaahi Totonu e Fale Alea.....	36
Fokotu’u ke lau ‘a e Tohi Tangi fika 1A/2022.....	37
Pāloti’i ‘o tali Lipooti fika 1/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea	37
Tohi Tangi Fika 1A/2022.....	37
Fokotu’u ke ‘ave Tohi Tangi fika 1A/2022 fai ha ngāue ki ai Pule’anga.....	39
Kole Pule’anga tukuange ha’anau faingamalie ke vakai’i e tangi pea toki lipooti mai ki Fale Alea ..	40
Fokotu’u ke ‘ave tohi tangi ki he Pule’anga ke nau toki feme’a’aki ki ai	41
Fakahā Pule’anga ‘ikai lava ke toe fa’u ha Lao ki he ngaahi me’a kuo ‘osi hoko kimu’a	41
Pāloti’i ‘o tali ke ‘ave Tohi Tangi fika 1A/2022 fai ngāue ki ai Pule’anga	42
Pāloti tali ‘ave Tohi Tangi ki he Pule’angá ke nau ngāue ki ai.....	42
Lipooti Fika 2/2022 Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea fekau’aki Tohi Tangi Fika 2/2022.....	42
Lipooti Ngāue ‘a e Komiti ki he Tohi Tangi fika 2/29022	43

Fakamā'opo'opo mo e Ngaahi Fokotu'u ki he Tohi Tangi fika 2/2022	44
Fakama'ala'ala he Lipooti fika 2/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea	44
Pāloti'i 'o tali Lipooti fika 2/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea	45
Tohi Tangi Fika 2/2022.....	45
Fokotu'u 'ave ki he Pule'anga Tohi Tangi fika 2/2022 fai 'enau ngāue ki ai	46
Poupou 'ave Tohi Tangi fika 2/2022 ki he Pule'anga nau ngāue ki ai koe'uhi ke fakahounga'i 'ofa kainga Tonga muli	47
Poupou Palēmia ko e me'a lelei tauhi vā ki hotau kāinga Tonga 'i muli.....	49
Pāloti'i 'o tali ke 'ave tohi tangi fakahounga'i kau Tonga 'i muli fai ngāue ki ai Pule'anga.....	50
Lipooti fika 3/2022 Komiti Tu'uma'u Ngaahi Totonu Fale Aleá fekau'aki mo e Tohi Tangi Fika 4A/2022	50
Fakama'ala'ala he Lipooti fika 3/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea	51
Pāloti 'o tali Lipooti fiak 3/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea & lau Tohi Tangi fika 4A/2022....	51
Tohi Tangi Fika 4A/2022.....	52
Fakamahino Pule'anga te'eki ai ha 'inivesitoa muli 'e faka'atā ke laiseni ke tō ngoue	54
Fokotu'u mei he Pule'anga tukuange Tohi Tangi fika 4A/2022 nau ngāue ki ai	54
Fokotu'u tuku hifo Tohi Tangi fika 4A/2022 fai hano tālanga'i mahino he Komiti Kakato	55
Pāloti 'o tali tuku hifo ki he Komiti Kakato Tohi Tangi fika 4A/2022	55
Lipooti Fakata'u Potungāue Fefakatau'aki & Fakalalakaka Faka'ekonōmika ki he ta'u 2021/2022 .	55
Fakama'ala'ala he Lipooti Fakata'u Potungāue Fefakatau'aki ki he ta'u fakapa'anga 2021/2022 ...	56
Fokotu'u ke tuku hifo Lipooti Fakata'u Potungāue Fefakatau'aki 2021/22 ki he Komiti Kakato	57
Poupou tuku hifo Lipooti Potungāue Fefakatau'aki ki he 2021/2022 ke alea'i he Komiti Kakato	57
Pāloti'i 'o tali ke tuku hifo Lipooti fakata'u Potungāue Fefakatau'aki ke alea'i he Komiti Kakato	57
Lipooti Fakata'u 'Ofisi 'Ateni Seniale ngata ki he 'aho 30 Sepitema 2022.....	58
Fokotu'u ke tuku hifo Lipooti Fakata'u 'Ofisi 'Ateni Seniale ki he Komiti Kakato	59
Pāloti'i 'o tali tuku hifo ki he Komiti Kakato Lipooti 'Ofisi 'Ateni Seniale	59
Lipooti Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi ki he ta'u fakapa'anga 2020/2021	59
Fokotu'u ke tuku hifo ki he Komiti Kakato hono fakama'ala'ala Lipooti Fakata'u Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi.....	60
Kelesi	61

Fale Alea ‘o Tonga

Aho: Mōnite, 24 ‘Okatopa 2022

Taimi: 1010-1015 pongipongi

Sātini Le’o: Me’a mai ‘Eiki Sea e Fale Aleá. (*Lord Fakafanua*)

Eiki Sea: Mālō homou laumālie Hou’eiki. Kole atu ki he ‘Eiki Minisitā Fefakatau’akí mo e Fakalakalaka Faka’ekonōmiká ke ne tataki mai e lotu ‘o e pongipongi ní.

Lotu

(Na’e fakahoko ‘a e lotú ‘i he pongipongi ní ‘e he ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki & Fakalakalaka Faka’ekonōmiká, Hon. Dr. Viliami Uasikē Lātū.)

<002>

Taimi: 1015-1020

(Na’e kei lele pe ‘a e lotu)

<002>

Taimi: 1020-1025

(Hoko atu pē ‘a e lotu, pea kuo lava hoko atu ‘a e ngāue ‘a e Fale...)

Eiki Sea: Mālō Hou’eiki, kole atu pē ke tau foki ki he’etau ‘asenta, ‘oku hā pē ‘i mu’a ‘ia kimoutolu, ko e fuakava ‘a e Hou’eiki Mēmipa fo’ou. Kole atu ki he Kalake, kātaki ‘o kamata e, hono fakafuakava’i Fakafofonga fo’ou Ha’apai 12.

Fakafuakava’i Fakafofonga fo’ou Ha’apai 12

Mo’ale Finau: ‘Oku ou fuakava ni ‘i he ‘Ao ‘o e ‘Otua, te u talangofua mo’oni ki he ‘Ene ‘Afio ko Tupou VI, ko e Tu’i totonu ‘o Tonga. Pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa ‘a e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tonga, pea faitotonu mo mā’oni’oni ‘a e lakanga mo e ngāue ‘a e Fale Alea, ko au Mo’ale Finau, Fakafofonga Fale Alea Vāhenga Ha’apai 12.

(Na’e ‘uma leva ki he Tohitapu, pea fakamo’oni leva ‘i he fuakava.)

Eiki Sea: Mālō ko e faingamālie te u tuku ki he ‘Eiki Palēmia, me’a mai.

Eiki Palēmia: Mālō Sea. Tapu mo e Feitu’u na Sea, tapu mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale Alea, ‘oatu heni ha talamonū ki he Fakafofonga Fale Alea fo’ou, Ha’apai 12, fakafiefia e fakakakato ‘o e ouau ‘o e Fale, pea ‘oku ‘i ai ‘a e ‘amanaki lelei ...

<005>

Taimi: 1025-1030

Eiki Palēmia: ...Fengaue'aki 'i he kaha'u.

Ngaahi lakanga fo'ou he Kapineti fakahaa'i he Palēmia 'i Fale Alea

Sea ko e ki'i fakahoko atu pē Sea 'a e fiefia 'a e motu'a ni na'e lākoifie 'a e Tama Tu'i 'i he Tu'utu'uni 'a e *Privy Council* na'e fakahoko mai ki he Pule'anga 62 mo e 63 ke fakanofu ai 'a *Honorable* Samiu Vaipulu ko e Tokoni Palēmia mei he 'aho 1 'o Sepitema kae 'uma'ā 'a *Honorable Lord Vaea* ko e Fakafofonga Nōpele ko eni 'o Tongatapu Fika 1 ke hoko ko e 'Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua pē ko e *MIA* ke kamata foki hangē ko 'eku fakahoko 'anenai mei he 'aho 1 'o Sepitema pea mo *Honorable* Tiofilusi Tiueti ko e 'Eiki Minisitā ki he Pa'anga mo e Ngaahi Palani Fakafonua pea ko e kau atu ki ai mo e 'Eiki Minisitā ki he Tānaki Pa'anga mo e Kasitomu 'o kamata mei he 'aho 17 'o 'Okatopa 'o e ta'u ni. Sea ko e ngaahi mātu'a ni 'oku nau 'osi kamata fakahoko fatongia fakatatau pē ki he Tu'utu'uni na'e lākoifie ki ai 'a e Tama Tu'i ki he Pule'anga pea ko e tuku mai pē ke fakakakato 'a e ouau 'o e Fale ni Sea mālō.

Fakafuakava'i 'Eiki Minisita Pa'anga fo'ou

(Fakahoko 'a e fuakava 'o e 'Eiki Minisitā Pa'anga mo e Ngaahi Palani Fakafonua & Tānaki Pa'anga mo e Kasitomu)

'Eiki Minisitā Pa'anga: 'Oku ou fuakava ni 'i he 'ao 'o e 'Otua te u fai talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afio ko Tupou VI ko e Tu'i totonu 'o Tonga pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tonga pea fai 'a e ngāue 'i he'eku potungāue ki he ngata'anga 'o 'eku mafai koe'uhí ko e lelei 'a e Tu'i mo e Pule'anga ni. Ko au Tiofilusi Tiueti Minisitā Pa'anga mo e Palani Fakafonua mo e Minisitā Tānaki Pa'anga mo e Kasitomu.

Fakafuakava'i 'Eiki Minisita Ngaahi Ngāue Fakalotofonua fo'ou

(Fakahoko 'a e fuakava 'o Lord Vaea ko e 'Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua)

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua: Ko e tohi fuakava 'o e Hou'eiki Minisitā Konisitūtone 'o Tonga 63. 'Oku ou fuakava ni 'i he 'ao 'o e 'Otua te u fai talangofua mo'oni ki he 'Ene 'Afio ko Tupou VI ko e Tu'i Totonu 'o Tonga pea te u tauhi mā'oni'oni mo haohaoa 'a e Konisitūtone 'o e Pule'anga 'o Tonga pea fai 'a e ngāue 'i he'eku potungāue ki he ngata'anga 'o 'eku mafai koe'uhí ki he lelei 'a e Tu'i mo e Pule'anga ni. Ko au Nōpele Vaea Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua.

<007>

Taimi: 1030-1035

'Eiki Sea : Mālō Hou'eiki tau talitali lelei e ongo Minisitā fo'ou pehē foki ki he Fakafofonga Ha'apai 12 ki he Fale Alea. Kimu'a pea tau hoko atu Hou'eiki te u kole ki he Kalake ke ui e Hou'eiki Mēmipa e Fale.

Ui ‘a e Fale

Kalake Tēpile : Tapu mo e 'Eiki Sea e Fale Alea tapu ki he 'Eiki Palēmia mo e Hou'eiki Minisitā e Kapineti, tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga e Hou'eiki Fakafofonga Nōpele ‘Ene ‘Afio pea tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga e Kakai kae 'atā ke fakahoko hono ui ‘o e Fale ki he ‘aho ni, ‘aho Monite 24 ‘o ‘Okatopa, 2022.

'Eiki Sea ‘o e Fale Alea, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fonua & Ngaahi Koloa Fakaenatula, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki & Fakalakalaka Faka'ekonōmika, 'Eiki Minisitā Toutai, 'Eiki Minisitā Ki Muli & Takimamata, 'Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Lalahi, 'Eiki Minisitā Ngoue, Me'atokoni & Vaotāta, 'Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Minisitā Pa'anga & Palani Fakafonua, 'Eiki Nōpele Tu'ivakanō, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa, 'Eiki Nōpele Tu'iha'angana, 'Eiki Nōpele Nuku, *HRH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili, Tevita Fatafehi Puloka, 'Uhilamoelangi Fasi, 'Aisake Valu Eke, Pohiva Tu'i'onetoa, Taniela Likuohihifo Fusimalohi, Mo'ale Finau, Veivosa *Light of Life* Taka ...

<008>

Taimi: 1035-1040

Kalake Tēpile: ... Vātau Mefi Hui. ‘Eiki Sea kau toe fakaongo atu mu’a.

‘Eiki Minisitā ‘o e Toutai. ‘Eiki Minisitā ki Muli mo e Takimamata. ‘Aisake Eke, Pohiva Tu'i'onetoa, Vātau Mefi Hui.

Poaki

‘Eiki Sea ngata’anga ē tali uí ko e poakí ‘oku ma’u e tohi poaki ‘a e ‘Eiki Minisitā Mo’uí pea pehē kia ‘Eiki Nōpele Tu'ivakanō pea mo ‘Eiki Nōpele Nuku. Ko e toenga ‘o e Hou'eiki Mēmipa ‘oku ‘ikai ke tali honau uí ‘oku ‘i ai e tui ‘oku nau me’a tōmui mai pē. Mālō 'Eiki Sea.

Me’a ‘Eiki Sea Fale Alea

'Eiki Sea: Fakatapu ki he ‘Afio ‘a e Ta’ehāmai ‘i hotau lotolotonga. Tapu pea mo ‘Ene ‘Afio Tama Tu’í Tupou VI ko e Hau ‘o e ‘Otu Tonga kae 'uma'ā e Ta’ahine Kuini Nanasipau’u. Tapu pea mo e Tama Pilinisi Kalauní pehē foki ki he Fale ‘o Tupou. Tapu atu 'Eiki Palēmia kae 'uma'ā e Hou'eiki Minisitā ‘o e Kapinetí. Tapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga ‘o e kau Nōpele, tapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí.

Mālō ho'omou laumālie lelei he pongipongi ni Hou'eiki ko u fakamālō atu he lava lelei ‘etau fuakava ‘aneuhú pehē foki ki he ngāue na’e kole mai ‘e he Pule'anga ke toloi mai ‘a e Falé ki he ‘aho ni mei he uike kuo ‘osí koe'uhí ko e ngaahi fatongia ‘o lava ‘o fakakakato ‘o talitali e kau Minisitā *Defense* hono talitali lelei kinautolú pehē foki ki he ngaahi fatongia kehe pē e Pule'anga na’e fakakakato pea ko eni ‘oku tau foki mai Hou'eiki ke fakahoko ‘etau ngāué ‘a ia ‘oku hā atu pē he ‘etau ‘asenitá ko e ngaahi Lao Fakaangaanga eni kuo fakahū mai pehē foki ki he ngaahi lipooti mei he ngaahi komití pea na’e ‘i ai mo e ngaahi lipooti fakamatala fakata’u ‘oku toe ke fai hano alea’i mo e Lipooti ‘A’ahi ‘e ua pehē foki ki he ngāue na’e toe ‘i he Komiti Kakató.

Ko u fakamanatu atu Hou'eiki koe'uhí 'oku me'a atu e Sea 'o e Komiti Kakató 'o, 'o hoko ko e Mēmipa 'o e Kapinetí 'e, te u toki kole atu pē ke tau fili ha Sea Komiti Kakato fo'ou 'i he taimi 'e fiema'u ai ke tau lilliu ki he Komiti Kakató. Ka koe'uhí ko e ngaahi lao ko eni mo e ngaahi lipooti 'oku kei 'i he Fale Alea 'e mu'omu'a ia 'i he'etau 'asenita.

Ko ia 'e Hou'eiki 'oku 'ikai ke toe fie toloi 'etau ngāue tau hoko atu ki he Fika 5 'etau 'asenitá 'a ia ko e Lao Fakaangaanga Fika 5.1 'i he'etau 'asenitá 'a ia ko e Lao Fika 6/2022 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'i 2022. Tuku heni e faingamālie ki he 'Eiki Minisitā Laó ke ne fakamatala mai e laó, 'oatu ho miniti 'e nima kimu'a pea tau lau 'uluaki.

Fakama'ala'ala Minisita Lao he Lao fika 6/2022 Lao Fakatonutonu ki he Malu'i 2022

'Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Tapu ki he 'Eiki Palēmia kae 'uma'ā e Hou'eiki Minisitā 'o e Kapinetí. Tapu atu ki he Hou'eiki Nōpele 'o e Fonuá kae 'uma'ā e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí.

'Eiki Sea ko e fanga ki'i lao ko ení ko e fanga ki'i lao iiki pē ...

<009>

Taimi: 1040 – 1045

'Eiki Minisitā Lao: ... makatu'unga pe ngaahi fakatonutonu ko ení koe'uhí ko e ngaahi hopo mo e ngaahi tu'utu'uni 'oku fakafakamaau'anga 'o fai ai hono fakatonutonu mo e fakaliliu ko eni 'o e laó ke fenāpasi pea mo e fāliunga 'o taimí 'Eiki Sea.

Ko e lao ko eni fika (5.1) ko e Lao ia ki he Malu'í 'a ia ko e lao ko ení na'e 'a ia fo'i taimi 'oku tauhi fakalao ha ni'ihi ko e 'uhinga pe lao ko eni 'Eiki Sea ki hono tauhi fakalao ko ē 'o e ni'ihi ko iá. Pe ko e *bail* ko eni 'o e ngaahi hopó Sea, ko e Lao *bail* ē.

Ko e taumu'a ko ē fakatonutonu 'Eiki Sea ko ha taha kuo fakahalaia'i pea tautea ki ha vaha'a taimi nofo pōpula 'i he taimi pe ko iá. 'A ia 'oku 'ikai ko ha tautea toloi, kuo pau 'e 'ikai foaki ha malu'i 'o fakatatali ki he'enau hopo tangí tukukehe kapau kuo fakakakato 'e he taha ko iá 'a e ngaahi makatu'unga 'i he kupu 4 (b) (2) 'o e tefito'i laó, 'uhinga ia 'o e ki'i fo'i lao ko iá Sea. Tau hokohoko katoa pe 'ū lao Sea pe 'e 'ai tahataha pe?

'Eiki Sea: Tau 'ai tahataha pe 'Eiki Minsitā.

'Eiki Minisitā Lao: Mālō, fokotu'u atu Sea

Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'I (Lao Fakaangaanga fika 6/2022)

'Eiki Sea: Kole atu ki he Kalaké ke tau lau 'uluaki e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'í.

Kalake Tēpile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'í 2022, ko e Lao Fakaangaanga ki he Lao ke Fakatonutonu 'a e Lao ki he Malu'í.

‘OKU TU’UTU’UNI ‘e he Tu’í mo e Fale Alea ‘o Tongá ‘i he fakataha alea ‘o e Pule’angá ‘o pehē:

1 Hingoa nounou mo e ‘uhinga’i leá

(1) ‘E ui ‘a e laó ni ko e Lao (Fakatonutonu) ki he Malu’í 2022.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga ko ení fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, Veivosa *Light of Life* Taka, Mo’ale Finau, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Fonua, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minsitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisiā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonuá, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa, Sea ‘oku loto ki ai toko hongofulu mā tolu, 13.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tali hono lau ‘uluaki e Lao Fakaangaangá fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: ‘Ikai ke loto ki ai ‘a ‘Uhila mo e Langi Fasi, Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi ‘ikai ke loto ki ai e toko 2 ‘Eiki Sea.

Tukuhifo ‘Eiki Sea Lao Fakaangaanga fika 6/2022 ki he Komiti Lao

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki ‘oku tali hono lau ‘uluaki ‘o e Lao Fakaangaanga ko ení, fakatatau ki he kupu (131) ‘o ‘etau tohi tu’utu’uní. Te u fokotu’u ke tukuhifo eni ki he Kōmiti Laó.

Lao Fakaangaanga fika 7/2022 (Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he folau vaka)

Hou’eiki tau hoko atu ki he fika 5.2 tau ‘asenitá ko e Lao Fakaangaanga fika 7 ‘o e 2022. Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Folau Vaká. Me’a mai ‘Eiki Minisitā ...

<010>

Taimi: 1045-1050

Fakama’ala’ala Minisita Lao he Lao Fakaangaanga fika 7/2022

‘Eiki Tokoni Palēmia: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, tapu mo e ‘Eiki Palēmiá mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale ni. ‘Eiki Sea ko e fakatonutonu ko eni ki he Lao Folau Vaká ko e fakatonutonu pē ‘i he tauteá ‘Eiki Sea. ‘Oku makatu’unga ia ‘i he, ko e tauteá ‘i he’ene tu’u lolotonga, tautea tatau pē ‘a e *owner* ‘o e vaká pea mo e ‘eiki vaká. Ka koe’uhí ‘oku makatu’unga ko e ‘eikivaká te ne fai e tu’utu’uni faka’osi ko ia ke folau e vaká pea ‘ai leva ke na makehekehe mo e tokotaha ‘o’ona e vaká he ko e faitu’utu’uni faka’osí kapau ‘e uta ‘ova ‘a e pāsesé ‘oku hilifaki ia he uma ko ē ‘o e ‘eiki vaká kae ‘ikai ko e tokotaha ha’ana e vaká. Fokotu’u atu Sea.

‘Eiki Sea: Kole atu ki he Kalaké tau lau ‘uluaki e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Folau Vaká.

Lao Fakaangaanga fika 7/2022 (Lao Fakaangaanga fika 7/2022)

Kalake Tēpile:

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) KI HE FOLAU VAKA 2022

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HA LAO KE FAKATONUTONU 'A E LAO KI HE FOLAU VAKA

‘OKU TU’UTU’UNI ‘e he Tu’í mo e Fale Alea ‘o Tongá ‘i he Fakataha Alea ‘o e Pule’angá ‘o pehē:

1 Hingoa nounou mo e ‘Uhinga’i lea

(1) ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) ki he Folau Vaka 2022.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau ‘uluaki e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Folau Vaká fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, Mo’ale Finau, Veivosa *Light of Life* Taka, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Fonua, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa. ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai e toko 13.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai loto ke tali hono lau ‘uluaki e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Folau Vaká fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: ‘Ikai ke loto ki ai ‘a ‘Uhilamoelangi Fasi, Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi. ‘Ikai ke loto ki ai e toko 2 ‘Eiki Sea.

Tukuhifo ki he Komiti Sosiale Lao Fakaangaanga Fika 7/2022

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki. ‘Oku tali he Fale ni hono lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga Fika 7/2022. Te u tukuhifo eni ki he Komiti Sosialé.

Lao Fakaangaanga fika 8/2022 (Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) Fika 3 ki he Ngaahi Hia)

Tau hoko atu Hou’eiki ki he Fika 8/2022 Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) Fika 3 ki he Ngaahi Hia. Me’a mai ‘Eiki Minisitā Lao.

Fakama’ala’ala Pule’anga he Lao Fakaangaanga fika 8/2022

‘Eiki Tokoni Palēmia: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, ‘Eiki Palēmiá mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Falé ni. ‘Eiki Sea ko e fakatonutonu ko ení ‘i he lao ko ia Lao Hiá kupu 18, ‘oku ne tu’utu’uni ‘e ai ‘e ia ke toki tu’utu’uni ‘e ha kau sula pe ‘oku vale pē faha ha taha faka’iloa ka ‘oku fakangofua eni ‘Eiki Sea. Ko e fakatonutonu ko ení ke lava pē ‘e he Fakamaau ‘i ha hopo

‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha kau sula mo ha me’a ke fai e tu’utu’uni ko iá makatu’unga ‘i he ngaahi mo’oni’i me’a ko ia ‘oku hā ‘i he Fakamaau’angá ‘i he lolotonga ‘o e hopó ‘Eiki Sea. Fokotu’u atu.

Lao (Fakatonutonu) (Fika 3) ki he Ngaahi Hia (Lao Fakaangaanga fika 8/2022

‘Eiki Sea: Kole atu ki he Kalaké ke tau lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) (Fika 3) ki he Ngaahi Hiá.

Kalake Tēpile:

KO E LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) (FIKA 3) KI HE NGAAHI HIA 2022

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HA LAO KE FAKATONUTONU ‘A E KUPU 18 ‘O E LAO KI HE NGAAHI HIA

‘OKU TU’UTU’UNI ‘e he Tu’í mo e Fale Alea ‘o Tongá ‘i he Fakataha Alea ‘o e Pule’angá ‘o pehē:

1 Hingoa nounou mo e ‘uhinga’i lea

(1) ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia Fika 3/2022. ...

<002>

Taimi: 1050-1055

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu fika 3 ki he Ngaahi Hia, fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, ‘Uhila mo e Langi Fasi, Mo’ale Finau, Veivosa *Light of Life* Taka, ‘Eiki Minisitā ‘o e Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Fonua, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa. Sea ‘oku loto ki ai ‘a e toko 12.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai loto ke tali hono lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga fakahā hono nima.

Kalake Tēpile: ‘Ikai ke loto ki ai ‘a Taniela Liku ‘o Hihifo Fusimālohi, ‘ikai ke loto ki ai ‘a e toko 1 ‘Eiki Sea.

Tu’utu’uni ke tukuhifo ki he Komiti Lao Fakaangaanga fika 8/2022 ki he Komiti Lao

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki ‘oku tali ‘e he Fale ni hono lau ‘uluaki ‘o e Lao Fakaangaanga, tukuhifo eni ki he Komiti Lao.

Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 4 ki he Ngaahi Hia (Lao Fakaangaanga fika 9/2022)

Tau hoko atu ki he Lao fika 9/2022 mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 4 ki he Ngaahi Hia. Me'a mai 'Eiki Minisitā Lao.

Fakama'ala'ala he Lao Fakaangaanga fika 9/2022

'Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Sea, tapu mo e 'Eiki Palēmia mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale. 'Eiki Sea ko e fakatonutonu 'a e Lao Hia, koe'uhi he ko 'ene tu'u ko ē 'i he taimi ni, 'oku natula pē ia ki hano angahala'i 'o ha fefine, 'oku 'ikai ke kau heni 'a hono angahala'i 'o ha motu'a tangata, ka ko e fakatonutonu ko eni ke lava 'o fakatou ngāue he 'oku, koe'uhi ko e ngaahi hopo na'e fai mai kimui 'Eiki Sea, 'o makatu'unga ai 'a e fakatonutonu ko eni ke lava ke ngāue'aki 'a e angahala'i 'o ha fefine pē ko ha tangata kae 'ikai ke tohi pehē kae tohi pē angahala'i 'o ha taha. Ko ia 'Eiki Sea 'oku fokotu'u atu.

'Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke tau lau 'uluaki, Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 4 ki he Ngaahi Hia.

Lao Fakaangaanga fika 9/2022

Kalake Tēpile: (Lau 'uluaki)

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) (FIKA 4) KI HE NGAahi HIA, 2022

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HA LAO KE FAKATONUTONU 'A E
'A E KUPU 118 'O E LAO KI HE NGAahi HIA.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'oi pehē:

1. Hingoa Nounou mo e 'Uhinga'i Lea

1) 'E Ui 'a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) (Fika 4) ki he Ngaahi Hia 2022.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau 'uluaki 'o e Lao Fakaangaanga, fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea 'oku loto ki ai 'a Sea loto ki ai 'a Tevita Fatafehi Puloka, 'Uhilamoe langi Fasi, Taniela Liku 'o Hihifo Fusimalohi, Mo'ale Finau, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisitā 'o e Ngaahi Ngāue Lalahi, 'Eiki Minisitā Fonua, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Palemia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili, 'Eiki Nōpele Tu'i Ha'angana, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa. Sea 'oku loto kotoa ki ai 'a e Hou'eiki, Toko 16.

Tukuhifo ki he Komiti Lao Lao Fakaangaanga fika 9/2022

Eiki Sea: Mālō Hou'eiki, tali 'e he Fale ni hono lau 'uluaki 'o e Lao Fakaangaanga ko eni, tukuhifo ki he Komiti Lao. Tau hoko atu ki he Lao Fika 10.

Eiki Minisitā Lao: 'Eiki Sea.

Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Minisitā.

Eiki Minisitā Lao: Fokotu'u atu 'Eiki Sea na'a lava 'o lau tu'o 2 ai pē ko e fanga ki'i fakatonutonu pē ena 'oku 'ikai ko ha me'a lahi, mālō 'Eiki Sea.

Eiki Sea: 'Eiki Nōpele Vava'u.

Fokotu'u ke alea'i pe 'i Fale Alea Lao Fakaangaanga fika 9/2022 kae 'oua 'ave ki he Komiti Lao

Lord Tu'ilakepa: Tapu pē mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, tapu atu ki he 'Eiki Palēmia, kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki. Sea fakamolemole pē ki he Feitu'u na ko 'eku tu'u pē 'aku ia ko u fakatokanga'i 'a e me'a ko eni 'Eiki Sea, pea mālō 'Eiki Minisitā Lao ho'o me'a hake. Ko e fu'u naunau ko eni na'e 'osi tufa mai 'Eiki Sea he uike kuo 'osi, hangē kiate au 'oku ou nofo 'a 'etau tokanga koe'uhi ko e tu'utu'uni. 'Oku 'i ai pē foki 'a e tu'utu'uni 'Eiki Sea ko e tuku fakatafa'aki, fa'a ngāue'aki 'e he Feitu'u na. Koe'uhí ko e taimí pea mo e tu'unga 'oku tau 'i ai 'Eiki Sea, tau ofiofi he matatulutu;u 'oku lahi 'a e misinale 'alu atu 'o a'u ...

<005>

Taimi: 1055-1100

Lord Tu'ilakepa: ...Kilisimasi Faka'osita'u. 'Eiki Sea ko u fokotu'u atu ki he Feitu'u na Hou'eiki ko e ngāue ko eni 'oku 'ikai ke 'i ai ha fu'u Lao ia meimei kakato ai ha tefito'i Lao 'Eiki Sea. Ko e fanga ki'i liliu pē 'o e tefito'i lao 'Eiki Sea. 'Oku ou fokotu'u atu fakataha mo e pou pou 'a e 'Eiki Minisitā Lao tukuhifo mu'a e 'ū Lao ia heni ki he Fale ke fai ha ngāue ki ai. Ko 'eku lave'i 'Eiki Sea mahalo 'e meimei uike ua me'a atu 'a e Komiti Lao 'o nau vakai'i 'ikai ke u toe sio au 'Eiki Sea ko e toe hā ha me'a 'oku totonu ke toe vakai'i he Komiti Lao 'i ai pē ngaahi sipela heni 'Eiki Sea ko e(p) 'oku (p) pālangi nau lava 'enautolu 'o liliu heni 'i ai e ki'i fo'i lea ko e (si'i) (j) ia te tau lava pē tautolu 'o liliu heni kae hoko atu 'etau ngāue 'Eiki Sea.

'Eiki Sea ko 'ene vave ange 'etau ngāue pea vave 'a 'etau mālōlō 'Eiki Sea koe'uhí hangē ko e me'a na'a ku lave ki ai pea 'oku 'i ai mo e ngaahi fatongia 'a e Pule'anga pea hoko atu 'a e Pule'anga ia 'Eiki Sea. Kaikehe Sea 'oku ou fokotu'u atu 'Eiki Sea Hou'eiki hā ho'omou laumālie lelei tukuhifo ā e Lao te tau toe tali ki he 'ū komiti ko 'eku vakai ia fokotu'u atu Sea.

Eiki Sea: Hou'eiki 'oku mahino pē kia au 'a e fakamalanga 'a e Fakafofonga Nōpele 'o Vava'u ko 'etau Tohi Tu'utu'uni 'oku hā mahino pē ai kupu 131(2) "kuo pau ki he 'Eiki Sea ke ne fakahū 'a e Lao Fakaangaanga ki he Komiti Fekau'aki ki he fakafatongia'i'aki 'a hono sivi'i 'a e taumu'a pea mo e fakamā'opo'opo 'a e ngaahi fokotu'u 'a e kakai 'o e fonua ki he Lao Fakaangaanga ko ia." 'A ia ko e faingamālie pē eni Hou'eiki ke faka'atā atu

e komiti ke nau t̄naki mai ha ngaahi fakamatala mei he kakai ‘o e fonua fekau’aki pea mo e Lao Fakaangaanga ko eni. Pea hangē pē ko eni ko e me’a ko eni ‘a e Fakafofonga Nīpele ‘o kapau ko e loto ‘a e Hou’eiki Fakafofonga ke tau tuku fakatafa’aki ‘a e kupu ko eni ‘e lava pē ia ‘o hangē ko e founa ngāue na’a tau lava ‘o ngāue’aki kimu’a ka ‘oku hā mahino pē he’etau Tohi Tu’utu’uni tukukehe ‘o kapau ko ha Lao ‘Esitimeti pē ko ha Lao fakapapau’i mai ‘e ha tohi ‘e he Palēmia ko e ngaahi Lao fakavavevave kuo pau ke tau fou ‘i he kupu ko eni. ‘A ia mou me’a mai Hou’eiki he founa ngāue ‘oku mou loto ke tau hoko atu ki ai kuo pau pē ke u muimui au ki he kupu 131 tukukehe ‘o kapau ‘oku ‘i ai ha’amou fokotu’u tali’aki e tokolahi ‘o e Hou’eiki Fakafofonga.

‘Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai e ‘Eiki Minisitā Lao.

‘Eiki Minisitā Lao: Kae ‘uma’ā ‘a e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale ni. ‘Eiki Sea hangē ko ia na’a ku lave ki ai he kamata ko e ngaahi fakatonutonu ko eni ‘oku meimei makatu’unga ia he ngaahi hopo na’e ‘osi fai pea kapau te tau ngāue’aki ‘a e founa ngāue ko eni ‘oku tau lolotonga ngāue’aki ‘oku ou tui ‘e toe ‘i ai mo ha ni’ihi ‘e hao ia he hopo ka ‘oku makatu’unga ia ‘i he ngaahi Lao ko eni ‘Eiki Sea.

Ko ia ‘a e kole ki he Feitu’una koe’uhí ko eni ‘oku tali kotoa pē ‘e he Fale pea ‘oku ou tui ‘oku totonu ke tau hoko atu ke lau tu’o ua pea lau tu’o tolu makatu’unga he tali ko eni kuo fai hangē pē ko ia teke me’a pē ki ai ‘Eiki Sea. Ko e fanga ki’i fakatonutonu ko eni ko e ngaahi nānunga pē ia ‘o Fale Hopo ‘a ia ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi faka’uhinga mo e ngaahi fakalea tefito ‘i he Lao makatu’unga ai hono ngaahi fakatonutonu ko eni koe’uhí ko e ngaahi hopo kuo ‘osi fai pea kuo ne ngāue’aki ia ‘e he ni’ihi ‘o hao ai ‘i he tukuaki’i ko ē ‘oku fai kia kinautolu. Ka ‘oku tau ‘ilo pē ‘etautolu na’e maumau’i ‘e he tokotaha ko ē ‘a e Lao ka koe’uhí ko ‘ene anga ‘a e tu’u ko ē ‘a e Lao mo ‘ene fakahaofi fakatekinikale ai ni’ihi ko eni ‘Eiki Sea. Mālō ‘aupito.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Nōpele Ha’apai.

<007>

Taimi: 1100-1105

Lord Tu’iha’angana : Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea pea tapu mo e Hou’eiki ‘o e Fale Alea ‘o Tonga, pea ma’u e ki’i faingamālie ko eni ko e ‘uluaki pē ‘eku talamonū atu ki he Fakafofonga Vahefonua Ha’apai 12, talitali lelei ko e neongo ko ho’o toe foki mai pē ki he’etau ngāue ka ‘oku ‘oatu ‘a e talamonū ki he hokohoko atu ‘a e ngaahi ngāue ki he hoko atu ‘a e Fale Alea ‘o Tonga. Pehē ki he Hou’eiki Minisitā fo’ou kuo fakafuakava he pongipongí ni ko e talamonu atu ai pē ki he kau mai ‘a e ‘Otua Mafimafi he ngaahi to’o fatongia mo e ngaahi fatongia mamafa fakahoko ki he fonua ‘Ene ‘Afio kae ‘uma’ā ‘a e Hou’eiki ‘o e fonua mo e kakai ‘o e fonua ko Tonga.

Sea ko e me’a pē eni ia he ko e ‘uhinga he ko u poupuu atu pē au ki he me’a ko ia na’e me’a atu ki ai e ‘Eiki Nōpele pea ‘oku me’a mai ki ai ‘a e ‘Eiki Minisitā Lao. Ka ‘oku mahino pē ia ki he Feitu’u na ‘Eiki Sea he ko e mo’oni pē ko e tu’utu’uni ia. Ka ko e hangē ko e natula ko eni ‘o e ngaahi lao ko eni ‘Eiki Sea pea ‘oku ‘ikai ke pehē ko ‘etau feinga ‘atautolu ia ke fakavave ‘a e ngāue ‘a e Fale Alea hotau fatongia ke alea’i ‘a e lao. Ka ko ‘eku tui ko e puipuitu’a e ngaahi lao ko eni ‘Eiki Sea mo e ngaahi me’a ko eni kuo ‘osi ‘oatu ‘e he ‘Eiki Nōpele kae ‘uma’ā ‘a e ‘Eiki Minisitā Lao. Ko u tui ‘oku totonu pē ‘Eiki Sea pē ko e hā ‘a e

me'a 'a e fai tu'utu'uni 'a e Feitu'u na pē ko e tuku fakatafa'aki kapau 'e tuku fakatafa'aki ka 'oku ou tui au ia ke tukuhifo pē ia he kuo 'osi mahino pē 'a e ngaahi lao ia ko eni ngaahi fakatonutonu ko eni. Pea ka toki a'u atu hangē pē ia ko e ngaahi feme'a'aki angamaheni 'a e Fale ka 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku 'e fiema'u ia ke toe ki'i hanga 'e he Kōmiti Lao 'o fai honau fatongia 'o ki'i ngāue ki ai ke toe ki'i faingofua ange ki he ngāue 'a e Fale pea toki 'ave ki he Kōmiti Lao. 'Oku ou pou pou atu au Sea ke fai mai mu'a ha toe me'a. Kamata pē mei he 'u lao ko eni 'oku tau 'osi fai tu'utu'uni mai 'a e Feitu'u na pē ko e hā ha me'a kae hoko atu 'etau ngāue 'atautolu pea ka toki 'i ai ha ngaahi me'a 'oku fiema'u ke tuku ki he Kōmiti Lao pea toki... Mālō Sea.

'Eiki Sea : Mālō 'Eiki Nōpele me'a mai 'Eua 11.

Pou pou ki he faitu'utu'uni 'Eiki Sea fekau'aki mo e ngaahi Lao kuo ne tukuhifo ki he Komiti Lao

Dr. Taniela Fusimālohi : Mālō Sea. Tapu mo e Feitu'una pea tapu mo e kau Mēmipa. 'Uluaki ko e 'oatu 'a e talamonū ki he kau Mēmipa fo'ou 'o e Fale ni he ongo Mēmipa 'o e Kapineti pea pehē ki he Fakafofonga e Kakai ko eni. Sea ko u fanongo ki he fakamatala pea mo e fakamalanga pea hangē kia au 'oku 'i ai 'a e 'uhinga na'a tau tōmui 'i he taimi pē 'e tuai e ngāue ia 'a e Kōmiti Lao. Ka 'oku ou tui 'oku mahu'inga pē ke tau fakakakato 'a e tu'utu'uni ho Fale koe'uhi ko e founa pē ia pea 'oku ou tui 'e malu ange ai 'a 'etau fa'u 'a e ngaahi lao koe'uhi 'oku tau 'osi fou mai eni he ngaahi Lao Fakaangaanga na'e 'osi fa'u pea tau toe fakafoki ki he Kōmiti Lao. Ka ko u pehē ko e Kōmiti ia 'oku 'ikai ke u tui hangē ko e fakamatala kuo fai 'e he 'Eiki Nōpele 'e a'u 'o uike 'e 2 ha'ane ngāue ki he ngaahi lao ko eni. Te mau ngāue kimautolu ia ki he hā e vave taha ke fakafoki mai 'i he vave taha mai 'a e ngaahi lao ko eni. He 'oku ai 'a e ngaahi *issue* mahu'inga heni 'oku totonu pē ke fai ha sio lelei ki ai 'i he tafa'aki ko ē 'a e Kōmiti pea toki fakafoki mai ki he Fale. Kae tuku atu pē ki he Feitu'u na ko ena kuo 'osi fai ho'o me'a ki he ngaahi lao kuo tau fou mai ai ke tuku ki he Kōmiti Lao. Mālō Sea.

'Eiki Sea : Me'a mai 'Eiki Minisitā Lao.

Tokanga 'oku pelepelengesi 'a e ngaahi Lao ke alea'i 'i Fale Alea

'Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Feitu'u na Sea pea kātaki pē Sea he toutou tu'u hake. Ka 'oku mahino ko e tu'utu'uni 'e Sea 'e tuku ai he uike 'e 2 pea te tau toki hoko atu. Me'a ni te tau tali ki he tu'utu'uni fēfē e tu'utu'uni 'e lava 'o tuku fakatafa'aki e ngaahi tu'utu'uni ho Fale. Ko u tui 'e kei lava pē ai ke fakahoko e ngāue ko eni. Pea ko e *consultation* 'Eiki Sea me'a hifo ki he natula 'o e ngaahi fo'i lao ko eni hokohoko atu. 'E fiema'u e *consultation* ke me'a mai e kakai he letiō ki he me'a ko ē 'oku 'amanaki ke fai? 'Oku pelepelengesi 'Eiki Sea mo e Hou'eiki hotau Fale ni. Kuo 'osi tufa 'etau naunau...

<008>

Taimi: 1105-1110

'Eiki Minisitā Lao: ... tau ngāue'aki ia. Ko e fo'i lao hoko 'Eiki Sea ko u 'amanaki ke, ke u fakahoko atu pē fai 'aki pē me'a ko ē 'oku mou me'a ki ai he fakamatala fakamahinó ka u ka toe fakamatala 'e au 'e 'alu he ngalu'ea. 'Eiki Sea 'ikai ke u lava 'e au kapau te mou lava 'e

moutolu 'e ha taha he Fale ni pea ne fai 'e ia. Ko e me'a ia 'oku ou, makatu'unga ai 'eku kole atu ki he Feitu'u na ke tau tali mu'a e ngaahi lao ko eni ka tau hoko atu. Mālō 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki, mahino kia au e fokotu'u ko eni e 'Eiki Tokoni Palēmia ko e 'Eiki Minisitā Lao pea mo e ngaahi fakakaukau 'oku tānaki mai mei he Hou'eiki Fakafofonga, te u kole ki he Kalaké ke tau pālōti.

Pālōti 'o tali ke tuku tafa'aki Kupu 131 Tohi Tu'utu'uni & fakafoki ki Fale Alea 'u Lao na'e tukuhifo ki he 'u Komiti

Hou'eiki ko ia 'oku loto ke fakafoki mai e ngaahi lao 'i he'etau 'Asenita Fika 5 kuo tukuhifo ki he ngaahi komiti ke hoko atu hono lau tu'o ua 'i he Fale Alea pehē foki ki he toenga 'o e ngaahi lao ko eni 'oku 'amanaki ke tau fakakakatō ke tu'u fakatafa'aki e kupu 131 'etau Tohi Tu'utu'uni fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea 'oku loto ki ai e 'Eiki Minisitā Fonua, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Nōpele Tu'iha'angana, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa, Veivosa Taka pea mo Tevita Fatafehi Puloka. Loto ki ai e toko 10 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai loto ke tau tali e fokotu'u ko eni mei he 'Eiki Tokoni Palēmia fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Ikai ke loto ki ai 'a 'Uhila moe Langi Fasi, Taniela Liku'ohihifo Fusimālohi. 'Ikai ke loto ki ai e toko ua 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki kuo 'osi mahino e tu'unga 'oku 'i ai 'etau ngāue tau foki leva ki he Lao Fika 6 'o e 2022 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'i 'a ia na'e tukuhifo ki he Komiti Laó ka ko eni 'oku tali 'e he Hou'eiki ke fakafoki mai ke fakakakato hono lau tu'o ua.

Lord Tu'ilakepa: Sea, ki'i fakamolemole pē ki he Feitu'u na.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Nōpele 'o Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: Fakamolemole pē ki he Feitu'u na na'a pehē 'oku ou kaunoa ho'o ngāue ka ko 'eku fie tokoni atu pē ki he Feitu'u na. Ko u kole atu au ke tau lau tu'o ua mu'a 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'i. 'Osi lau 'uluaki. Ko ia koā Sea pē ko e 5.6 'e hoko atu ki ai 'a e Feitu'u na ia?

'Eiki Sea: Lao Fika 6 'o e 2022 ko eni 'oku 'ai ke tau lau tu'o ua.

Lord Tu'ilakepa: Mālō Sea. Poupou.

'Eiki Sea: Hoko atu Kalake.

Lau tu'o 2 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'i 2022

Kalake Tēpile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu'i 2022.

Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu ‘a e Lao ki he Malu’i. ‘Oku tu’utu’uni ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he fakataha alea ‘o e Pule’anga ‘o pehē, kupu 1 Hingoa Nounou mo e ‘Uhinga’i Lea.

Kupu (1) ‘E ui ‘a e lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Malu’i 2022.

'Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau tu’o ua ‘a e Lao Fakaangaanga Fika 6 ‘o e 2022 ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Malu’i fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka.

Lord Tu'ilakepa: Sea ki’i fakamolemole pē ki he Feitu’u na.

'Eiki Sea: Me’a mai e ‘Eiki Nōpele ‘o Vava’u.

Lord Tu'ilakepa: Ko u ‘ilo ‘e au ‘oku fiema’u pē ke tau tālanga. Ko e fehu’i eni Minisitā Lao ‘oku fe’unga ‘a e tautea ko eni 50000 (nima manó) koe'uhí pē 'Eiki Sea ‘oku ‘asi mai he fo’i halafononga na’e fou ai e fonua ni ‘o ‘i ai e pekia ‘i he fonua ni ka ‘oku ‘i ai hono ngaahi maka ‘oku kei tu’u ‘i tahi 'Eiki Sea. Ko ‘eku fehu’i pē ki he Feitu’u na, ‘oku fe’unga ‘a e 50,000 nima manó mo e ta’u ‘e nima pē ‘oku totonu ke toe hiki hake?

'Eiki Minisitā Lao: Ko ia fakatonutonu atu pē Sea ko e Lao Fika 7 eni ‘oku me’a mai ai e ‘Eiki Nōpele ka ko e Lao Fika 6 eni mahalo ‘oku tau ‘alu atu ai he taimi ni mālō.

'Eiki Sea: Tali e fakatonutonu mei he ‘Eiki Minisitā ko e Lao Fika 6 eni fekau’aki pea mo e Malu’i.

Lord Tu'ilakepa: Fokotu’u atu Sea pou pou.

'Eiki Sea: Hou’eiki ‘o kapau ‘oku ‘ikai ke ai ha fokotu’u ke tukuhifo eni ki he Komiti Kakato te u hoko atu mo e pālōtí.

<009>

Taimi: 1110-1115

'Eiki Sea: ... Tongatapu 2.

Dr. 'Uhilamoelangi Fasi: Tapu mo e Feitu’u na 'Eiki Sea pea ko u fakatapu ki he Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale ‘Eikí, Sea ko e kole atu ke tukuhifo mu’a ‘a e lao ko eni ki he Komiti Kakato.

'Eiki Sea: Hou’eiki tau tali ui pē ki he’etau Tohi Tu’utu’uni ko e fokotu’u ke tukuhifo pea ke me’a mai ‘aki e kupu ko ē ‘oku ke tokanga ki ai.

Dr. 'Uhilamoelangi Fasi: Mālō 'Eiki Sea ko u tokanga atu ki he kupu ‘i he fakatonutonu fo’ou kupu 3(b).

'Eiki Sea: ‘Oku ‘i ai ha pou pou ki he fokotu’u ‘a Tongatapu 2?

(pou pou)

Eiki Sea: ‘Oku ‘i ai pē pou pou.

Mālō Hou’eiki tau hoko atu ki he Lao Fika 7/2022 kātaki Hou’eiki ko u fakatokanga’i ‘etau taimí kole atu ke tau mālōlō.

(Pea na’e mālōlō ai)

<009>

Taimi: 1140 – 1145

Sātini Le’o: Me’a mai ‘Eiki Sea Fale Alea

Eiki Sea : Mālō ho’omou laumālie Hou’eiki ko e Lao fika 6/2022 na’e toki ‘osi pe hono lau tu’o 2 pea tuku hifo ki he Kōmiti Kakatō pea ko ‘etau a’u mai eni ki he Lao fika (7) Fakatonutonu ki he Folau Vaká. Na’e tuku hifo eni ki he Kōmiti Sōsialé pea ko eni ‘oku fakafoki mai ki Fale Alea ko hono tu’o 2, kole atu ki he Kalaké ke lau tu’o 2.

Lao tu’o 2 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Folau Vaka 2022

Kalake Tepile: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Folau Vaká 2022.

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HE LAO KE FAKATONUTONU ‘A E LAO KI HE FOLAU VAKA.

‘OKU TU’UTU’UNI ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he Fakataha Alea ‘o e Pule’anga ‘o pehē:

1 Hingoa nounou mo e ‘UHINGA’i lea

(1) ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) ki he Folau Vaka 2022.

Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Nōpele Vava’u

Lord Tu’ilakepa: Sea Fakamolemole atu na’á ku tōmui mai, ‘a ia ko e Lao fika 7 eni?

Eiki Sea: Ko ia

Fokotu’u ke hiki ‘o \$100,000.00 & ngāue popula ta’u 10 tautea ke hilifaki ki he ‘Eikivaka

Lord Tu’ilakepa: Mālō Sea, Sea tapu pe mo e Feitu’u na kae ‘uma’ā Hou’eiki e Fale Alea hangē pe ko e me’a na’á ku lava ki ai ‘anenaí ko e ki’i fehu’i pe ‘oku ‘ave ki he Minisitā Laó, hā ha’o me’a ki he tautea ko eni. Mahino pe kiate au ia e me’a ko ē ‘okú ke me’a mai ai ko hono fakafaikehekehe’i ‘o e tautea ‘o e taha ho’ona ‘o e vaká pea mo e ‘Eikivaká. ‘Omi ‘e he tokotaha ho’ona e vaká e vaká, lesisita ‘i Tonga ní pea fakaheka ki ai pea mo e ni’ihi ko e sino ko ē kapiteni ‘Eiki Sea ko e sino ia ‘oku tuhu hangatonu ki ai ‘a e lao ko eni ‘Eiki Sea.

Pea ko ‘eku fehu’i pe ia ‘Eiki Minisitā Laó he koe’uhí na’e ‘osi ‘i ai ‘a e vaa’i hala na’a tau fononga mai ai. Pea ‘oku ‘ikai ke u toe fie talanoa ki ai ‘Eiki Sea he koe’uhí ko e talanoa fakamamahi taha ia hotau fonuá ni. Ka ‘oku fokotu’u hono maka ‘i tahi ‘a e si’i ni’ihi na’e pekia. Koe’uhi pe ko e ‘Eikivaká ko ia ‘e faitu’utu’uni fakamuimui taha pea folau ha vaka mei Tongá ni ki Ha’apai, ‘Eua mo Vava’u mo Niua ‘Eiki Sea.

‘Oku fe’unga e 50000 pe ‘oku totonu ke toe tahataha hake ki ‘olunga ‘Eiki Sea. ‘Oku fe’unga ‘a e ta’u ‘e 5 ‘ene ngāue pōpulá pe ‘oku totonu ke toe taha hake ‘Eiki Sea ‘aki pe ‘uhinga ‘Eiki Sea ‘oku totonu ke ongo’i ‘e he taha ko ē ‘oku ‘Eikivaká ‘oku hilifaki e mafatukituki ‘o e mo’ui ‘e toko 200 pe 100 tupu pe si’i pe lahi hake ai ‘Eiki Sea. Pea ‘oku totonu ke fai ‘ene tu’utu’uni fakapotopoto ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea ‘ikai foki ke ‘i ai ha’aku lave’i fakatekinikale ki he me’a ko e folau vaka tahi ‘Eiki Sea. Ka ‘oku mahu’inga ‘a e tauteá ke ongo’i ‘e he tokotaha ‘a ia ‘e ‘alu he vaká kapau he ‘ikai ke ne fai ‘a e ngaahi ‘ū me’a ‘oku ‘oatu ‘e he Maliní. ‘I ai pē taimi ia ‘e ni’ihi ‘Eiki Sea ‘oku vilitaki pe ‘a e *owner* ia pe ko e tokotaha ha’ana e vaká ke folau e vaká koe’uhí ko e fiema’u ha’ane sēniti ‘Eiki Sea. Ka ‘oku totonu ke fakakaukau e ‘Eikivaká kapau ‘okú ne ‘ilo ‘oku ‘i ai ha ki’i me’a ‘oku totonu ke fakatonutonu he vaká ‘Eiki Sea, sai ange ‘ene nofó he’ene folaú. Pau ke ne ‘ilo ko e tahi ko iá ‘oku mita ‘e 3 pe lahi hake ‘i he tu’unga totonu ‘oku totonu ke folau e vaká, tonu ke ne ta’ofi. Kaikehe, ko u ‘atu pe ‘Eiki Minisitā Lao ki he Feitu’u na fakalōloa ka ko e vakai atu pe ki he Feitu’u na pe ‘oku fe’unga pe, kapau ‘oku fe’unga pea tau hoko atu. Pea kapau ‘oku totonu ke ki’i taha hake. Ko e 1 kilú ko e tōtōatu taha ia ...

<010>

Taimi: 1145-1150

Lord Tu’ilakepa: ... ‘Unu ki he ta’u ‘e 10, kae ke u tuku atu ki he Minisitā Laó ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Minisitā Lao.

Tui Pule’anga ‘osi fe’unga pe tautea tu’u mai he Lao

‘Eiki Minisitā Lao: Mālō ‘Eiki Sea. Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea mo e Hou’eiki e Falé. ‘Eiki Sea ko u tui pē ‘oku fe’unga pē ‘a e tautea ko ení. Na’e ‘osi ‘i ai ‘a e vaka na’e mole ai e ni’ihi. Na’e ‘osi fakahoko e tautea ko iá ki he ‘Eikivaka ko iá pea ‘ikai ngata pē ‘i he’ene ‘alu ko ē ‘o ngāue pōpulá ka ‘e to’o mo e laiseni ‘eikivaká ‘Eiki Sea. Pea na’e ‘osi hono mo’uá pea toki ‘osi mei ai mahalo ha toe ngaahi ta’u pea toki fakafoki ange ‘ene laiseni ‘Eikivaká. Ka ko e me’a mahu’ingá hení ‘Eiki Sea ko ‘ena kehekehe ko ē ‘a e kautaha ‘oku ‘o’oná pea mo e ‘Eikivaká. Koe’uhí ko e ‘Eikivaká te ne fai e tu’utu’uni aofangatuku ke ne ‘alu kapau ‘oku lolotonga ‘ova e pāsesé ki tahi.

Na’e makatu’unga ‘a e me’a ko ení ‘Eiki Sea ‘i he hopo, taha e ngaahi vaka mei ‘Eua na’e tokolahi e pāsesé ‘i he tokolahi fakalao ko ia na’e tu’utu’uni ‘e he laó mo e sivi ko ia ‘a e potungāué. ‘O makatu’unga ai ‘a e fiema’u ke kehekehe ‘a e tauteá koe’uhí tā ko ē na’e fiema’u pe ia ‘e he komiti ko ia ‘o e vaká ke ‘alu fakalao e me’á, ko e ‘eikivaká pe ia ha’ana e tu’utu’uni faka’osi ko ia ‘o uta ‘ova ia ‘i he uta totonú ‘o makatu’unga ai hono fiema’u ke fakatonutonu e lao ko ení. Pea ko u tui pē ‘oku fe’unga pē eni fakatatau ko ē ki he tu’unga ‘oku tau ‘i ai ‘i he lolotonga ‘Eiki Sea. Mālō, mālō.

‘Eiki Sea: Me’a mai Tongatapu 1.

Tevita Puloka: Tapu pea mo e Seá pea mo e Fale ‘eikí kae pehē ‘eku talamonū atu ki he Fakafofonga fo’ou mei Ha’apai 12 pea pehē ki he ongo ‘Eiki Minisitā fo’ou.

Ko ‘eku ki’i fie fakamahino pē ‘a’aku Sea heni ko e pa’anga ‘e 50,000.00 ko ení ia ko ‘eku, pea kapau pē ‘e toki fakatonutonu mai ‘e he Tokoni Palēmiá ko e mo’ua ia ki he Pule’angá ‘i he maumau’i e laó. ‘A ia ko ‘eku fehu’i ia, ‘oku ‘ikai ke pehē ke toki ngoto e vaká. ‘Oku ‘ikai ke ‘uhinga e nima mano ia ko ení ko ha ‘eke huhu’i ‘i ha maumau pe ko e pekia ‘i ha, tau pehē ko e ngoto e vaká. Ka ko e maumau’i pe ia e laó? Ko ‘eku fehu’i pe ia ke ki’i fakamahino mai. Mālō mu’a.

‘Eiki Minisitā Lao: Ko ia ‘Eiki Sea. Ko e tautea pē eni ia ‘o e laó. Ko e maumau ko ē he mole pe ko ha me’a ‘oku hoko ki he vaká, ‘oku toki ‘eke kehe ia ‘Eiki Sea. Hangē ko e me’a ko ia ko ē na’e hoko ‘i he *Ashika*. Na’e te’eki ai ke fai e ‘ū ‘eké ia ‘oku feinga e Pule’angá ‘o lava ‘o *settle* ‘i he taki 80,000 tupu ‘apē pe ko e fiha ki he toko taha. Pea, ka ko e 50,000 ia ko ení ko e me’a pe ia, mo’ua pe ia ‘i hono maumau’i ‘o e laó ‘Eiki Sea. Mālō.

Lord Tu’ilakepa: Sea ki’i fakamolemole pē he toe tu’ú. Kole mu’a ki he, ‘oku mālie e me’a ‘oku ‘omai ‘e he Fakafofonga Tongatapu 1. Kole atu mu’a ‘Eiki Minisitā Laó, ko e hā ‘a e fu’u tautea vale pehē ‘i ha maumau’i pē ha ki’i me’a. Ko ‘eku lave’i ko e me’a ko ení ‘oku felāve’i ia pea mo e folau ‘a e ‘Eikivaká pe ko e vaka ‘oku ne ngaue’aki e vaká. Kapau ko ha me’a ‘oku maumau’i ‘i he laó, ko e, ‘omai angé ha ki’i fakatātā ‘Eiki Sea. Ko au ‘oku ou tui au ke tali e laó ka ‘oku mālie ‘a e faka’uhinga ‘oku ‘omai he Fakafofonga Fika 1.

‘Eiki Minisitā Lao: Ko ia ‘e Sea. ‘Oku pau pē ke tautea mamafa ko e ...

<002>

Taimi: 1150-1155

‘Eiki Minisitā Lao: Ko e fakatokanga ia ke ‘oua ‘e ‘ai’ainoa’ia’i e mo’ui ‘a e kakai ko e me’a ‘oku mahu’inga. Ko e fo’i mo’ui ‘e taha ‘Eiki Sea, na’e mahu’inga’ia ai ‘a Sīsū, pea kuo pau ke tau mahu’inga ‘ia ai mo kitautolu.

Lord Tu’ilakepa: Sea ki’i fakatonutonu atu ‘a e ‘Eiki Minisitā Lao. Me’a mai angé pē ko e hā e ki’i fo’i me’a, fekau’aki mo e maumau’i e lao, ko e me’a ko eni ‘oku ou ma’u au ki ai, ko e hanga ‘e he ‘Eikivaka ‘o maumau’i ‘a e tu’utu’uni ‘o e folau e vaka, makatu’unga ai ‘a e tautea ko eni 50000, 30000, ta’u ‘e 3 mo e ta’u ‘e 5. Ha ha ki’i me’a fakatekinikale pē ko ha me’a ‘i loto ‘i he lao, ‘uluaki maumau’i pē ‘e he ‘Eikivaká ia pea toki fai ‘a e fo’i tautea ko eni, fu’u lahi ia.

‘Eiki Sea: Fakafofonga Nōpele te u tokoni atu ki ho’o me’a, ke ke fokotu’u mai ke tukuhifo eni ki he Komiti Kakato ke mou toki feme’a’aki ai. Na’e ‘io ai ha kupu ‘oku ke tokanga ki ai.

Fokotu’u tukuhifo ki he Komiti Kakato Lao Fakaangaanga fika 7/2022

Lord Tu’ilakepa: Poupou Sea, fokotu’u atu. Pea ‘oku ‘i ai pē mo e fanga ki’i lea heni Sea, ke fakatonutonu Sea, fokotu’u atu ke tukuhifo.

‘Eiki Sea: ‘I ai ha poupou ki he fokotu’u ‘a e Hou’eiki Nōpele ‘o Vava’u.

Mālō Hou'eiki ta u hoko atu ki he Lao fika 8/2022, Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia. Kole atu ki he kalake ke ne lau tu'o 2.

Lau tu'o 2 Lao Fakaangaanga fika 8/2022

Kalake Tēpile: Lau tu'o 2.

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) (FIKA 3) KI HE NGAACHI HIA 2022.

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HA LAO KE FAKATONUTONU 'A E KUPU 18 'O E LAO KI HE NGAACHI HIA.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga, 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehē:

1. Hingoa Nounou mo e 'UHINGA'i Lea.

(1) 'E Ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Ngaahi Hia, Fika 3/2022.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau tu'o 2 'a e Lao Fakaangaanga ko eni, 'Eua 11.

Fokotu'u pea pou pou'i ke tukuhifo Lao Fakaangaanga fika 8/2022 ki he Komiti Kakato

Dr. Taniela Fusimālohi: Mālō Sea. Ko e kole pē mu'a ke tukuhifo mo eni ki he Komiti Kakato, 'oku mahu'inga mālie 'a e fokotu'u mai ia ko eni ke fai ha monomono ki he Tefito'i Lao, ka ko e tuku mai pē ke tau sio angé pē ko e ha 'a e totonu, mo e lelei tahá pē ko ha me'a pē ia 'a e Fakamaau ke ne fai 'o kapau 'oku 'i ai ha sula pē 'ikai, ko e kole atu pē ke tukuhifo angé ke tau fakamahino'i angé 'a e konga ko ia. Mālō.

'Eiki Sea: Hou'eiki 'oku 'i ai ha pou pou? (*pou pou*) Tukuhifo eni ki he Komiti Kakato.

Lau tu'o 2 Lao Fakaangaanga fika 9/2022

Tau hoko atu ki he Lao Fika 9, 2022, 'a ia ko e Lao Fakaangaanga Fika 4 ki he Ngaahi Hia, kole atu ki he Kalake ke lau tu'o 2.

Kalake Tēpile: Lau tu'o 2.

LAO FAKAANGAANGA FAKATONUTONU FIKA 4 KI HE NGAACHI HIA 2022.

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HE LAO KE FAKATONUTONU 'A E KUPU 118 'O E LAO KI HE NGAACHI HIA.

'OKU TU'UTU'UNI 'E HE TU'I mo e Fale Alea 'o Tonga, 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehē:

1. Hingoa Nounou mo e 'UHINGA'i Lea; (1) 'E Ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu Fika 4 ki he Ngaahi Hia, 2022.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau tu'o 2 'a e Lao Fakaangaanga ko eni, fakahā 'aki ho nima. 'Eua 11.

Fokotu'u & pou pou'i ke tukuhifo Lao Fakaangaanga fika 9/2022 ki he Komiti Kakato

Dr. Taniela Fusimālohi: Sea mālō. 'oku ou tui ko e lao mahu'inga eni koe'uhi ko hono feinga'i eni ke 'omai 'etau lao 'i he 'elia ko eni 'i he ngaahi hia ke ofi 'aupito 'aupito mai ke vāofi mo e ngaahi konivesio, pea mo e ngaahi Lao Fakamāmani Lahi 'oku fekau'aki hangatonu pea mo e hia ko eni. Pea 'oku 'i ai pē 'eku fehu'i 'i he lao ko eni he 'oku 'ikai ke hā mahino heni 'i he taimi ko ē 'oku fai ai 'a e hia ko eni, ko e tohotoho, 'o fai ia ki he fanau iiki, he 'oku ha mai 'i he līpooti 'a e Potungāue Mo'ui, 'oku 'i ai 'a e ngaahi keisi 'oku 'omai ki falemahaki, ko e feitama mo fanau 'a e kau leka 'oku nau iiki pea 'oku 'ikai ke mahino pē ko e hā 'a e 'uhinga, pē 'oku kaunga ki ai 'a e lao ko eni. Mālō Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā Lao.

'Eiki Minisitā Lao: Ko e lao kehe ia 'Eiki Sea 'oku 'i ai 'a e hia ko ia, mālō.

<005>

Taimi: 1155-1200

'Eiki Sea: 'Eua 11

Dr. Taniela Fusimālohi: Ko ia Sea mahino 'a e fakamahino ia ka ko e fokotu'u atu pē ia ke tukuhifo mu'a koe'uhí 'oku lahi 'aupito e ngaahi me'a heni 'oku fo'ou ia ki he anga 'etau vakai ke lava 'o fakahoa fakalelei mo e anga 'o 'etau fononga 'i taimi koe'uhí 'oku motu'a 'aupito e Lao ia Fekau'aki pea mo e Tohotoho mālō.

'Eiki Sea: 'Eua 11 'oku 'ikai ke mahino kia au ho fokotu'u. Ko ho'o kole ke tau hoko atu ki hono pālōti'i. 'Eua 11 ko ho'o fokotu'u ke tukuhifo pē ko ho kole ke tau hoko atu he pālōti?

Dr. Taniela Fusimālohi: Fokotu'u ke tukuhifo kātaki Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki 'oku 'i ai ha pou pou ki he fokotu'u ko eni?

(Pou pou ki ai 'a e Hou'eiki Mēmipa)

Lao Fakaangaanga fika 10/2022

'Eiki Sea: Lao Fika 10/2022. Ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 5 ki he Ngaahi Hia. Te u kole ki he 'Eiki Minisitā Lao ke 'omai ha fakamatala nounou kimu'a pea tau hoko atu ki he lau 'uluaki.

'Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou'eiki 'o e Fale Alea. 'Eiki Sea ko e Lao Fakatonutonu ko eni ko u kole pē ko eni kuo 'osi tufa atu pē ki he Hou'eiki Mēmipa 'a e Lao pea ke nau kātaki pē 'o me'a hifo ki he fakamatala fakamahino kakato pē ai

Sea e fakamatala tukukehe kapau ‘oku loto pē Fale ni ‘Eiki Sea ke u lau atu ka te u lau atu pē fakamatala tatau pē mālō ‘Eiki Sea.

Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Nōpele Vava’u.

Fokotu’u ke tamate’i ngaahi me’a fakaongo ‘o kapau ‘e alea’i Lao Fika 10/20-22 he Fale Alea

Lord Tu’ilakepa: Sea kole atu mu’a ke ki’i tukuhifo eni ki he Komiti Lao ‘oku ‘i ai pē mo’oni e Minisitā ia ko e Lao ko eni ‘oku fu’u mātu’aki pelepelengesi ‘aupito ‘aupito ki he fonua pea kapau ‘e fai hano alea’i ko u fokotu’u atu Sea ke tamate’i ‘a e ‘ū me’a fakaongo ‘i he Fale ko eni ‘Eiki Sea toki me’a mai e kakai ia ‘o ‘oatu e miniti felāve’i mo e, koe’uhí ko ‘ene pelepelengesi ‘Eiki Sea ko e naunau ko ē fo’i lea ko ē ko e tohotoho ‘Eiki Sea hūfanga he fakatapu ‘oku kātōi kotoa ia pea ‘e ‘ikai ke hanga ‘e he Lao ia ‘o toe fakapulipuli’i ‘a e ngaahi lea ‘oku ngāue’aki pea hangē ko e me’a ‘oku me’a ki ai ‘a e ‘Eiki Minisitā ‘oku fu’u ... ‘oku totonu pē ke fai ha tokangaekina ki ai ‘Eiki Sea koe’uhí ko e Fale ni ko e faka’apa’apa’ia e Fale ni, ka ‘oku ‘i ai pē ngaahi lea heni ‘Eiki Minisitā totonu ke fakatonutonu ko e pōpula ‘oku (p) fakapālangi ‘ikai ke ngāue’aki e (p) fakatonga ko e ngaahi me’a ia ‘oku totonu ke tau tokanga ki ai fokotu’u atu Sea ke tukuhifo ki he Komiti.

Eiki Sea: Kātaki pē Fakafofonga Vava’u te u ta’ofi koe hena ‘oku te’eki ke tau lau ‘uluaki e Lao Fakaangaanga ko eni pea ‘o kapau ‘e tali hono lau ‘uluaki pea te u toki tu’utu’uni leva ki he founa ke hoko atu ki ai ‘a e feme’a’aki.

Lord Tu’ilakepa: Poupou Sea tonu ena ia Sea hala e me’a ma’u e motu’a ni.

Lau ‘uluaki Lao Fakaangaanga fika 10/2022

Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke tau lau ‘uluaki e Lao Fakaangaanga Fika 10/2022.

Kalake Tēpile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 5 ki he Ngaahi Hia 2022. Ko e Lao Fakaangaanga ki he Lao ke fetongi ‘a e Kupu 136 ‘o e Lao ki he Ngaahi Hia.

‘Oku Tu’utu’uni ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he Fakataha Alea ‘o e Pule’anga ‘o pehē.

Kupu 1. Hingoa Nounou mo e ‘UHINGA’i Lea

(1) ‘E ui ‘a e Lao ni Ko e Lao Fakatonutonu Fika 5 ki he Ngaahi Hia 2022.

Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau ‘uluaki ‘o e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 5 ki he Ngaahi Hia fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, Taniela Liku ‘o Hihifo Fusimālohi, Mo’ale Finau, Veivosa Taka, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Fonua, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, *His Serene Highness* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa. Sea ‘oku loto ki ai e toko 15.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai loto ke tali hono lau 'uluaki e Lao Fakaangaanga fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Oku 'ikai ha fakahā loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki koe'uhí kuo tali 'e he ...

<007>

Taimi: 1200-1205

'Eiki Sea : ..Fale ni 'a e lau 'uluaki e Lao Fakaangaanga ko eni pea fakatatau ki he me'a 'oku tokanga ki ai e 'Eiki Minisitā Lao pea mo e fokotu'u mai 'a e 'Eiki Nōpele Vava'u, te u kole ki he Kalake ke ne hanga 'o fakapapau'i mai kuo tu'usi 'a e ngaahi me'alea. Hou'eiki ko 'ene toki fakamahino'i mai pē 'e he Kalake kuo mate 'a e ngaahi me'a fanongo letiō kae toki 'oatu leva 'a e faingamālie Hou'eiki ke tau hoko atu fekau'aki pea mo e Lao Fakaangaanga ko eni. (NA'E KAMATA 'I HENI HONO TAMATE'I 'O E FAKAMAFOLA)

Lau tu'o 2 Lao Fakaangaanga fika 5 ki he Ngaahi Hia (Lao Fakaangaanga fika 10/2022)

Mālō Hou'eiki tau hoko atu ki hono lau tu'o 2 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 5 ki he Ngaahi Hia.

Kalake Tēpile : Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 5 ki he Ngaahi Hia 2022. Ko e Lao Fakaangaanga ki ha lao ke fetongi 'a e Kupu 136 'o e Lao ki he Ngaahi Hia.

'OKU TU'UTU'UNI 'E HE TU'I mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he fakataha alea 'o e Pule'anga 'o pehē:

Kupu 1 – Hinoga Nounou & 'Uhinga'i Lea. Kupu si'i (1). 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu Fika 5 ki he Ngaahi Hia 2022.

'Eiki Sea : Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau tu'o 2 e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 5 ki he Ngaahi Hia fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile : 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Tevita Fatafehi Puloka...

'Eiki Sea : Me'a mai 'Eiki Nōpele Vava'u.

Kole ke tukuhifo ki he Komiti Kakato Lao Fakaangaanga fika 10/2022

Lord Tu'ilakepa : Sea fakamolemole ko u kole atu mu'a ke tukuhifo eni ki he Kōmiti Kakato. 'I ai pē ngaahi lea heni ke fakatonutonu pea toki tuku ki he Minisitā Lao ke ne toe me'a mai ange 'Eiki Sea. Ko au ia 'oku ou ki'i puputu'u au he kupu 104 peesi 8. Kupu si'i (2) 'Eiki Sea. Kuo pau 'e 'ikai lau ko e tohotoho kapau 'e fakamālohi 'e ha tangata ki hono uaifi. Sea 'oku 'i ai 'a e ngaahi uaifi ia 'e ni'ihi 'oku 'ikai ke nau loto kinautolu ki he me'a ko eni ka 'oku fai ia 'e he ngaahi husepaniti ni'ihi 'Eiki Sea. 'Ai pē 'e au ke toki fakamahino mai 'e he Minisitā lao 'a e 'uhinga 'a e kupu ko eni. Ka 'oku ou kole atu Sea ke tukuhifo mu'a ki he Kōmiti Kakato he 'e lahi e feme'a'aki ki ai. 'Oku 'i ai pē mo e ngaahi lea heni 'Eiki Sea 'oku totonu ke fakatonutonu hangē ko e me'a na'a ku lave ki ai. Ko e ..ng.. ko e ..g.. pē ia. Ko e

pōpula ko e .p..’Oku ‘i ai ‘a e fo’i lea heni ko e laka ‘oku.. **ia**.. ‘A ia ko e fanga ki’i me’a pehē pē 'Eiki Sea mo fakamahino pē. Ko u fokotu’u atu ke tukuhifo.

'Eiki Palēmia : Sea kātaki ko e ki’i tokoni atu pē. Ko e 4 ‘oku ‘osi ‘alu hifo foki ia ki he Kōmiti Kakato. Ko e 5 eni.

Lord Tu'ilakepa : Fakamolemole 'Eiki Sea fika 5 'Eiki Sea. Mo’oni ‘aupito ‘a e 'Eiki Palēmia. Tau mei fakafofonga tatau pē pea mo e 4, 5 mo e 6 ka koe’uhi ko ‘etau tu’utu’uni kuo pau pē ke lau 'Eiki Sea. Fokotu’u atu 'Eiki Sea ke tukuhifo ki he Kōmiti Kakato.

'Eiki Palēmia : Sea ko e ki’i kole fakama’ala’ala pē na’e ‘uhinga foki hono tāmāte’i ‘a e letiō kae lava ai pē ke fakama’ala’ala ‘a e me’a ‘oku tau pehē ‘oku ‘ikai ke fu’u mahino ko e ‘uhinga ia ko ē ‘a e tāmāte’i ko ē ‘etau letiō. Ka ko eni ia ‘e toe tukuhifo ia ki lalo pea toe fakamo’ui pē ā e letiō ?

'Eiki Sea : Ko ‘etau fakalaka pē he ‘asenita ko eni ‘e toe fakamo’ui mai pē letiō.

'Eiki Palēmia : Ko ia ‘a ia ko ‘eku ‘uhinga pē ‘aku ia kapau ‘oku ‘i ai ha me’a ‘e tokanga ki ai e Nōpele na’a lava pē ia ‘o fakama’ala’ala ai leva ‘a e Fale ko e ‘uhinga foki ia ‘oku tāmāte’i ai ‘etau letiō. Mālō Sea.

Lord Tu'ilakepa : Sea fakamolemole pē he toutou tu’u ki ‘olunga koe’uhi ko ho Fale. Kole pē koe’uhi ko e Kōmiti Kakato pea tamate’i. A’u ki he taimi Kōmiti Kakato pea tāmāte’i kae fai e feme’a’aki ‘i he tu’unga taau mo totonu fekau’aki mo e ngaahi lao ko eni 'Eiki Sea 4, 5 mo e 6 'Eiki Sea. Toki tuku ki he 'Eiki Minisitā Lao ke ne toki fakaikiiki mai...

<008>

Taimi: 1205-1210

Lord Tu'ilakepa: ... ko ia ‘oku ne mea’i lelei ‘a e ‘ū lao ko eni Sea. ‘Ikai ke u fie lave ki ai 'Eiki Sea te u lava pē au ‘o lau he ko eni ‘oku ou lau hangē ko e me’a na’a ke me’a mai ‘anai ane, ke tuku mu’a ke ne toki me’a mai ‘anai ange.

'Eiki Minisita Lao: Sea mahalo na’e ki’i hoha’a pē ‘Eiki Nōpele ‘i he pehē ko ē ‘e tohotoho e malí. Sea neongo ‘oku ke laiseni kae kolekole fakalelei pē ‘oua ‘e fakamālohi’i he ‘e faka’ilo tohotoho ia mālō Sea.

Lord Tu'ilakepa: Sea ko e Lao Fika 4 'Eiki Sea ko e Fika 5 eni na’e me’a mai ai e ‘Eiki Palēmia.

'Eiki Sea: ‘Eiki Nōpele me’a mai ho fokotu’u ‘o tukuhifo eni kae pou pou e Hou’eiki Fakafofonga...

**Fokotu’u pea pou pou’i tukuhifo ki he Komiti Kakato Lao Fakaangaanga fika
10/2022**

Lord Tu'ilakepa: Kole atu ke tukuhifo ki he Komiti Kakato 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: ‘Oku ‘i ai ha pou pou ki he fokotu’u Hou’eiki?

Lao Fakaangaanga Fika 11/2022 (Lao Fakatonutonu fika 6 ki he Ngaahi Hia 2022)

Mālō ka tau hoko atu ki he Lao Fakaangaanga Fika 11/2022.

Kalake Tēpile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 6 ki he Ngaahi Hia 2022.

Ko e Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu ‘a e kupu 143 ‘o e Lao ki he Ngaahi Hia.

‘Oku tu’utu’uni ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he fakataha alea ‘o e Pule’anga ‘o pehē, Kupu 1 Hingoa Nounou mo e ‘UHINGA’i Lea. Kupu (1) ‘E ui ‘a e lao ni ko e Lao Fakaangaanga Fika 6 ki he Ngaahi Hia 2022.

'Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau ‘uluaki e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 6 ki he Ngaahi Hia fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a Veivosa *Light of Life* Taka, Tevita Fatafehi Puloka, ‘Uhilamoelangi Fasi, Taniela Liku’ohihifo Fusimalohi, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Fonua, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa, *HSH* Pilinisi Kalaniuvalu Fotofili. Loto kotoa ki ai e Hou’eiki toko 16.

'Eiki Sea: Mālō lau tu’o ua.

Kalake Tēpile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 6 ki he Ngaahi Hia 2022.

Ko e Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu ‘a e kupu 143 ‘o e Lao ki he Ngaahi Hia.

‘Oku tu’utu’uni ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he fakataha alea ‘o e Pule’anga ‘o pehē, Hingoa Nounou mo e ‘UHINGA’i Lea. Kupu (1) ‘E ui ‘a e lao ni ko e Lao Fakatonutonu Fika 6 ki he Ngaahi Hia 2022.

'Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau tu’o ua ‘a e Lao Fakaangaanga ko eni fakahā mai ho nima. ‘Eua 11 me’a mai.

Taniela Fusimalohi: Sea kātaki fakamolemole ko e, ko e lao ko eni ko e ko e, ‘oku hangē ‘oku ki’i hā fo’ou ‘a e fakatonutonu ko eni pea ‘oku mahino pē ia ka ko u tokanga ki he kongā ko eni he ... [*Na’e tamate’i ‘a e kongā ‘o e me’a ‘a e Fakafofonga ‘i he tu’utu’uni ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘i hono tali ‘a e fakatonutonu ‘o e me’a ‘a e Fakafofonga*] Ka ‘oku tonu pē ke ki’i tukuhifo angé ke tau sio angé na’a hoko e lao ia ko eni ko ha me’a ia ke ne hoko ko ha movete’anga ha fa’ahinga me’a. Ka ko u tui pē ‘oku tonu pē ke tukuhifo pē ke tau siosio lelei ki he anga hono fakalea na ‘oku ai ha ngaahi me’a hē ke fakahaofi pē mālō Sea.

'Eiki Minisita Lao: Sea ke u ki’i fakahoha’a atu.

'Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Minisitā Lao.

'Eiki Minisita Lao: Tapu mo e Feitu’u na 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale. Ko e kuonga ni 'Eiki Sea lahilahi ‘aupito ‘a e ngāue’aki ‘e he ni’ihi ko u fakatātā ‘aki ‘eni 'Eiki

Sea ‘a e ‘ai e ‘ū me’alele ko e fakatau me’alele ‘o fihia ai e sēniti ‘a e kakai tokolahi pea fiu fakakaukau’i ha fa’ahinga kupu ‘e lava ke ma’u ai kinautolu ‘a e fa’ahinga ko ení ke faka’ilo ke tuku hono fai e me’a ko ia he ‘oku ‘alu ke lahi ‘aupito 'Eiki Sea.

Ko hono ‘uhinga pē ia ‘asi ko ē ‘i he me’á ka ne ‘ave ha me’a ‘o loto ke fakamasiva’i ai pē ha taha ke kei natula kehekehe pē mo e kaiha’á ka ‘oku na vāofi pē 'Eiki Sea ‘i he me’a ko ia ko e ‘uhinga ia hono fo’i fakatonutonu ko eni e kupu ko ení ke lava ke ne fālute mai e ni’ihi ko eni ‘oku nau fai e pā’ūsi’i kovi ‘o e kakaí ke tautea ‘i he kupu ko eni. Mālō 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: ‘Eua 11.

Fokotu’u & pou pou’i ke tukuhifo ki he Komiti Kakato Lao Fakaangaanga fika 11/2022

Taniela Fusimālohi: Mālō Sea ‘oku mahino pē ka au ‘a e faka’uhinga ia ka ‘oku ‘i ai foki ‘etau me’a ko ē nau, nau lave ki ai ‘anenaí te u ‘alu atu pē au ko e kautaha me’alele ‘eku fa’ētangata ...

<009>

Taimi: 1210-1215

Taniela Fusimālohi: ... ‘o ‘ai pē fakafonu e ngaahi foomu pea talamai mo e tā e nō pea u ‘alu ai pē au ia pea mo e me’á ka ‘oku ‘uhinga pehē ‘a e, ‘eku fakahoha’a ‘a’aku ia na ‘oku ‘i ai ha me’a heni ke tau monomono lelei pē anga hono fakalea he ‘e ‘osi ē ‘e ngāue’aki ‘i ha fakatonutonu ‘i he kaha’ú pea ‘e ‘ikai ke hoko ko ha me’a ke ne maumau’i ‘a e anga e nofó mo e anga ‘etau, ko e ki’i fonua si’isi’i ‘a Tonga ni tau tokanga pē ‘i he ngaahi me’a pehē na’a hoko ko ha me’a ke ne fakafe’ātungia’i ha ngaahi tapa he’etau nofó. Mālō ‘oku fokotu’u atu pē ke tukuhifo ki he Komiti Kakatō.

'Eiki Sea: Hou’eiki ‘oku ‘i ai ha pou pou ki he fokotu’u ‘a ‘Eua 11?

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua: Sea ke u ki’i fakahoha’a atu pē mu’a.

'Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Minisitā.

Fakatonutonu ki he ngaue’aki hala ‘aki lea tala tukufakaholo

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua: ...Ko au pē ‘oku ou manavasi’i hono ngāue’aki Fakafofonga ‘Eua ‘a e lea ko ení. ‘Oku tonu ‘a hono ngāue hala ‘aki ‘a e tala tukufakaholó. Ko u kole atu pē fakatonutonu mu’a ia ‘Eiki Sea mālō.

'Eiki Sea: Mālō ‘Eiki Minisitā tau fakatokanga’i pē me’a ‘oku ke tokanga ki ai ‘Eua 11 ‘oku ‘ikai ke tata e ongo me’a, Hou’eiki ko ‘etau taimí te u toloi e Falé ki he 2:00 ko u kole atu pē Hou’eiki koe’uhí kuo lava atu e ngāue ko ē fekau’aki pea mo e ‘ū Lao Fakaangaanga ko ē ‘oku pelepelengesi toe fakangofua atu pē hono fakamafola atu e feme’a’aki ‘i he’etau foki mai. Toloí e Falé ki he 2:00.

(Pea na’e toloi e Falé ki he 2:00)

<009>

(NA'E KAMATA HENI HONO TOE HOKO ATU E FAKAMAFOLA)

Taimi: 1410 – 1414

Sātini Le'o: Me'a mai 'Eiki Sea e Fale Alea

'Eiki Sea: Mālō ho'omou laumālie Hou'eiki ko 'etau 'asenita 'oku tau hoko atu ki he fika 6, Lipooti me'i he ngaahi komití. Kole eni ki he Kalaké ke ne lau mai tohi fakahū mai'aki Lipooti Fika 1 2022, Komiti Tu'uma'u ki he Laó, fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga 5A/2022.

Lipooti Fika 1/2022 Komiti Tu'uma'u ki he Laó fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga 5A/2022.

Kalake Tēpile:

'Aho 28 Sepitema 2022

Lord Fakafanua
'Eiki Sea Fale Alea 'o Tonga
Nuku'alofa.

'Eiki Sea

**Lipooti Fika 1/2022 Komiti Tu'uma'u ki he Laó Fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga
Fakatonutonu ki hono Pule'i 'o e Tute mo e 'Ekisia 2022.**

'Oku ou faka'apa'apa mo fakahoko atu ki he Feitu'una 'a e Lipooti Fika 1/2022 Komiti Tu'uma'u ki he Laó ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Alea 'o Tongá.

'Oku fekau'aki 'a e lipooti ko 'ení mo e Lao Fakaangaanga Fika 5/2022. Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki hono pule'i 'o e Tute mo e 'Ekisia 2022.

Faka'apa'apa atu

Honourable Taniela Liku'ohihifo Fusimālohi
(Sea 'o e Komiti Tu'uma'u ki he laó)

'Eiki Sea: Te u kole atu ai pe ki he Kalaké ke ne lau mai peesi fika 9 'o e lipootí 'a ia ko e kupu 4 fakamā'opo'opo ngāue e komití mo e kupu (5) ngaahi fokotu'u.

Kalake Tēpile: Fakamā'opo'opo 'a e ngāue komití, hili 'a hono vakai'i 'a e Lao (Fakaangaanga) mo e ngaahi fakamatala fakama'ala'ala na'e tuku mai me'i he Pule'angá 'o fakafou 'i he 'Ateni Senialé pea mo e Talēkita Talatalaaki ma'a e Pule'angá. Na'e tokanga 'a e komití ki he ngaahi kaveingá ni.

G Ke fakapapau'i 'a e tu'utu'uni *order* 'oku malava ke fatu 'e he Minisitā 'i hono fakamafai'i 'e he laó ke fenāpasi ma'u pē mo e tefito'i laó. Pea ke vakai'i ma'u pē 'o fakatatau ki he tu'unga malu 'o e fonuá.

H Ke fakapapau'i 'oku fakatokanga'i 'e he ngaahi potungāue 'a e Pule'angá pea mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Aleá 'a e ngaahi lao lolotonga 'oku fu'u motu'a te'eki ke toe fakatonutonú. Ke fakahoko ha ngāue ki hono vakai'i faka'auliliki koe'uhí ko 'ene felālave'i mo e ngaahi lao 'oku ngāue'aki 'e he fonuá pea mo e fatongia mahu'inga 'i he taimi ke fakahoko ai ha faka'ilo hia ...

<010>

Taimi: 1415-1420

Kalake Tēpile: ...

- i. Ke fakatokanga'i 'a e fu'u fiema'u ke fakalelei'i pea mo fakapapau'i 'a e fa'u (*drafting*) laó mo e ngaahi tu'utu'uni (*orders and Regulations*) ke fakahoko ki ha tu'unga 'oku lelei angé. 'Oku makatu'unga 'eni 'i hono fakatokanga'i 'a e matavaivai 'i he fakatonuleá pea mo e fōtunga (*presentation*) 'o e ngaahi laó mo e ngaahi tu'utu'uni 'i hono fakahū ki he Fale Aleá.

5. Ngaahi Fokotu'u

Kuo kakato 'a e ngāue 'a e komiti ki he Lao Fakaangaanga Fika 5/2022, Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki hono Pule'i 'o e Tuté mo e 'Ekisiá 2022, pea 'oku 'oatu 'a e ngaahi fokotu'u 'a e komiti 'o anga pehé ni:

- i. Ke tali 'a e Lao Fakaangaanga Fika 5/2022, Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki hono Pule'i 'o e Tuté mo e 'Ekisiá 2022 mo hono ngaahi fakatonutonu 'oku 'oatu 'i he fakalahi 1 'o e lipooti ni.
- ii. Ke tali 'a e Lipooti Fika 1/2022 'a e komiti.

'Eiki Sea: Me'a mai e Sea 'o e Komiti Laó.

Fakama'ala'ala Sea Komiti Lao he Lipooti fika 1/2022

Taniela Fusimālohi: Mālō Sea. Ko e, tapu pē mo e Feitu'u na pea mo e kau Mēmipa 'o e Falé. Ko e lipooti ena kuo lau pea ko e kakano foki 'o e me'a na'e tokanga ki ai 'a e Komiti Kakatō ke fakafoki mai ki he Komiti Laó. Na'e makatu'unga 'i he 'ikai ke mahino pe ko e hā 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e fo'i lea ko eni ko e kouna ke **hū mai pē hū atu**. 'A ia na'e 'i ai 'a e hoha'a 'a e kau Mēmipa 'o e Fale ni 'o pehē ko e hū mai mo e hū atú 'oku mahino ia kae fēfē leva 'oku 'ikai ko ha hia ha taha ia 'oku 'ikai ke, 'oku ne kouna ke hū mai pe hū atu. 'A ia ko 'ene kaungā fai mo e tokotaha 'oku ne fai 'a e hiá.

Pea na'e fakafoki mai ia ki he komiti 'o sio ki ai e komiti 'o mahino mai 'oku hā 'a e hā mahino ia 'i he kupu hono uá 'i he faka'uhinga'i lea ko e kouna ke **hū mai** 'oku 'uhinga tatau pē ko e **hū mai** mo e **hū atú** 'oku 'uhinga tatau pe ia ki he kouna ke **hū mai pē hū atu**. 'A ia na'e fiamālie pē komiti ki he fakatonutonu ne 'omai mo e fakama'ala'ala ne 'omai he 'Ateni Senialé pea mo e Talēkita *Public Prosecution* ki he komiti ki he fakatonutonú.

Ko e fakatonutonu hono uá ko e kupu 117 ia ‘oku fekau’aki ia pea mo e ngafa pe ko e fatongia ki hono ‘omai ‘o e ngaahi fakamo’óni. Ki he’ene tu’u ko ia ‘i he lao lolotonga ‘oku ‘i he faka’iloá ka ‘i he faka-Fakamaau’angá ko e fatongia ia ‘o e Talatalaaki pe ko e *Prosecution* ke ne ‘omai ‘a e ngaahi fakamo’oni ko eni pea na’e fiemālie ‘a e komiti ke tuku mai ‘a e lipooti mo e ngaahi fakatonutonu ko ia.

Ko e me’a ko eni ‘oku hā ‘i he peesi 9 ko e fakatokanga atu pe ia ki he kaha’ú ‘a e komiti koe’uhi ko e ngāue ko eni ‘oku fakahoko ki he ngaahi lao pehé ní. He ‘oku ‘i ai foki e mafai ia ‘o e ‘Eiki Minisitā ko ia ki he Tuté mo e ‘Ekisia ‘a e lisi ko eni ‘oku fai ki ai e ‘uhingá ‘a e lisi ‘oku tapui ‘aupitō mo e lisi ‘oku fakangatangata. Pea na’e mahino ki he komiti ‘a e mahu’inga ‘o e fatongia ko iá ke fakahoko ‘i he fakapotopoto tahá ‘i hono fai ‘e he Minisitā ko iá ‘i he lisi koe’uhi ko e tefito’i laó ‘a ‘ene tokanga ki he ngaahi me’a ko eni ‘oku tapui mo ha ngaahi me’a ‘oku fakangatangata ke fai fakalelei ‘a e fatongia ko iá hono tānaki mo hono to’o mei he lisi ‘a e ngaahi me’a ko iá.

Pea ‘ikai ke ngata ai ‘e Sea na’e fai ‘a e tokanga ‘a e komiti ia ki he mahu’inga ‘i he taimi ‘oku fo’u ai ‘a e ngaahi Lao Fakaangaanga pehé ní. Na’e fai ‘a e tokanga ki he fakatonu leá koe’uhi na’e ‘i ai e ngaahi tefito’i lao pea mo e ngaahi Lao Fakaangaanga ne tau fou mai ai ‘o mahino mai ‘oku fiema’u ke fakalelei’i ‘a e tafa’aki ko eni kimu’a pea toki a’u mai ki he Falé pea mo e komiti ‘a e Falé ke fai ki ai ha, ‘a e tālangá.

Ko ia ko e fokotu’ú eni ke tali ‘a e fakatonutonú he ‘oku mahino pea mo tali ‘a e ‘ū lipooti ‘a e komiti. ‘Oku ou fokotu’u atu Sea.

‘Eiki Sea: Hou’eiki ko e Lipooti eni e Komiti Laó ‘oku fekau’aki pea mo e Lao ...

<002>

Taimi: 1420-1425

‘Eiki Sea: Lao Fakaangaanga Fika 5. ‘A ia ‘oku fakafoki mai ‘e he komiti mo ‘ene ngaahi fakatonutonu, ko eni ‘oku fokotu’u mai ‘e he Sea ke tau tali ‘a e ngaahi fakatonutonu ko ia, toe ‘i ai ha me’a Hou’eiki, kole atu ki he kalake ke tau pāloti.

Pāloti ‘o tali Lipooti fika 1/2022 Komiti Lao fekau’aki mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule’i Tute & ‘Ekisia

Ko ia ‘oku loto ke tau tali ‘a e Līpooti Komiti Tu’uma’u ki he Lao Fika 1/2022, fekau’aki pea mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule’i ‘o e Tute mo e ‘Ekisia, fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, ‘Uhilamoelangi Fasi, Taniela Liku ‘o Hihifo Fusimālohi, Mo’ale Finau, Veivosa Taka, ‘Eiki Minisitā ‘o e Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa. ‘Oku loto kotoa ki ai ‘a e Hou’eiki ko eni ko e toko 14.

‘Eiki Sea: ‘I he’ene pehē Hou’eiki te tau hoko atu ki hono pāloti hono lau tu’o 2 ‘a e Lao Fakaangaanga ko eni.

Pāloti'i 'o tali lau tu'o 2 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule'i Tute/'Ekisia & ngaahi fakatonutonu

Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau tu'o 2 'a e Lao Fakaangaanga, Fakatonutonu ki hono Pule'i 'o e Tute mo e 'Ekisia, fakataha mo ene ngaahi Fakatonutonu, fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Tevita Fatafehi Puloka, 'Uhila mo e Langi Fasi, Taniela Liku 'o Hihifo Fusimalohi, Mo'ale Finau, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisitā 'o e Ngaahi Ngāue Lalahi, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Nōpele Tu'iha'angana, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa. 'Oku loto kotoa 'a e Hou'eiki ki ai, ko e toko 14.

'Eiki Sea: Mālō lau tu'o 3.

Lau tu'o 3 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule'i Tute/'Ekisia & ngaahi fakatonutonu

Kalake Tēpile: Lau tu'o 3.

LAO FAKAANGAANGA (FAKATONUTONU) KI HONO PULE'I 'O E TUTE MO E 'EKISIA, 2022

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HA LAO KE FAKATONUTONU 'A E LAO KI HONO PULE'I 'O E TUTE MO E 'EKISIA

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga, 'o pehē:

1. Hingoa Nounou mo e 'UHINGA'i Lea.

(1) 'E Ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki hono Pule'i 'o e Tute mo e 'Ekisia, 2022.

Pāloti'i 'o tali Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule'i Tute & 'Ekisia

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau tu'o 3 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule'i 'o e Tute mo e 'Ekisia, fakataha mo e ngaahi Fakatonutonu fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Tevita Fatafehi Puloka, 'Uhila mo e Langi Fasi, Taniela Liku 'o Hihifo Fusimālohi, Mo'ale Finau, Veivosa Taka, 'Eiki Minisitā 'o e Ngaahi Ngāue Lalahi, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Nōpele Tu'iha'angana, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa. 'Oku loto kotoa 'a e Hou'eiki ki ai, ko e toko 14.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki 'oku tali 'e he Fale ni 'a e Lao Fakaangaanga ko eni, me'a mai 'Eiki Minisitā Pa'anga.

Fuofua me'a 'Eiki Minisita Pa'anga 'i Fale Alea

'Eiki Minisitā Pa'anga: (Na'e pasipasi kotoa 'a e Hou'eiki Mēmipa ke fakahāa'i ko e 'uluaki me'a eni 'a e 'Eiki Minisitā Pa'anga 'i he Fale Alea). Tapu atu 'Eiki Sea, tapu ki he 'Eiki Palēmia, fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga Nōpele kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. 'Oku ou fakafofonga'i atu 'a e fakamālō lahi koe'uhí ko e tali 'e he Fale 'a e Lao Fakaangaanga ko eni, Fakatonutonu ki he Pule'i 'o e Tute mo e 'Ekisia 2022. 'Oatu foki 'a e fakamālō ki he Sea 'o e Komiti Tu'uma'u he ngaahi me'a na'e tokanga ki ai 'a e līpooti ke tokoni ki he ngāue, 'oku ou 'oatu 'a e fakamālō 'oku fai ki ai 'a e tokangaekina 'i he ngāue ki he kaha'u, mālō 'aupito Sea.

'Eiki Sea: Mālō 'Eiki Minisitā Pa'anga. Hou'eiki tau hoko atu ai leva ki he fika 6.2 'etau 'asenita, ko e Līpooti eni mei he Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea fekau'aki mo e Tohi Tangi fika 1A/2022, kole atu ki he kalake ke ne lau mai 'a e tohi fakahū mai 'aki 'a e līpooti.

Līpooti Komiti ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea fekau'aki mo e Tohi Tangi fika 1A/2022

Kalake Tēpile: (*Lau 'a e tohi fakahū*)

'Aho 10 'Okatopa 2022

Lord Fakafanua,
'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga,
Nuku'alofa.

'Eiki Sea,

Re: Līpooti Fika 1/2022, Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea, fekau'aki mo e Tohi Tangi fika 1A/2022.

'Oku ou faka'apa'apa mo fakahoko atu ki he Feitu'u na 'a e Līpooti fika 1/2022, 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea, ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

<005>

Taimi: 1425-1430

Kalake Tēpile: ... 'Oku fekau'aki 'a e lipooti ko eni mo e Tohi Tangi Fika 1A 'o e 2022.

Faka'apa'apa atu
Fakamo'oni *Lord Vaea*
Sea Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

'Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke lau mai ai pē 'a e kongā 3 mo e 4 peesi 6 'o e lipooti.

Kalake Tēpile: Kongā 3: **Fakamā'opo'opo 'o e ngāue 'o e Komiti**

‘I he fakataha fika 4 ‘a e Komiti ne laumālie lelei ‘a e Hou’eiki Mēmipa fekau’aki mo e Tohi Tangi Fika 1A ‘o e 2022 koe’uhí kuo fakahā mahino mai ‘a e ‘uhinga tefito ki he’enua tangi ‘a ia ko ‘enua fiema’u ke tatau pē ‘enua totonu ki he kelekele mo fakafāfili pea mo kinautolu ‘a e kāinga Tonga ne tali ke nau tangata’i fonua 2 hili ‘a e ta’u 2017 pea ke fakafoki ange ‘a e ngaahi pa’anga ‘a kinautolu na’e fakamole ki hono toe fakahū ‘enua tohi kole ke toe fakafoki ange ‘enua tangata’i fonua Tonga.

Na’e tui ‘a e komiti ko e kaveinga mahu’inga eni ke fakahoko ha tokanga makehe ki ai koe’uhí ‘oku fakapatonu ‘a e tangi ni ki he ngaahi totonu faka-Konisitūtone mo fakalao ‘a e kakai ‘o e fonua ki he ngaahi kelekele.

Konga 4: Ngaahi Fokotu’u – Kuo maau ‘a e ngāue ‘a e komiti ki he Tohi Tangi Fika 1A/2022 pea ‘oku fokotu’u atu ai

1. Ke tali ‘a e Lipooti Fika 1/2022 Komiti ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea
2. Ke lau ‘a e Tohi Tangi Fika 1A/2022.

Lipooti Fika 1/2022 Komiti Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea

Eiki Sea: Mālō Hou’eiki ko e Sea e Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea kuo me’a ia ‘o ‘Eiki Minisitā neongo ia te u tuku atu e faingamālie ke ke lipooti mai koe’uhí ko ho’o lipooti eni ‘Eiki Minisitā me’a mai.

Fakama’ala’ala he Lipooti fika 1/2022 Komiti Ngaahi Totonu e Fale Alea

Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga tapu pea mo e ‘Eiki Palēmia ‘o Tonga. Fakatapu atu ki he Hou’eiki ‘o e fonua kae ‘uma’ā ‘a e Hou’eiki Fakafofonga pehē ki he Hou’eiki Minisitā. ‘Eiki Sea ko e Tohi Tangi ko eni na’e ‘i ai e Lao pea ko e Lao ko ia ‘i he fokotu’u ‘i he ngaahi ta’u kimu’á hangē kiate au ko e 2002 ko ia ko ē na’e mole ko ē ‘a hono *citizen* ko ē ki he Tonga na’e ‘ikai ke toe ma’u hano faingamālie ai ki he ngaahi monū ko iá pea na’e toe fai leva hono fakalelei’i ‘a e Lao ko eni pea toe fokotu’u ‘i he 2006 ‘o faka’atā ai ‘a kinautolu na’e kimui maí ke nau ma’u e monū ko ia kae ‘ikai ke ma’u ia ‘e kinautolu ko ē ko ē na’e to’o ko ē kimu’a kae nau monū’ia ki he *citizen*. ‘Oku mahino e tu’utu’uni ia ‘a e Lao ‘Eiki Sea ka ‘oku ‘i ai ‘a e fofonga kehe ia ‘o e ngaahi Tu’utu’uni ko eni ko hono ‘uhingá ko e tu’unga ko ē ‘o e tokolahi ‘o kinautolu ko ē ‘i tu’apule’anga neongo ‘oku ‘ikai ke ‘asi mai ia ‘i he Tohi Tangi kae pehē ki he kaha’u ko ia ‘a kinautolu ‘oku nau ‘i Tonga ni. Pea ‘i he’ene pehē ‘Eiki Sea ‘oku tu’u ai ‘a e tu’unga ko eni ke fai pē ha toe me’a ki ai ‘a e Hou’eiki ko ia ‘o e Kapineti fekau’aki mo e Lao ke toe fai hano vakai’i he ‘oku ‘ikai ke ngata ia ‘i he Tu’utu’uni ko eni mo e kolé ka ‘oku ope atu ia ki he ngaahi tafa’aki ‘oku ‘ikai ke lava ke fakamatala lelei ‘i he Tu’utu’uni ko eni ‘Eiki Sea. Pea ko hono ‘uhinga ia ‘oku toe ‘omai pē ki heni ke fai ki ai ha me’a ‘a e Fale ‘Eiki ni kae ‘uma’ā foki ha’ano toe vakai.

Ko e tu’unga ia ‘oku fai ki ai ‘a e faka’amu. Ko e liliu kakai he ngaahi ‘aho ni tapu pē pea mo e Feitu’una ‘Eiki Sea liliu ‘e he kakai ‘o nau hoko ko e kakai kehe pea nau toe liliu mai pē ke nau hoko ko e kakai Tonga ke ‘oua ...

<007>

Taimi: 1430-1435

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua : ... 'e mole 'a honau ngaahi monū'ia 'i he fonua ni pea ko hono 'uhinga ia 'oku 'omai ai 'a e Tu'utu'uni ko eni ke fai ha me'a ki ai 'a e 'Eiki Sea kae 'uma'ā 'a e Fale Alea 'o Tonga. 'Oku tu'u faka'ilonga fehu'i foki 'a e tu'unga ko eni 'oku fai ki ai 'a e ngāue pea ko hono 'uhinga ia 'oku 'omai pehē ai pē ke mou me'a ki ai, he ko hono 'uhinga he ko e tu'unga 'o e lao 'oku 'ikai ke 'i ai hano tu'utu'uni pau 'ona ia pea mo e tu'unga ko eni.

Ko ia 'oku 'oatu ke fai ki ai ha me'a 'a e Fale 'Eiki ni 'Eiki Sea mālō.

'Eiki Sea : Me'a mai 'Eiki Nōpele Ha'apai.

Fokotu'u ke lau 'a e Tohi Tangi fika 1A/2022

Lord Tu'iha'angana : Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou'eiki 'o e Fale Alea 'o Tonga. Ko e fakamālō ki he 'Eiki Sea 'o e Kōmiti 'i he ngāue ko eni kuo fakahoko fekau'aki mo e tohi tangi ko eni. Pea hangē pē ko e fokotu'u kuo 'omai Sea koe'uhi ko e, he 'oku ou tui hangē pē ko e me'a ko ena 'a e 'Eiki Sea 'a e 'Eiki Minisitā. Na'e vakai'i foki 'e he Kōmiti mahino pē 'oku kau heni 'a e ngaahi kole ki he fakafoki e ngaahi totongi mo e ngaahi me'a pehē. Na'e tui e Kōmiti ia mahalo 'oku 'ikai ko ha fu'u loko me'a eni ia ka 'oku tatau pē ia ki he Pule'anga mo e fa'ahinga ko eni na'a nau fakahoko. 'Oku hā pē hē mahalo ko e pa'anga 'e 800 tupu na'e totongi 'e he tokotaha. Ka 'oku hangē ko ē ko e 'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Kōmiti 'oku toe 'i ai 'a e ngaahi me'a 'oku toe ki'i ope atu pea 'e fekau'aki eni ia mo e ngaahi liliu ki he lao pea mahalo mo e Konisitūtone. Ka 'oku ou poupou atu pē au ki he fokotu'u mei he Kōmiti ke lau mu'a e Tohi tangi ke si'i me'a mai pē ki ai kinautolu na'e fai mai e Tohi tangi kuo a'u mai ki he Fale Alea 'o Tonga pea tau toki pālōti ai pē 'o tuku atu ki he Pule'anga ke nau toki vakai'i fakalelei ke fai ha ngāue lelei ki he me'a ko eni 'oku hoha'a mai ki ai e kakai ko eni. Mālō Sea.

Pālōti'i 'o tali Lipooti fika 1/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea

'Eiki Sea : Kole atu ki he Kalake ke tau pālōti. Ko ia 'oku loto ke tau tali 'a e Lipooti mei he Kōmiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile : 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Tevita Fatafehi Puloka, 'Uhilamoelangi Fasi, Taniela Likuohihifo Fusimalohi, Mo'ale Finau, Veivosā *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Nōpele Tu'iha'angana, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa. Loto ki ai 'a e toko 10 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : Ko ia 'oku 'ikai loto ke tali 'a e Lipooti 'a e Kōmiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile : 'Oku 'ikai ha fakahā loto pehē 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : Mālō Hou'eiki 'oku tali 'a e lipooti mo 'ene ngaahi fokotu'u. Kole leva ki he Kalake ke ne lau mai 'a e Tohi Tangi Fika 1A/2022.

Tohi Tangi Fika 1A/2022

Kalake Tēpile : ‘Ulu’i tohi ‘o e Tohi Tangi 1A/2022 ‘oku ‘omai mei he tu’asila ‘o Sione Tu’alau Vimahi – Fakafofonga kāinga Tonga nofo muli Lolo Paongo Kahoua Tongatapu.

‘Aho 5 ‘o Mē 2022

Lord Fakafanua
Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga
Nuku’alofa
TONGA.

‘Eiki Sea,

‘I he loto faka’apa’apa mo’oni ‘oku mau fai atu ai ‘a e fakahoha’a ni ‘o makatu’unga ‘i he ki’i kole na’e fakahoko atu ki he Fale ‘Eiki na ‘i Nōvema ‘o e 2002, ‘o felāve’i mo kimautilu ko e kāinga Tonga nofo muli faka’amu *citizen* ‘i muli kae ‘oua na’a mole ai ‘emau *citizen* Tonga. Na’e tali lelei ‘e he Fale ‘Eiki na ‘a e fakatangi na’e fakahoko atu ‘i he ‘aho 7 ‘o Nōvema 2002. Pea na’e hoko ia ko e Lao ‘i Sune ‘o e 2007 ‘o kamata ‘i Sepitema hono faka’aonga’i.

Ko ‘ene mahino kiate kimautilu ‘i he taimi ni, ko e fa’ahinga ko ia ne toki *citizen* 2 kamata ‘i Sepitema 2007 ‘oku nau monū’ia. Ko e fakatau pē ha’anau Paasipooti. Ko kinautilu na’e *citizen* muli kimu’a ‘i Sepitema 2007, kuo pau ke mau fakamole ‘e kimautilu ‘a e pa’anga ‘e 1000 tupu kae toki lava ke ma’u ha’amau *citizen* Tonga. ‘Oku ‘ikai ko e fakafoki mai ‘a ‘emau *citizen* Tonga kae hangē ko hano fakatau mai.

‘Eiki Sea ‘oku mau lave’i kuo ke mea’i pea ‘oku mea’i pē ‘e ho Fale ‘Eiki na ko e sēniti ‘ofa remittance na’e ma’u ‘e Tonga fakata’u na’e tomu’a kamata pē ia ‘e kinautilu ne mu’omu’a mai ki muli ni pea ma’u *citizen* muli fuoloa kimu’a ‘i he 2007. Fakatau ki he’emau...

<008>

Taimi: 1435-1440

Kalake Tēpile: ... tohi kole na’e fakahoko atu ‘i he ta’u 2002 na’e fe’unga ‘a ‘enau sēniti ‘ofa remittance ‘o e 2021/2022 mo e 130 tupu miliona ko e kau *pioneer* kimautilu ‘o e sēniti ‘ofa remittance fakata’u. Kapau te ke me’a fakalelei hifo ki he’emau tohi ko ia na’e fakahā atu pē ai ko e tokolahi ‘iate kimautilu he ‘ikai ke mau toe foki atu ke nofo ‘i Tonga mahalo ko e ‘eve’eva pē ki homau ngaahi fāmili ‘i Tonga.

Na’a mau kole atu he tohi tatau pē ko ia ke ‘ai pē mu’a kimautilu ko e fakalahi fonua ki Tonga ‘Eiki na ko e ni’ihi ‘ena ‘o ‘emau fānau mo e fanga makapuná na’a nau kau ‘i hono fakafofonga’i hotau ki’i fonuá ‘i he Timi Mate Ma’a Tonga he 2017 mo e *Tonga Invitational* 15 na’a nau ikuna’i ‘a e Hau ‘o Māmani he ‘Akapulu Liiki *Rugby League* ‘i he 2019.

Ko e fakahoha’á leva ‘eni, ‘uluaki kātaki pē ‘a e Feitu’una mo ho Fale ‘Eiki kae ‘ai pē mu’a ke mau tatau pē mo e fa’ahinga na’e toki ma’u *citizen* ‘i muli ‘o kamata he 2007.

‘Oku mau poupu kakato ki he ngaahi tu’utu’uni fakakonisitūtone kotoa na’e fakahoko kiate kimautilu kimu’a he 2007 kae ‘ai ke kamata ‘i he ta’u 2007 ‘a ‘emau ma’u ‘a e totonu kakato ‘a e Tonga fanau’i ‘e he mātu’a Tonga ‘i Tonga mo ‘emau fānaú. Tuku ā pa’anga ‘e 1000 tupu.

Ua, ko e ni'ihiki tokosi'i 'o kimautilu kuo mau fakamole ki he toe fakatau mai 'emau *citizen* Tonga, fakamolemole kae toe fakafoki mai pē 'emau sēniti neongo ko e ki'i sēniti si'isi'i ka ko e me'a 'oku ne fakafofonga'i 'oku mahu'inga mo pelepelengesi.

'Oku mau faka'amu ke kei hokohoko atu pē 'a e tohoaki'i atu 'a e tokanga mo e ongo'i laukau'aki 'e he' emau fānau mo e fanga makapuná na'e fanau'i pē 'i muli ni 'a hotau ki'i fonuá nonga mo malu ko Tongá 'o 'ikai ko e mala'e pē 'o e sipotí ka 'i he mala'e kehekehe 'o e mo'uí.

'Ai pē mu'a kimautilu ko e fakalahi fonua ki Tonga 'Eiki na.

Faka'apa'apa lahi atu,

Sione Tu'alau Vīmahi
(Fakafofonga 'i Tonga ni)

'Aleksanita. M. Vīmahi
(Tokoni 'Uluaki)

Sosaia L. Mateaki
(Tokoni Ua)

'Eleni L. Tēvī
(Sekelitali)

Mo kimautilu 'o e ni'ihiki 'oku mau fakafofonga'i 'a e toenga e kāinga Tonga nofo mulí mo 'emau ngaahi telefoni mo e fakamo'oni tohi nima 'oku hā atu 'i lalo.

Kalake Tēpile: Mālō 'Eiki Sea

'Eiki Sea: Me'a mai e 'Eiki Nōpele Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: Tapu pē mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Tapu atu ki he 'Eiki Palēmia kae 'uma'ā e Hou'eiki e Fale Alea. 'Eiki Sea 'oku ou 'uluaki fakamālō pē au ki he Sea ka ko e Minisitā ia 'o e Potungāue *MIA* he taimi ni Sea ka ko e 'Eiki Nōpele. Pea ko u fakamālō atu ki he Feitu'u na koe'uhí ko u toki vakai hifo ko e tohi tangí kuo 'osi kakato e ngāue ki ai 'Eiki Sea.

Fokotu'u ke 'ave Tohi Tangi fika 1A/2022 fai ha ngāue ki ai Pule'anga

Hou'eiki 'ikai ke u toe lave au ki he mo'oni'i me'a 'oku ou lave ki ai 'a e tohi tangi ko eni 'Eiki Sea mahino pē ia. Ko e me'a pē 'oku tau fakatokanga'í 'oku kau 'a e ni'ihiki 'i muli ko e ngaahi pa'anga lahi taha 'i he tokoni ki hotau fonua ni 'Eiki Sea. Ki'i fakatangi ko ē 'oku nau 'omaí pea hangē ko e me'a nau ... 'oku fakamo'oni ai e motu'a ni 'Eiki Sea ko u talaange pē ka nautolu ke nau vakai ha taha he kau Fakafofonga he koe'uhí 'oku 'ikai ko mautolu pē eni 'Eiki Sea ka ko e me'a fakafiefia ke mahino ki he kakai 'o e fonuá 'oku, ko e kau Hou'eiki Nōpele 'oku nau fakafofonga'i e kakai 'o e fonuá 'Eiki Sea ka 'oku 'ikai ko e kau Fakafofonga pē e kakai 'Eiki Sea. Neongo pē ko e ongo tēpile 'e ua pea fakahingoa ko e kau Fakafofonga 'o e

Kakai, kau Fakafofonga ‘o e Hou’eiki Nōpele ka ko e fatongia ia ‘o e Hou’eiki Nōpele ki hono fakafofonga’i e kakai ‘o e fonuá.

Mou me’a ki he tangi ko ení ko ha ni’ihi na’a nau ‘osi fanau’i pē kinautolu ‘i Tonga ni ka koe’uhí ko e ...

<009>

Taimi: 1440 – 1445

Lord Tu’ilakepa: ... Fai e folaua ‘o mulí na ko e okooko ma’a e fonuá ‘Eiki Sea ka ‘oku ‘i ai hono tu’utu’uni ‘o muli mou ‘osi mea’i pe Hou’eiki. Pea na’e fa’u leva ‘e he ‘Eiki Palēmia ‘o e ‘aho ko ia e 2007 ‘a e lao ke lava ‘o ngofua ke ma’u paasipooti 2 pe ko ha totonu tangata’i fonua ‘e 2 ha taha Tonga, pea kamata he 2007.

Ko e ni’ihi ko eni ‘Eiki Sea ‘i mu’a he 2007 ko ‘enau tangi mo ‘enau kole maí toe ‘omai mu’a hamau faingamālie. ‘Eiki Sea ko e kongá e sēnití ‘oku ‘ikai ke fu’u mahu’inga ia ki he motu’á ni, me’a ko ē ‘oku lave ki ai e tohi tangí. Me’a ‘oku mahu’inga taha ki he motu’á ni ko ‘enau kole ke nau toe hoko ko e tangata’i fonua.

Kapau te mou me’a ki he ki’i fo’i kupu ‘e 2 ko ē na’e toki lau fakamuimui ‘e he Kalaké, kiate au ia ‘Eiki Palēmia me’a ia ‘oku mahu’ingá. ‘Oku ‘ikai ke nau fu’u tokolahi nautolu nau tokosi’i pe. Pea ko ‘enau faka’amu ia ke toe ma’u pe honau tangata’i fonua Tongá ‘Eiki Sea. Sea hangē pe ko e me’a na’á ku lave ki ai he ‘ikai ke u toe lave ki he momona mo e mo’oni ‘o e me’a ‘oku ‘osi tohi mai ‘i he tohi tangi ko ení ka ‘oku ou fokotu’u atu ‘Eiki Sea, ‘ave mu’a ki he Pule’anga ke nau feme’a’aki ki ai. He ko e me’a ko ení ‘oku fekau’aki pea mo e Konisitūtoné ‘Eiki Sea. Pea ‘i he Pule’angá ke nau toki faitu’utu’uni ai ‘Eiki Sea. Kuó u fokotu’u atu Sea, mālō e ma’u faingamālié.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Sea Ngaahi Ngāue Fakalotofonuá

Kole Pule’anga tukuange ha’anau faingamalie ke vakai’i e tangi pea toki lipooti mai ki Fale Alea

‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonuá: Ko e kolé foki ia ‘oku 2 e ‘ahó ‘oku fai ki ai kolé. Kole kimu’a mo e kole kimui, ko e kole ko ē kimu’á ke foki kimuí ke ne ma’u ‘a ‘ene koloa ko ē ‘i Tonga ní. ‘Eiki Sea, mahalo kuo foaki e koloa ia ko iá pea foaki e koloa ia ko iá ia ki he si’í. Ko hai ‘oku tonú? Ko hono ‘uhinga ia na’e fai ai e kolé, tuku mai ha ki’i taimi ke toe fai ai hano vakai’i ki he Pule’angá kae ‘uma’ā ‘a e ‘Ateni Senialé.

Ko e mātu’a ko ení ‘oku fai ki ai e kolé ‘Eiki Sea ‘oku mahino ka ‘oku ope atu ‘a e fakakaukau ia ‘i he tu’unga he ‘aho ní. ‘Oku ‘ikai ngata pē ia ‘i ‘Amelika lahi. ‘Oku toe ‘i ai mo e ‘ū fonua kehe ia ke fakakau mai ki ai. Ko hono ‘uhinga ia ‘oku fai ai e kolé ‘oua leva ‘e faitu’utu’uni ‘a e Falé ka e fakafoki ki he Pule’angá ke fai ha’ane tu’unga pea toki ‘omai leva mei ai ‘a e tu’unga ko ia ki he Fale ‘Eikí ni.

Ko e tu’utu’uni ko ē ‘a e Fale ‘Eikí ni ‘oku ‘ikai kakato ia ‘Eiki Sea. Ko hono ‘uhinga ia ‘oku fai ai fakahoha’á, tuku mai ha faingamālie e ‘Eiki Palēmiá kae ‘uma’ā e ngaahi tafā’aki ‘oku ‘atā ke nau tuku mai ha’anau fakakaukau kehe ki ai pea toki tuku atu leva ki he Fale ‘Eikí ni ke fai hano aofangatuku ki ai, mālō ‘Eiki Sea.

Fokotu'u ke 'ave tohi tangi ki he Pule'anga ke nau toki feme'a'aki ki ai

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea ki'i fakamolemole pe ka u tu'u toe ki'i fakamahino pe ki he 'Eiki Nōpelé ka ko e Minisitā e *MIA*. Ko e fokotu'u ia ke 'oatu 'oua toe fai ha feme'a'aki ia he Falé ni, 'oatu pe ia, mahino kuo 'osi mea'i 'e he kakai e fonuá kuo 'omai, fakaa'u mai 'a 'enau tangi ki he Falé ni. He 'oku mo'oni e me'a ko ē 'okú ke me'a ki ai 'Eiki Minisitā e *MIA*, lahi e ngaahi me'a ia 'oku totonu ke fakalelei'i. 'Ikai totonu ke faitu'utu'uni e Falé koe'uhí he 'e fepakipaki 'Eiki Sea 'a e ngaahi mo'oni'i me'a he Konisitūtoné.

Ko eni pe 'oku tau tali, lau ka 'oku ou fokotu'u atu pea 'oku ou kole atu, tuku atu ki he Pule'angá. 'Oku 'ikai ko ha toe fokotu'u atu ia ke tau toe pāloti 'Eiki Sea, 'ave ki he Pule'angá ke nau me'a ki ai he 'oku lahi e ngaahi me'a 'oku totonu ke fakalelei'i 'o fekau'aki mo e tohi tangi ko eni, ko ia pe 'Eiki Sea. Ko e me'a na'á ku 'uhinga ki ai 'Eiki Minisitā *MIA* 'oku 'ikai ko ha'aku 'uhinga 'aku ia ke tau fietu'utu'uni e Falé.

Kapau te tau faitu'utu'uni e Falé 'e lahi e me'a ia 'e maumau 'Eiki Sea he 'oku mo'oni e me'a ko ē 'oku me'a ki ai 'a e 'Eiki Minisitā ko ē 'i he *MIA*. 'Oku 'i ai e ngaahi me'a 'oku felāve'i mo e kekelelé ka 'oku 'osi tu'utu'uni e laó ia ki he ni'ihí na'e liliu kakai kimu'á. Ko hono fakatātā pe eni 'Eiki Sea ki he 'api ko ē 'i Kupolú. Ka he 'ikai ke u lave hingoa ki ai 'Eiki Sea ka u ...

<010>

Taimi: 1445-1450

Lord Tu'ilakepa: ... ni'ihí e Hou'eikí 'o e Fale ni 'oku nau mea'i ia. Kuo 'osi ai e tu'utu'uni ia ke 'ave ki he fika 2. He 'ikai ke tau toe lava tautolu 'o fakafoki 'a e tu'utu'uni mo e ngāue fakalao ko iá 'Eiki Sea. Ko au 'oku ou mahu'inga'ia 'i he me'a 'oku nau kole pē ke 'oange honau tangata'ifonuá 'Eiki Sea. Fokotu'u atu Sea ke 'ave pē ki he Pule'angá ke nau toki feme'a'aki ki ai.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Minisitā Lao.

Fakahā Pule'anga 'ikai lava ke toe fa'u ha Lao ki he ngaahi me'a kuo 'osi hoko kimu'a

'Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Feitu'u na Sea mo e Hou'eiki e Falé. 'Eiki Sea 'oku mahu'inga 'aupito e, 'a e tohi kole ko eni 'a e kakai e fonuá. Ka ko e me'a pē ke tau fakatokanga'i hení ko e lao ko eni ko ē 'oku fai mai ai e tangí na'e toki tali ia 'i he 2007 ke ngaue'aki. 'A ia 'oku 'uhinga mai eni ia kimu'a ki he 'ū me'a ko ē na'e 'osi tu'utu'uni kimu'a ko 'enau *citizen* ke toki, toe kole fo'ou ia. 'A ia na'e ngata pe ia he taimi ko ē na'e liliu fonua aí ke ngata ai 'a 'ene Tongá. Ka ko e kupu 20 'o 'etau Konisitūtoné 'oku ne talamai 'e ia he 'ikai ke tau fa'u ha me'a kuo 'osi fakahoko. He 'ikai ke tau toe lava 'o liliu. Ko 'etau fakakaukau'i he taimi ní hangē kiate au ko e me'a 'oku fakamamafa mai ai 'a e kole ko ení ...

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ki'i fakamolemole pē 'Eiki Minisitā Lao ka u ki'i tokoni atu mu'a ki he Feitu'u na. 'Oku ke me'a ki he me'a ko ē 'oku ke me'a mai 'akí, 'oku ongo mamahi ia ke fanongo si'i ni'ihí 'oku nau tangi mai ko ení. Ko e me'a ko ē 'oku ou kole atu aí 'oatu pē ki he Feitu'u na pea mou toki tu'utu'uni ki ai.

‘Eiki Minisitā Lao: ‘Oku mamahi pē ia ka kuo pau pē ke talaatu ke fakahoko atu ‘a e ngaahi tafa’aki ko iá. Kātaki pē ‘o ki’i tali si’i pē ka u fakahoha’a pē ke ...

Lord Tu’ilakepa: ‘Eiki Minisitā Lao ko u pehē ke ‘oatu mu’a ke mou toki ‘ai mai ha’amou tali he ta’u fo’ou pe te mou toki ‘ai mai ki, tau hū mai he ta’u fo’ou ka mou ngāue fakalao ki ai ‘o hangē ko e me’a ko ena ‘oku ke me’a mai ki ai.

‘Eiki Minisitā Lao: Ko e me’a ko u ‘uhinga ki ai Sea ‘oku nau fakamamafa mai ki ai ‘a e kole ko ē ‘a e tohi tangi ko eni ko e totongi ko ē ‘oku ngaue’aki ki hono toe fakafoki mai ‘enau tangata’ifonua, ‘a ia ‘oku nau totongi e 1000 tupú. ‘A ia ko ‘eku tuí ko e me’a ia ko ē ke tuku mai ke fakakaukau’i ia ‘e he Pule’angá ‘a e me’a ko iá.

‘Oku ‘ikai ko e fakafoki ‘enau ngaahi totonú, ko e liliu ‘a e ngaahi totongi ko ‘ē koe’uhí ke faingofua pea mo ma’ama’a ke toe fakafoki ko ē ‘ene Tongá. Ko e me’a ko ē kuohilí he ‘ikai ke tau toe lava ‘o *refund* pea fakafoki e ngaahi pa’anga ko iá. Ko e me’a ia na’e tu’utu’uni ‘e he Laó. Ko ‘etau feinga pē eni he taimi ní kapau ‘e tuku mai ke fai ha sio ki ai mei he Falé ko e feinga’i ‘a e *fee* ko ia ‘oku totongi toe totongi ai e 1000 tupú ke fai ha sio ki ai. Mālō ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: ‘Eiki Palēmia.

‘Eiki Palēmia: Tapu mo e Feitu’u na Sea. Kapau ‘oku laumālie lelei pē Feitu’una pea tuku mai ki he Pule’angá ke mau toki foki mai.

Lord Tu’ilakepa: Poupou Sea. Ko e me’a ia. Fokotu’u atu ke tuku atu Palēmia.

Pāloti’i ‘o tali ke ‘ave Tohi Tangi fika 1A/2022 fai ngāue ki ai Pule’anga

‘Eiki Sea: Kole atu ki he Kalaké ke tau pāloti. Ko ia ‘oku loto ke tau ‘ave ‘a e tohi tangi ko eni ki he Pule’angá ke fai hanau ngāue ki ai, fakahā mai ho nima.

Pāloti tali ‘ave Tohi Tangi ki he Pule’angá ke nau ngāue ki ai

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, ‘Uhilamoelangi Fasi, Taniela Fusimālohi, Mo’ale Finau, Veivosa *Light of Life* Taka, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa. Loto kotoa ki ai e Hou’eikí, toko 14.

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki. Tau hoko atu ki he Lipooti Fika 2/2022 Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Aleá, fekau’aki eni mo e Tohi Tangi Fika 2/2022. Kole atu ki he Kalaké ke ne lau mai ‘a e tohi fakahū mai ‘aki e lipootí.

Lipooti Fika 2/2022 Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea fekau’aki Tohi Tangi Fika 2/2022

Kalake Tēpile: Tohi eni he ...

‘Aho 10 ‘o ‘Okatopa 2022.

Lord Fakafanua,
'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga,
Nuku'alofa.

'Eiki Sea,

Lipooti Fika 2/2022 Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá fekau'aki mo e Tohi Tangi Fika 2/2022.

'Oku ou faka'apa'apa mo fakahoko atu ...

<002>

Taimi: 1450-1455

Kalake Tēpile: ... ki he Feitu'u na 'a e Līpooti Fika 2/2022 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea. Ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

'Oku fekau'aki 'a e līpooti ko eni mo e Tohi Tangi Fika 2/2022.

Faka'apa'apa atu,

Lord Vaea,

Sea Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

'Eiki Sea: Mou mea'i pē ko e kongā 2 mo e 3 e līpooti.

Līpooti Ngāue 'a e Komiti ki he Tohi Tangi fika 2/29022

Kalake Tēpile: Kongā 2 e Līpooti Ngāue 'a e Komiti ki he Tohi Tangi;

'I he fuofua fakataha fika 1 'a e komiti 'i he 'aho 28 'o 'Epeleli 2022, na'e fakahoko ai 'a e feme'a'aki 'a e komiti 'i he Tohi Tangi pea mo vakai'i 'a e tu'unga faipau 'o e Tohi Tangi 'i he ngaahi tu'utu'uni.

'I hono vakai'i 'e he komiti 'a e fofonga 'o e Tohi Tangi mo e ngaahi lea na'e ngāue'aki ke fakahoko mai 'aki 'a e tangi, na'e pehē 'e he komiti 'oku 'i he tu'unga fakafiemālie 'aupito pea na'e faipau 'a e kongā lahi ki he ngaahi tu'utu'uni.

'I hono vakai'i 'e he komiti 'a e ngaahi naunau 'o e tangi 'a ia ko hono fokotu'u ha ngaahi 'aho fakamanatua 'i muli 'o e kakai Tonga 'oku nofo 'i muli, kae taumu'a ke fakahounga'i 'a e vā fetokoni'aki pea mo Tonga ni.

Na'e pehē 'e he komiti 'oku lelei 'a e ngaahi fakakaukau ko eni pea 'oku lolotonga fakahoko pē ia 'i he ngaahi Komuniti Tonga 'i tu'apule'anga. Na'e pehē 'e he komiti 'oku poupu kakato pē 'a e Pule'angá ki he ngaahi ngāue 'oku fokotu'utu'u mo fakahoko 'e he Kāinga Tonga 'i he ngaahi fonua muli. 'Oku kau ki heni 'a e ngaahi Tonga Day 'oku fakahoko 'i he ngaahi Vahefonua 'o 'Asitelēlia pea mo 'Amelika kae 'uma'ā foki 'a e Tonga *Language Week*, pē ko e Uike Lea Faka-Tonga 'a ia 'oku fakahoko 'i Nu'usila.

‘Oku tui foki ‘a e komiti kuo fe’unga mo taau pē ‘a e ngaahi fokotu’utu’u ko eni koe’uhí ‘oku ‘i ai pē ‘a e fakafofonga ‘a e Pule'anga Tonga ‘oku kau atu ma’u pē ki he ngaahi fokotu’utu’u ngāue ni, ‘a ia ‘oku malava heni ‘a hono fakahounga’i ‘a e ‘ofa mo e fetokoni’aki ‘oku fakahoko ‘e he kāinga Tonga ‘oku nofo muli.

‘I he’ene pehē na’e tu’utu’uni ai ‘a e komiti ke hoko atu ‘a e ngāue ki hono fakahū ‘a e Tohi Tangi ki Fale Alea.

Fakamā’opo’opo mo e Ngaahi Fokotu’u ki he Tohi Tangi fika 2/2022

Konga 3, Fakamā’opo’opo mo e Ngaahi Fokotu’u:

Ku o kakato ‘a e ngāue ‘a e komiti ki he Tohi Tangi fika 2/2022, pea ‘oku fokotu’u atu ai ke:-

1. Ke tali ‘a e Līpooti Fika 2/2022, Komiti ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea.
2. Ke lau ‘a e Tohi Tangi Fika 2/2022.

Mālō ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua.

Fakama’ala’ala he Lipooti fika 2/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea

‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua: Mālō ‘a e laumālie ‘Eiki Sea pea ‘oku ou fakafeta’i mo fakamālō atu ko e Tohi Tangi ko eni ‘oku ne fakahoko mai ai ke hoko ha ‘aho ‘o Tonga ni ke faka’ilonga’i, pea tala ‘e he Pule'anga Tonga ki he toenga ‘o māmani ko e ‘aho ia ‘o Tonga ni. Ko e kakano ia ‘o e tohi, pea ‘oku ou fakatapu atu pē mo e ‘Eiki Sea, ko e, ‘oku faka’ofa’ofa ‘a e hoko ‘a e Tonga Day, ka ‘oku fakataha’i ko ē ko ē ke nau hoko ko ha ‘aho pē ‘e taha, tapu ange pē mo e Feitu'u na kae 'uma'ā ‘a e Fale Alea ‘o Tonga, ‘oku po’uli ‘a e vahefonua ko ē kae ‘ā ‘a e fonua ko ē, pea ko e taimi ‘oku nau pongipongi ai ‘oku efiafi ‘a e fonua ko ē.

Ko ia ai na’e fai ‘a e fakakaukau ke tuku pē ke nau faingamālie pea na u toki fakahoko ha’anau ‘aho ‘oku Tonga Day, ka ‘oku tuku atu pē ki he Fale ‘Eiki ni, na’a ‘oku toe ‘i ai pē ha ngaahi me’a kehe, pea kapau ‘oku faingata’a’ia pea toe tuku mai pē mu’a ia ki he ‘Eiki Palēmia pea mo e Kapineti ke nau fai ha’anau me’a ki ai, ka ‘oku ou fakame’apango’ia he tu’utu’uni ko eni mo e kole ‘a e Tohi Tangi ‘Eiki Sea, ke talaki ‘e he Pule'anga kae 'uma'ā ‘a e Fale Alea, tu’utu’uni ke hoko ‘a e ‘aho ‘o Tonga ko e ‘aho pē ‘e taha, hangē ‘oku ki’i fakatikitato e fō’i tu’utu’uni ko ia, kae ‘ikai ke tuku pē ke tau'atāina ‘a e anga ‘o e nofo, pea ‘oku tau'atāina ‘a e taimi te nau fai ai.

Ka ko hono ‘uhinga ia ‘oku fai atu ai ‘a e tuku ki he Feitu'u na kae 'uma'ā ‘a e Fale ‘Eiki ni ...

<005>

Taimi: 1455-1500

‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua: ... mālō ‘Eiki Sea.

Pālōti'i 'o tali Lipooti fika 2/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea

'Eiki Sea: Hou'eiki te u kole ke tau pālōti e lipooti ko eni. Ko ia 'oku loto ke tau tali 'a e Lipooti Fika 2/2022 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea fekau'aki mo e Tohi Tangi Fika 2 fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Tevita Fatafehi Puloka, 'Uhilamoelangi Fasi, Taniela Liku 'o Hihifo Fusimālohi, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Nōpele Tu'iha'angana, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 13.

'Eiki Sea Ko ia 'oku 'ikai loto ke tali hono fakahū mai e lipooti ko eni fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Oku 'ikai ha fakahā loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki 'oku tali e lipooti pehē foki ki he ngaahi fokotu'u kole ki he Kalake ke ne lau mai 'a e Tohi Tangi.

Tohi Tangi Fika 2/2022

Kalake Tēpile: Tohi Tangi Fika 2/2022

'Aho 2 'o 'Epeleli 2022

Lord Fakafanua
Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga
Nuku'alofa
Tonga

'Eiki Sea

Hūfanga he talamalu 'o e fonua pea 'i he loto faka'apa'apa mo'oni 'oku mau fie fakahoko atu ki he Feitu'u na mo e Fale 'Eiki na 'a e ki'i fakatangī ma'ulalo ni.

Ko kimautolu ni ko e ni'ihi pē 'o e kau faifatongia fakasevāniti ma'a e kakai ko e fakafofonga 'o e toenga 'o homau kaungā ngāue mo e kāinga 'oku mau ngāue fakasevāniti ki ai.

'Oku mau fakatokanga'i 'a e lahi 'a e 'ofa mo e tokoni 'aufuatō 'oku fai mai 'e hotau kāinga nofo muli kiate kitautolu 'i Tonga ni mei he taimi ki he taimi talu mei he 'uluaki Tonga ne folau 'o fokoutua 'i muli. 'Oku nau tokoni mai ki he 'etau mo'ui faka'aho. 'Oku mau tui 'oku meimei kakato 'a e fāmilī kotoa 'i Tonga ni 'oku 'i ai honau ni'ihi 'oku nofo muli pea ma'u mai ha ngaahi tokoni meiate kinautolu. 'Oku nau tokoni'i foki 'a 'etau ngaahi kulupu kumi tokoni fakakolo mo fakavahefonua fakaako lolotonga mo e kolisi tutuku, fakasiasi ki he langa, misinale mo e konifelenisi, ngaahi kautaha mo fakafo'ituitui 'o kau ai pē mo e ngaahi potungāue 'a e Pule'anga hangē ko e kau polisi ngaahi ako'anga ma'olunga kau sōtia *etc.*

‘Oku mau lave’i ‘oku lave monū ai pē mo e ni’ihi ho Fale ‘Eiki he’enu fa’a me’a atu ki tu’apule’anga ‘oku mau lave’i ‘oku meimei tokolahi tatau pē ‘a hotau kāinga Tonga nofo muli mo kitautolu ‘oku tau ‘i Tonga ni kapau ‘oku ‘ikai ke tokolahi ange. Ko ia ko e fakatangī leva ‘oku pehe ni.

1. Fokotu’u ha ‘aho pē uike fakahounga’i pe fakamanatu fakata’u ko e ‘aho pē uike ia ‘o e kāinga Tonga ia nofo muli makatu’unga ‘i he’enu ‘ofa ‘aufuatō ta’etuku ‘oku nau fai mai ma’atautolu ‘i Tonga ni he taimi kotoa pea ke fakahoko ia ‘o kamata he ta’u ni 2022. ‘Oku tokolahi ‘a e fānau mo e fanga makapuna ‘o hotau kāinga nofo muli ‘oku te’eki ai ke nau sio ‘i Tonga ni ka te nau ma’u ha ongo ‘ofa lahi ange ki Tonga.
2. Fokotu’u atu ke fakalele *sponsor* ‘e he Takimamata Pule’anga ‘a e uike ko ia ‘o takitaha ‘a e kāinga Tonga ‘Amelika, USA, kāinga Tonga ‘Aositelēlia (*Australia*) kāinga Tonga Nu’usila (*New Zealand*) mo e kāinga Tonga ‘o Polinia (Fisi, Ha’amoā, Tahiti mo e toenga) ‘a e ‘aho pea fai ‘a e ngaahi fe’auhi va’inga *tournament* faka’ali’ali me’a fo’ou *exhibit*, faka’ali’ali talēniti (*talent shows*) etc. ‘Oku ta’efakangatangata ‘a e ngaahi me’a ‘e lava ke fakahoko *sky is the limit* ko e uike ‘o e kāinga Tonga ‘o e Kolope.

Neongo ko ‘etau fakahounga’i ‘a ‘enu mo’ui lī’oa ma’a Tonga ka ‘e toe hoko pē eni ko e ‘aho mo e uike ke nau ‘omai ‘a e fu’u tokoni lahi ki Tonga ni he ta’u kotoa ko e me’a mahu’inga taha ko e fānau mo e fanga makapuna na’e fānau’i pea ‘oku nau nofo muli pē ‘i he taimi ni te nau laukau’aki honau Tonga.

‘Ofa ‘e tali loto fiemālie he Feitu’u na mo ho Fale ‘Eiki...

<007>

Taimi: 1500-1505

Kalake Tēpile : ...’a e ki’i fakahoha’a tu’a ni.

Faka’apa’apa atu

‘I he loto fakatokilalo mo’oni.

Sione Tualau Vimahi

(Fakafofonga kāinga Tonga mo kimaautolu kotoa ko e kau fai fatongia fakasevāniti ‘oku mau fakamo’oni hingoa atu ‘i lalo.

Mālō ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea : Me’a mai Tongatapu 2. ‘Oku ou fakatokanga’i hifo ko koe mo e Fakafofonga Tongatapu 5 na’a mo fakamo’oni he Tohi Tangi ko eni. Ko ia? Kātaki.

Fokotu’u ‘ave ki he Pule’anga Tohi Tangi fika 2/2022 fai ‘enu ngāue ki ai

Lord Tu’ilakepa : Sea, ki’i faka’ilonga atu ko e motu’a ni pē na’e ‘omi ki ai ‘a e Tohi Tangi ko eni. Hou’eiki kole ke u fakamalumu atu pē he fakatapu kuo ‘osi hono aofaki. ‘Aho ko eni na’e ō ange ai ‘a e ni’ihi ko eni ‘o ‘oange ‘a e Tohi Tangi peau lau hifo, hangē ‘oku ki’i ongo fakaoli kiate au ‘Eiki Sea. Hangē ‘oku ongo ma’ama’a. Sea kapau te ke me’a hifo kimui Hou’eiki faka’amu pē au ke ‘Ofisa Kolo meimei 2 pē 3 a’u ki he Pule Kolo.

'I he fo'i māhina 'e 2 ko eni 'eku ki'i mavahe mei he Fale ni 'Eiki Sea pea u toki nofo 'o sio mai ki he Tohi Tangi tā 'oku mo'oni pē 'a e ni'ihi na'a nau fai 'a e Tangi pē ko e kole ko eni 'Eiki Sea. Ko e tohi ko eni na'e 'omai ia he 'aho 4 'o 'Epeleli 'a ia na'e 'i mu'a eni ia 'i he 'A'ahi na'e fai 'e he 'Eiki Palēmia. Ko e tohi ko eni na'e 'omai ia kimu'a 'i he fokotu'u na'e fai 'e he Fakafofonga mei 'Eua 'Eiki Sea. Ko e fokotu'u ko ia na'e fai 'e he Fakafofonga 'Eua ke 'i ai ha taimi ke 'a'ahi 'a e kau Mēmipa pea na'e hangē 'oku tau fakahua 'aki he Fale ni ko e 'ai ke hā 'Eiki Sea.

'Eiki Sea ko e 'aho ni 'oku ou sio ki he mo'oni'i me'a 'a e kole 'a e kakai ko eni mei muli 'Eiki Sea. Lolotonga 'eku fokoutua 'i LA kuo pā e talanoa pea mo e uki ko e 'Eiki Palēmia 'oku me'a ange ki LA. Sea ko e talanoa melie ia 'o e kakai 'o e kolo, ha Tonga 'oku nau kei fie Tonga ka 'oku nau nofo muli 'enau fiefia ke me'a ange 'a e 'Eiki Palēmia 'o Tonga ka ko honau 'Eiki Palēmia ia 'Eiki Sea.

Hou'eiki kae 'uma'ā 'a e Kapineti hangē ko e me'a 'oku me'a'aki 'e he Minisitā ka ko e Sea ia 'i he Kōmiti na'e 'ave ki ai 'a e Tohi Tangi ko eni tuku atu ki he Pule'anga ke nau fai ha vakai ki ai 'Eiki Sea. Me'a ko eni 'oku fekau'aki mo e pa'anga 'Eiki Sea. Kapau 'e 'i ai ha ngaahi 'aho 'e fakamanatua ai 'o hangē ko e me'a 'oku hā 'i he fofonga 'o e Tohi Tangi mo e fokotu'u ko eni 'Eiki Sea. Me'a fakafiefia mo'oni kapau 'e me'a atu 'a e 'Eiki Palēmia tu'o taha he ta'u 'Eiki Sea ki 'Aositelēlia, ki Nu'usila ki 'Amelika 'Eiki Sea. Ko e ngaahi feitu'u eni 'a ia 'oku tokolahi ai hotau kakai e fonua hangē ko e Tohi Tangi kimu'a 'Eiki Sea. 'E malava ai ke ma'u ha faingamālie 'o e 'Eiki Palēmia pea mo e kakai e fonua 'Eiki Sea.

'Eiki Sea kapau te mou fakatokanga'i he taimi ni pea mou mea'i ko e palopalema lahi taha fakapolitikale pē ko e 'i he *social media* ko muli, na'a ko ha ki'i me'a eni 'Eiki Sea na'a lava ai he holoki 'a e tu'unga fakapolitikale mo e fakaanga 'a e kakai 'o e fonua ki hotau ki'i fonua 'oku tau 'ofa ai. Sea ko 'eku fakamalanga pē 'a'aku ia koe'uhi ko 'eku fakatokanga'i hangē ko e me'a na'a ku lave ki ai hangē na'e fakaoli. 'Aho ni 'i ai e mafatukituki mo e mo'oni'i me'a 'oku 'omi he ki'i tohi ko eni 'Eiki Sea.

Ko u fokotu'u atu 'Eiki Sea 'ave pē ki he Pule'anga. 'Ave ki he Pule'anga he ko nautolu 'oku 'i ai 'a e mafu tefua 'o e pa'anga 'o e fonua ke nau fakakaukaua 'Eiki Sea 'a e kole mo e tangi 'oku fai mei he kakai 'o e fonua 'Eiki Sea. Ko e me'apango pē Fakafofonga 'oku 'ikai ko e ni'ihi 'oku fakamo'oni heni ko ha ni'ihi pea mei Vava'u ...

<008>

Taimi: 1505-1510

Lord Tu'ilakepa: ... pē ko Ha'apai ka ko e kato'i 'i Tonga 'Eiki Sea ka 'i hono fakalukufua ko e Tonga kotoa pē kitautolu 'Eiki Sea ko u fokotu'u atu 'Eiki Sea ke 'ave pē ki he Pule'anga ke nau fakakaukau'i ia 'Eiki Sea mālō 'aupito ma'u faingamālie.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eua 11.

Poupou 'ave Tohi Tangi fika 2/2022 ki he Pule'anga nau ngāue ki ai koe'uhi ke fakahounga'i 'ofa kainga Tonga muli

Taniela Fusimālohi: Sea mālō ‘aupito e, ‘a e ma’u faingamālie. Ko u fie lave atu pē au ki he fokotu’u ‘uluaki ko ē ‘i he tohi ko eni pea mo e fo’i lea ko eni ‘oku, ‘oku hā mai he laini ‘uluaki ko e Uike Fakahounga’i.

‘I he, ‘i he tohi tangi ko ē kimu’a pea mo e tohi tangi pē ko eni ‘oku ou fie talanoa au ki he, ki he mahu’inga faka’ekonōmika ko eni ‘a e me’a ‘oku tokanga mai ki ai ‘a e tohi tangi ko ‘eni. Kapau ‘e foki ‘etau manatu ki he 2008 lele mai ai ki he 2010 na’e ‘i ai e fu’u faingata’a’ia fakamāmani lahi na’e ui pē ko e *financial crisis* pea ko e anga eni e lau ko ē ko ē ‘a e ‘a e ngaahi kautaha tokoní pehē tokua ‘e kau mo Tonga ni ‘i he tō lalo faka’ekonōmiká koe’uhí ko ‘etau falala ki he pa’anga ko eni ‘oku ui ‘e he tohi tangi ko e sēniti ‘ofa.

Kapau te tau sio pē ki he fika ‘o mahino’i mei ai ‘oku ‘avalisi ki he pa’anga ‘e 400 miliona he ta’u ko e sēniti ‘ofa ‘oku ‘omai ‘e he kakai Tonga ‘oku nau nofo ‘i tu’apule’anga.

‘I he Lipooti ko ē ‘a e ‘Eiki Minisitā ki he, ki Mulí pea mo e Takimamata na’a ne talamai ai ‘a e tokolahi ko ē hotau kakai ‘i tu’apule’anga ko e fo’i toko 100,000 kilu makehe ia ko e tokolahi taha ‘oku nau ‘i Nu’usila hoko atu ki ai ‘a ‘Amelika pea fika tolu ‘a ‘Aositelēlia.

Ko e taimi ko ē na’e hoko ai ko ē ‘a e *financial crisis* ko ē ‘i he 2008/2009 tau toki hanga ‘o ongo’i ‘i he 2010 ka ko e anga eni ia ‘o e talanoa ko ē ‘o e ‘aho ko ia mo e sió, ‘e kau, ‘e tō lalo ‘a Tonga faka’ekonōmika koe’uhí he ‘ikai ke lī mai ‘e he Tonga ia ha sēniti ki honau ngaahi fāmili ko e ‘uhinga he ‘oku lolotonga faingata’a’ia fakapa’anga ‘a e ngaahi fonua ko ē ‘oku nau nofo ai. Na’e hala ‘a e, ‘a e sio ia ko ení he na’e toe vakai’i atu ‘a e ngaahi ta’u ia ko ia na’e ‘ikai ke holo ia. Na’e foki leva ‘a e, ‘a e ngaahi kautaha tokoní ‘o ‘eke ko e hā e ‘uhinga pea ko e ‘uhinga pē eni ia ‘oku hā mai ‘i he tohi tangi **ko e ‘ofa**. Ko e **sēniti ‘ofa** he ‘ikai ke lava ‘e he Tonga ia ‘i tu’apule’anga ‘o li’aki ‘a e Tonga ko ē ‘i Tonga koe’uhí ko e ‘ofa.

Hangē ko ē ko e fakamalanga ne u fai atu pē kimu’a atu ‘a e mahu’inga ke tau a’u atu ki hotau kāinga Tonga ‘i tu’apule’anga. Ko e fo’i lea ‘oku ou ongo’i au ia hení **ko e fakahounga’i** pea ko e ‘uhinga ‘a e tohi ia ko ení ke tau fakahounga’i ‘aki hano ‘ai ha ‘aho ‘i Tonga ni ke fakahounga’i ‘aki ‘a e ‘ofa ‘oku fai ‘e he kāinga Tonga ‘oku nau lolotonga nofo ‘i tu’apule’anga. Kapau ko e ‘ofa ia ko e 400 miliona he ta’u ‘oku ‘ikai ke makatu’unga ia ha me’a ‘oku ‘omai ‘ata’atā pē ia ko e ‘ofa he ‘oku, na’e ofo e tokolahi ia pē ko e hā e me’a ‘oku, na’e totonu ke holo ia mei he 400 miliona ke 100 miliona pē 200 miliona. Ka koe’uhí ko e ‘ofa ko ē ko ē ‘a e Tonga ko ē ‘oku nofo ‘i tu’apule’anga ‘i he Tonga ko ē ‘oku nofo ‘i Tonga ‘oku ‘ikai ke motu ai ‘a e me’a ia ko eni. Pea ‘oku ‘ikai ke u tui au ia ‘e toe motu ia ha taimi ‘a e fe’ofa’aki ko ia ‘oku lalanga ko ia he ko ‘etau fakatangi ko ē he taimi e faingata’a ‘oku tau fakatangi pē ki he Tonga ko ē ‘oku nofo ‘i muli.

Ko hono tafa’aki fakatakimamata ‘o’ona ia ‘oku mahino ko e pēseti ‘e 40 e tokolahi e kakai ‘oku nau ‘a’ahi mai ki Tonga ni ko e kau Tonga pē. Pea ko e me’a tatau na’e fai ‘e Ha’amoā ko ē ke langa ‘aki ‘enau takimamata ‘o pehe ni tau ‘uluaki kole pē tautolu ki he kau Ha’amoā ‘Amelika ko ē ‘i Pangopango ke nau ‘uluaki ō mai he te nau ongo’i kitautolu. Pea ko e kamata’anga lelei taha ia ‘enau langa ‘enau takimamata ‘o a’u mai ki he ‘aho ni ko e fakahounga’i pē ‘ofa ‘a e kau Ha’amoā ‘oku nau nofo ‘i Pangopango mo tu’apule’anga ki Ha’amoā. Ka ko u tui ‘e Sea ko e, ko e lēsoni eni ia ‘oku mai ke tau ako ai ‘i he, ‘i he ‘aho ni ‘a e hounga mo e fakahounga’i ha ‘ofa ‘oku fai mai.

Nau toki lele atu ‘i he ngaahi uike kuo hilí ‘o feinga ke u fetaulaki mo e kāinga ‘o’oku ia ‘i tu’apule’anga pea ko u tui pē ko e tokolahi ‘o tautolu ‘oku tau feinga ke tau fai pehē ke ‘i ai

ha'atau ki'i taimi ke tau lele atu neongo 'oku tau lele atu mo e 'ikai ai ha me'a hoto nima ka ko e fe'iloaki mo e a'utonu kiate kinautolu 'oku hoko ai 'a e 'uhinga ko eni 'oku nau ongo'i 'oku tau hounga'ia.

<009>

Taimi: 1510 – 1515

Taniela Fusimālohi: .. Ka ko ē 'oku fai mai 'a e fokotu'u makehe kia kitautolu, fēfē ke fakahā'aki 'etau hounga'ia ha'atau hanga 'o 'ai ha 'aho 'i Tongá ni ke fakamanatu ia ko e 'aho ia 'o e 'ofa 'a e kakai Tonga 'oku nau nofo 'i tu'apule'angá ki he kakai Tonga 'oku nau nofo heni.

Ko e faingata'á he 'ikai toe 'osi ia ko e masivá he 'ikai ke toe 'osi ia ko e 'ofá pe he 'ikai ke 'osi. Pea ko e tu'unga ia 'o e tohi fakatangi ko eni kapau 'oku tau hounga'ia ha 'ofa pea tau hanga 'o fai 'a e kātoanga ko eni. Pea ka a'u ki ha tu'unga 'oku tau fakakaukau e Pule'angá ke fokotu'u ā ha 'aho mālōlō ko e 'aho 'o e 'ofá. Ke fakamanatu'aki e kāinga Tonga 'oku nau nofo 'i muli ko e toko 100000. 'Oku nau lī mai 'a e 400 tupu miliona na ko ha 'uhinga ia ke toe fakalahi ai 'enau 'ofá mo e tokoni ki hotau vahe fonuá. Pea 'oku ou pou pou atu ki he fokotu'ú ke tuku atu ki he Pule'angá he koe'uhí 'oku 'i ai 'a e ngaahi taukei mo e me'a ko eni 'oku tokanga mai ki ai ke fakapa'anga mo e ngaahi me'a ko iá. 'Oku pou pou kakato atu au ki he fokotu'u ke tuku atu ki he Pule'angá ke fakakakato 'a e me'a 'oku tokanga mai ki ai 'a e tohi tangi ko eni, mālō.

Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Palēmiá

Pou pou Palēmia ko e me'a lelei tauhi vā ki hotau kāinga Tonga 'i muli

Eiki Palēmia: Mālō Sea, tapu mo e Feitu'una Sea, tapu mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Aleá kau foki eni ia he tōpiki mahu'inga Sea. Na'e mo'oni pe na'e fai e lele atu ki 'Amelika, na'e kau eni he ngaahi me'a na'e fai e talanoa ki ai. Ka kuó u fiefia pe au 'oku 'osi tali pe ia 'enautolu. Pea 'oku ou tui pe au ki he me'a ko eni 'a e Minisitā MIA, 'oku 'ikai fiema'u ia ke tau fakamālohi'i atu, ei 'ai e 'aho ko ē. 'Oku ou tui pē 'oku nau 'osi loto lelei ai pē nautolu, ne u 'alu ki he ki'i 'Univesiti Uasingtoni ai ē. Peá u 'eke ki he fānau ako ai ko hai 'ia moutolu 'oku 'osi a'u ki Tonga, tokosi'i 'aupito na'a nau 'osi a'u mai ki Tongá ni.

Pea ko e fakakaukau kapau leva 'oku 'ikai ke nau lava 'o ha'u ki Tonga ní pea tau 'ai leva 'a e ngaahi 'aho pehe ní, 'aho ia ke *show case* ai ke tau fakahā ai 'etau anga fakafonua, fakahā ai 'etau faiva, fakahā 'etau lea. Hangē ko ē ko 'etau fā'a fakahuá 'oku neongo 'oku 'ikai ke nau lava mai ki Tongá ni ka 'oku tau 'ave 'a Tonga ki he feitu'u ko iá.

'A ia pea 'oku 'osi tali ia Sea pea 'oku ou tui pē au ki he ngaahi fakakaukau, mahu'inga ka 'oku 'ikai tonu ia ke faitu'utu'uni atu e Fale Aleá ke pehē atu, ei mou 'aho me'á mou 'ai. 'Oku ou tui au 'oku nau 'osi alea'i pe 'enautolu he 'oku nau 'osi mahu'inga'ia ai. Ne u lele atu ki he 'ōfisi e Kōvana *Utah* na'e fai e fe'iloaki ai mo e *Lieutenant Governor*. Na'a nau tali lelei ke 'ai ha 'aho 'a *Utah*. Ko e me'a 'anautolu, alea'i mo 'etau kāinga Tonga ai, ko e hā e 'aho 'oku tonu, hā e taimi mo e alā me'a pehē. Me'a tatau pe 'i *Seattle Sea*, pou pou mai *Mayor Seattle* ke 'ai hanau 'aho. Pea 'oku nau sio pe ko e hā e founa te nau lava ai 'o fetokoni'aki fakapa'anga ki hono *fund* 'a e ngaahi ngāue ko eni.

‘A ia ‘oku hangē ko e ngaahi feme’a’aki ko eni ‘a e Mēmipá ‘osi ‘oku lele pe ngaahi ngāue ai. Ka ‘oku tau pou pou pe, kapau ‘e tuku mai ki he Pule’angá ke mau fengāue leva *coordinate* pe ko e hā ha ngaahi fakafongā e Pule’angá ki ai pe ko e ‘amipasitōa ko ē *UN* pe ko e Konisela ‘i ‘Ameliká. Pe ko e lava atu ha Hou’eiki Minisitā mei heni ‘o fakafongā’i tautolu ‘oku ou tui ko e me’a lelei pe ia ke tau tokanga’i ‘e tau vā ko eni mo hotau kāinga ko eni ‘i mulí Sea, mālō ‘aupito.

Pālōti’i ‘o tali ke ‘ave tohi tangi fakahounga’i kau Tonga ‘i muli fai ngāue ki ai Pule’anga

‘Eiki Sea: Mālō, kole atu ki he Kalaké ke tau pālōti, ko ia ‘oku loto ke tali ke ‘ave e tohi tangi ko ení ki he Pule’angá ko ena kuo ‘osi me’a mai pē ‘Eiki Palēmiá ‘oku nau tali fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, ‘Uhilamoelangi Fasi, Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi, Mo’ale Finau, Veivosa *Light of Light* Taka, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa. Loto kotoa ki ai Hou’eiki tōko 14.

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki kole atu ke tau mālōlō

(Na’e mālōlō heni ‘a e Fale)

<010>

Taimi: 1535-1545

Sātini Le’o: Me’a mai Sea e Fale Aleá. (*Lord Fakafanua*)

Lipooti fika 3/2022 Komiti Tu’uma’u Ngaahi Totonu Fale Aleá fekau’aki mo e Tohi Tangi Fika 4A/2022

‘Eiki Sea: Mālō homou laumālie Hou’eiki. Ko e fika 6.4 ‘etau ‘asenitá ‘a ia ko e Lipooti mei he Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Aleá fekau’aki eni pea mo e Tohi Tangi Fika 4A/2022. Kole atu ki he Kalaké ke ne lau mai e tohi fakahū mai ‘aki e lipooti ko ení.

Kalake Tēpile:

‘Aho 17 ‘Okatopa 2022.

Lord Fakafanua,
‘Eiki Sea,
Fale Alea ‘o Tonga.

‘Eiki Sea,

Lipooti Fika 3/2022 Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea.

‘Oku fakahoko atu ki he Feitu’u na ‘a e Lipooti Fika 3/2022 Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea.

Fekau’aki ‘a e lipooti ko ení mo e Tohi Tangi Fika 4A/2022 ‘a ia ne tuku mai *refer* mei he Feitu’u na ki he komiti. ‘Oku ‘oatu heni ‘a e Lipooti Fika 3/2022 e komiti ke me’a ki ai e Feitu’u na.

Faka’apa’apa atu,

Lord Vaea

Sea

Komiti Tu’uma’u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua.

Fakama’ala’ala he Lipooti fika 3/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea

‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua: Fakamālō atu ‘Eiki Sea. Ko e, ko ‘eku lave’i hifo ki he tohi tangi ko ení, ko e tohi eni fekau’aki pea mo e Lao ko eni ko ē ki he ‘Inivesimeni ‘a e Potungāue Fefakatau’akí. Pea na’e ‘i ai ‘a e kole kia kinautolu fekau’aki mo e tohi tangí ke toe fakafoki ‘a e tohi tangí kae tali ‘a e ki’i fakalelei na’e fai. Pea ‘i he’ene pehē ‘Eiki Sea na’e tuku ai ko ē ‘a e tohi tangí.

Ko e tu’unga na’e fai ki ai ‘a e tokangá ko hono ki’i fakalelei’i si’i pē pea ‘i he’ene pehē na’e ‘ikai ke loto ki ai ‘a kinautolu e tohi tangí, ka ko u tuku atu pē ki he Feitu’u na kae ‘uma’ā ‘a e fakataha ‘eiki ni ke fai ha feme’a’aki ki ai. Ko e tu’unga ko ení na’e fekau’aki pea mo e Lao ki he ‘Inivesimení pea mo e tu’utu’uni ko ē ki aí. Mahalo na’a toki fai ha tokoni mai ai ‘a e ‘Eiki Minisitā Fefakatau’akí. Ka ko hono ‘uhinga ia na’e fai ai ‘a e ki’i tō kehekehé ko hono ‘uhingá ko hono fakalea. ‘Eiki Sea pea ko u pehē tuku pē ke, kinautolu pē fakatonu leá ke nau toki me’a mai ‘aki ka ko e tu’unga ia na’e ‘i aí pea kuo tuku atu pē ki he Feitu’u na kae ‘uma’ā e Fale ‘eiki ke fai ha me’a ki ai. Mālō ‘Eiki Sea.

Pāloti ‘o tali Lipooti fiak 3/2022 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea & lau Tohi Tangi fika 4A/2022

‘Eiki Sea: Mālō. Hou’eiki kapau ‘oku ‘ikai ke toe ‘i ai ha me’a ‘oku tokanga ki ai e Hou’eiki Fakafofongá te u kole atu ke tau pāloti e lipooti ko ení mo ‘ene ngaahi fokotu’u. ‘Ai ke tali e lipootí pea mo lau e tohi tangí. Kole atu ki he Kalaké ke tau pāloti. Ko ia ‘oku loto ke tau tali ‘a e Lipooti Fika 3/2022 ‘a e Komiti Tu’uma’u ki he ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, ‘Uhilamoelangi Fasi, Taniela Liku’ohihifo Fusimālohi, Mo’ale Finau, Veivosa *Light of Life* Taka, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa. Loto kotoa ki ai e Hou’eiki, toko 14.

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki. Koe’uhí ko hono tali ‘a e lipootí mo ‘ene fokotu’ú te u kole ki he Kalaké ke ne lau mai e Tohi Tangi Fika 4A/2022.

Tohi Tangi Fika 4A/2022

Kalake Tēpile: ... Tohi tangi eni faka'aho ki he ...

'Aho 08 'o 'Aokosi 2022.

'Eiki Nōpele Fakafanua,
'Eiki Sea Fale Alea,
'Ofisi Fale Alea 'o Tonga,
Nuku'alofa.

RE: Tangi ke Ta'ofi 'a e Lao Fakatonutonu ki he Tu'utu'uni 'o e ...

<002>

Taimi: 1545-1550

Kalake Tēpile: ... 'Inivesi Muli kae fakafoki ke tālanga'i 'e he kakai

'Eiki Sea 'o e Fale Alea, 'oku mau hūfanga 'i he talamalu kakato 'o e fonua ko e 'Otua mo Tonga ko hoku Tofi'a, kae 'atā ke mau tautapa atu fakafou 'i he kupu 8 'o e Konisitūtone. Kupu 8, 'oku ngofua ki he kakai kotoa pē ke fai 'enau tangi, 'oku ngofua ki he kakai kotoa pē ke fai 'enau tohi pē ko 'enau tohi kole ki he Tu'i pē ki he Fale Alea, pea ke fakataha 'o alea, ki ha me'a 'oku hā mai kiate kinautolu 'oku totonu ke nau kole ki he Tu'i pē ki he Fale Alea. Ko hono fokotu'u pē ko hono ta'ofi kapau 'oku nau fakataha melino, pea 'ikai ha mahafu tau mo e 'ikai moveuveu.

'Oku mau tangi atu ke ta'ofi fakataimi 'a e Lao Fakatonutonu ki he Tu'utu'uni 'o e 'Inivesi Muli, 'a ia na'e toki paasi 'e he Fale Alea 'i he 'aho 'o e Tohi Tangi ni. 'E faka'atā ai 'a e kau 'inivesitoa muli ke nau kau 'i he ngaahi ngāue mo e ngoue kuo vahe'i 'i he Lao 'Inivesi Muli ke tuku makehe ma'a e kakai Tonga, kae fai ha tālanga ki ai 'a e kakai.

'Oku kau 'i he ngaahi ngāue ko ia 'a e;

1. Fanga moa mo e fua'imoa.
2. Pisinisi *Security*
3. Fakauaea mo e fokotu'u 'o e naunau 'uhila 'i he ngaahi 'api nofo'anga tautaha pē fale fakakomesiale 'oku mahu'inga ki he si'i hifo 'i he pa'anga 'e 500000.00
4. Ngoue'i;
 - a) Me'akai, 'Ufi, Talo, Kumala, Manioke.
 - b) Hina
 - c) Hiapo
 - d) Lou'akau mo e
 - e) Kava

'Oku mau tangi atu ke ta'ofi fakataimi hono ngāue'aki 'a e fakatonutonu ki he tu'utu'uni 'o e Lao 'Inivesimeni, kae fai ha talatalanoa pē *public consultation* ki ai he 'oku mātu'aki totonu 'a e lao ni ki he founga tupu'a na'e mo'ui mai ai 'a e Tonga 'i he kuohili, pea 'e 'i ai 'a e fu'u uesia lahi ki he kakai.

Ko e lao ni na'e fakamo'oni ki ai 'a e Minisitā Leipa mālōlō, Tatafumoeaki 'i he 2021. Kae toki fakahū mai ia 'i he ta'u ni, pea 'ikai ke tuku mai ha faingamālie ia ke talatalanoa'i ki ai 'a e kakai.

'Oku mau tui ke 'oange 'a e faingamālie ngāue fakafatukoloa pē ngāue faka'initasi ki he kau 'Inivesitoa Muli hangē ko e ngaahi sikaleti he 'oku 'ikai ma'u 'e he Tonga 'a e pa'anga lahi ke kamata 'aki ha ngāue pehē pē ko ha pōto'i ngāue fakaonopōoni ke fakahoko'aki, kae tuku 'atā 'a e ngoue ki he kakai Tonga he ko e ngāue pē ia 'oku nau lava he lolotonga ni.

Ku o fakahoko 'e he Pule'anga ha tu'utu'uni 'i he ngaahi ta'u kuo maliu atu ke hū mai 'a e kāinga 'Esia 'o fakalele falekoloa, ko e ki'i ngāue na'e lava 'e he Tonga, pea neongo na'e fai 'a e fakafepaki ki he fokotu'utu'u ngāue ko eni, ka na'e kei hoko atu pē, 'aho ni kuo liua 'e he kau 'Esia 'a e mala'e 'o e fefakatau'aki koloa. Ko 'enau pehē pē ke puke ha koloa hangē ko e moa, ko 'ene honge moa ia 'a Tonga, talu mei ai mo e mate tahataha pē 'a e ngaahi pisinisi Tonga, pea ko e toenga 'oku kei mo'ui 'oku 'ikai 'ilo ko e ha e fuoloa 'enau kātaki.

'Oku mau fokotu'u atu ko e fo'i 'ata totonu ia 'e hoko 'i he sekitoa ngoue 'i he kaha'u vave mai, kapau te tau toe faka'atā mo e tafa'aki ko ia ki he kau 'Inivesitoa Muli, 'e pule kehea 'a e sekitoa ngoue. 'Oku totonu ke tokoni'i mo ako'i 'e he Pule'anga 'a e kakai Tonga 'i he ngoue fakakomēsiale, he 'oku fu'u vave 'a e ta'au fakakomēsiale 'oku ta u nga'unu ki ai 'o fakatauhoa mo e mo'ui fakatauhi 'Eiki 'oku fai 'e he kakai Tonga 'i he sekitoa ngoue, hangē ko e polopolo.

Ko e 'aho 'e faka'atā ai 'a e ngoue ki he kau 'inivesitoa muli ko e 'aho ia 'e kamata 'au'aufoe ai 'a e fa'ahinga tauhi ku o anga ki ai 'a e Tonga, na'a ne fai'aki 'a e kelekele. 'E fakamālohi'i leva 'a e Tonga ke ne fakamahu'inga'i fakakomēsiale 'ata'atā pē 'a e kelekele 'o 'ikai ha toe ngafa kehe, makehe mei he mate tahataha 'a e ngaahi pisinisi Tongá, kuo toe hanga 'e he kau 'Esia 'o lisi mo e ngaahi kelekele mahu'inga lahi 'oku tu'u loto kolo 'i Nuku'alofa mo e ngaahi kolomu'a 'i he ngaahi 'otumotu Tokelau. 'E pehē tofū pē ha'anau fakatau 'a e ngaahi ngoue pea toe lisi 'a e ngaahi 'api 'uta 'o e kakai Tonga. 'Oku mau tangi atu mo ui ke 'ā'ā mu'a hotau kau takí ...

<005>

Taimi: 1550-1555

Kalake Tēpile: ... he ko e kelekele ko e taha'i koloa ia 'a e Tonga na'e tuku ki langi pea ko ia 'oku kei Tonga ai 'a Tonga. 'Oku mau tangi atu ke 'oua 'e fakaava 'a e matapā ke 'au'aufoe ai 'a e ongo'i 'e he Tonga ko e Tonga ia.

Kuo tau matā 'a e unga ngāue 'a e kakai Tonga 'i he ngaahi pisinisi falekoloa 'Esia ko e ngaahi 'ata ia 'e hoko 'i he kaha'u 'i he ngaahi 'api 'uta 'oka faka'atā 'a e Lao Fakatonutonu ni 'e iku ngāue totongi 'a e kakai Tonga ki he kakai muli 'i hotau kelekele totonu kae tapu ke tau ala 'o toli ha fo'i niu pe 'ave 'a e niu motu'u ta'epoaki ki he kau 'inivesitoa muli.

Ko e fo'i hala eni 'oku tau lolotonga luelue atu ki ai. Ko ia ai 'oku mau tangi atu ni ke 'oua mu'a 'e tali 'a e Lao ko ia kae fakafoki mai ke fai ha talanoa mahino mo pau ki ai 'a e kakai. 'Oku mau tangi atu ni he 'oku 'ikai ke mau ongo'i 'oku kei 'ofa homau kau taki 'ia kimautolu ni.

‘Oku mau faka’apa’apa atu fakamo’oni ki ai SH Tukulā, ‘Ailine Vakameilalo pea mo e toko 181. Mālō ‘Eiki Sea.

Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakakomēsiale.

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, tapu ki he ‘Eiki Palēmia mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Kapineti, Hou’eiki Fakafofonga Nōpele pehē ki he Hou’eiki Fakafofonga Kakai. ‘E Sea ko e tu’u pē ‘a’aku ia ke fakamahino atu ‘a e tohi tangi ko eni pea mei he tafa’aki ‘a e Pule’anga pea kuo toutou tālanga’i eni ia ‘e he Komiti ki he Ngaahi Totonu pea ‘oku ‘ikai ke faka’amu e motu’a ni ia ke toe ‘ohake.

Fakamahino Pule’anga te’eki ai ha ‘inivesitoa muli ‘e faka’atā ke laiseni ke tō ngoue

Ko e me’a pē ia ‘oku ou fie fakama’ala’ala atu ‘oku ‘ikai ko ha tohi tangi eni fekau’aki mo e Lao ki he ‘Inivesi Mulī ka ko e Tu’utu’uni na’e fa’u ‘e he Pule’anga ‘o fakatatau pē mo e fiema’u ‘a e tefito’i lao ko eni. Pea ‘oku ‘i ai pē ‘a e ta’efemahino’aki ‘i hono faka’uhinga’i e fo’i lea **ngoue** pea ‘oku tui ‘a e Pule’anga ki ai ki he ta’efemahino’aki ko eni, ka na’e fatu ‘a e Tu’utu’uni ia ko eni pea ngāue’i’aki e fo’i lea ko e **ngoue’i**.

‘A ia ‘i he taumu’a ia ‘a e Kapineti ‘i he fa’u lao na’e ‘uhinga e ngoue’i ia ‘i he’enau faka’uhinga ko e nofo pē ‘i he fakamāketi kae pehē ki hono *process* ka ‘oku faka’uhinga mai ‘a kinautolu fai e tohi tangi ke ngoue’i pē pea ‘oku ‘i ai pē ‘enau totonu ki ai pea mo e faka’apa’apa lahi ki he fiema’u ko ē ‘a e kakai ‘o e fonua he ko u tui ko e taumu’a mo e *intension* e tohi tangi ko eni ko e faipē ke malu’i e kakai.

Ka ko e fie fakahā atu pē ke mea’i he Fale ‘Eiki ni. Ko e ta’u eni ‘e taha e lele mai ‘a e Tu’utu’uni ko eni pea ‘oku te’eki ke ‘i ai ha *invest* muli ia ‘e fai ki he tafa’aki ko eni pē ‘e ‘i ai ha kakai te nau kole. ‘A ia ko e kole ko ē ke ta’ofi fakataimi ‘oku lolotonga ‘ikai pē ke fai ha ngāue ia ki ai pea ‘oku te’eki ai ha kau kole laiseni mai ia. Pea ko e Tu’utu’uni ngāue ko ē ‘a e potungāue ‘oku talamai pē ia ‘oku nofo fakapapau pē ko e kole laiseni *invest* muli ‘a ha taha muli ‘e nofo pē ia ‘i hono *process* pea mo hono fakamāketi ka ‘oku ‘ikai ko hono tō pē ko hono ngoue’i.

Fokotu’u mei he Pule’anga tukuange Tohi Tangi fika 4A/2022 nau ngāue ki ai

Ko ia ai ‘e Sea ‘oku loto lelei pē e ‘Eiki Palēmia pea mo e tēpile ‘a e Pule’anga ke toe ‘omai pē ke fai ha vakai ki ai ki he tohi tangi ko eni mo e faka’apa’apa lahi kiate kinautolu nau fakahoko ‘a e tohi tangi ka ko e ‘isiū heni ko e faka’uhinga ‘e Sea pea ‘oku te’eki ai ke mau tali ‘emautolu ha kole mai ke ō mai ‘o *invest* he tafa’aki ko eni pea ‘oku te’eki ke foaki ha laiseni ki ai pea ‘oku te’eki ke ai ha taha muli te ne ngoue’i.

Ko ia ‘oku pehē ‘a e fokotu’u atu pē ia mei he tafa’aki ‘a e Pule’anga ke ‘omai mu’a ke toe fai ha vakai ki ai mālō ‘Eiki Sea.

Eiki Sea: Mālō me’a mai e Fakafofonga ‘Eiki Nōpele ‘o Ha’apai.

Fokotu’u tukuhifo Tohi Tangi fika 4A/2022 fai hano tālanga’i mahino he Komiti Kakato

Lord Tu’iha’angana: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea tapu mo e Fale Alea ‘o Tonga ko u fakamālō pē au ki he me’a ‘oku me’a’aki he Minisitā ka ko e ‘uhinga ‘Eiki Sea ko e kaveinga eni ‘oku lahi hono tālanga’i he fonua pea ‘oku ou tui na’e ‘i ai mo e ngaahi tohi tangi kehe ka mahalo ‘oku te’eki ke maaui fekau’aki pē mo e kaveinga tataui pea ko eni ‘oku ‘omi ‘e he ‘Eiki Minisitā e ‘uhinga ko eni pea ‘oku mahu’inga ia ‘oku ‘omai ka ‘oku ou fokotu’u atu ‘e au ‘Eiki Sea fokotu’u atu he motu’a ni ke tukuhifo ki he Komiti Kakato ke fai ha feme’a’aki lelei ki ai ke fakamahino ke ma’ala’ala ki he kau tohi tangi mo e ngaahi faka’uhinga ko eni ke mahino ‘aupito mo ...

<007>

Taimi: 1555-1600

Lord Tu’iha’angana : .. ‘omai ‘a e tui ‘a e Hou’eiki Mēmipa he ‘oku ou tui ko e *issue* mahu’inga eni ki he fonua. Ka ko u fokotu’u atu tukuhifo mu’a ki he Kōmiti Kakato.

'Eiki Sea : Hou'eiki ko e fokotu’u eni mei he Fakafofonga Nōpele ‘oku ‘i ai ha pou pou ki he fokotu’u ko eni? (*Ne pou pou*)

Pālōti ‘o tali tukuhifo ki he Komiti Kakato Tohi Tangi fika 4A/2022

Kole atu ki he Kalake ke tau pālōti. Ko ia ‘oku loto ke tali ke tukuhifo ‘a e Tohi Tangi ko eni ki he Kōmiti Kakato fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile : 'Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, 'Uhilamoelangi Fasi, Taniela Fusimālohi, Mo'ale Finau, Veivosa Taka, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa, 'Eiki Nōpele Tu'iha'angana loto kotoa e Hou'eiki toko 14.

Lipooti Fakata’u Potungāue Fefakatau’aki & Fakalalakaka Faka'ekonōmika ki he ta’u 2021/2022

'Eiki Sea : Mālō Hou'eiki ko e fika 7 eni ‘etaui ‘asenita kuo tau a’u ki ai Lipooti Fakamatala Fakata’u kamata mei he Potungāue Fefakatau’aki mo e Fakalalakaka Faka'ekonōmika ki he ta’u 2021 ki he 2022. Kole atu ki he Kalake ke ne lau mai e tohi ne fakahū mai ‘aki e lipooti.

Kalake Tēpile : Tohi ko eni ‘oku ‘i he ‘ulu’i tohi pē ia ‘a e Potungāue Fefakatau’aki mo e Fakalalakaka Faka'ekonōmika faka’aho ki he ‘aho 3 ‘o ‘Okatopa 2022.

Lord Fakafanua
Sea ‘o e Fale Alea
Fale Alea ‘o Tonga
Nuku’alofa.

'Eiki Sea,

Fakatatau ki he kupu 51 kupu si'i (5) 'o e Konisitūtone 'oku ou langilangi'ia ke fakahoko atu 'a e Fakamatala Fakata'u 'a e Potungāue Fefakatau'aki mo e Fakalalakalaka Faka'ekonōmika ki he ta'u fakapa'anga 2021/2022

Faka'apa'apa atu

Hon Toketā Viliami Uasike Latu

'Eiki Minisitā Potungāue Fefakatau'aki & Fakalalakalaka Faka'ekonōmika

'Eiki Sea : Me'a mai 'Eiki Minisitā.

Fakama'ala'ala he Lipooti Fakata'u Potungāue Fefakatau'aki ki he ta'u fakapa'anga 2021/2022

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki : Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea kae pehē ki he Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Alea kae fakahū atu. Ko e lipooti ko eni 'Eiki Sea kae pehē ki he Hou'eiki Mēmipa ko e konga ia na'e fakahoko 'e he Minisitā kuo mālōlō atu pea ko e motu'a ni na'a ku toki kamata mai pē pea mei he 'aho 31 Tisema. Ka ko e lipooti pē eni he ngaahi ngāue na'e fai 'e he Potungāue mei he ta'u 2021 'o a'u mai ki he ta'u fakapa'anga ko ia 'o e ta'u ni.

Pea ko e talu 'a hono fuofua a'utaki mai ki Tonga ni 'a e fokoutua KOVITI-19 'i he 'aho 29 'o 'Okatopa 2021 pea na'e hoko mai mo e fakatamaki 'o e mo'ungaafi Hunga Tonga Hunga Ha'apai 'aho 15 'o Sanuali. Pea 'oku fakahoko ai 'a e lipooti ko eni ko e ongo tefito'i fakatamaki ia 'oku meimei mahu'inga ke fakatokanga'i e lipooti ko eni 'a e Potungāue Fefakatau'aki mo e Langa Fakalalakalaka Faka'ekonōmika ki he ta'u fakapa'anga 'o Siulai 2021/2022. 'A ia 'oku 'asi ai 'a e ngaahi ngāue na'e lava fakahoko pea mo e ngaahi pole 'oku lolotonga fehanganagai pē ia pea mo e Potungāue pea 'oku te'eki ai ke 'osi 'o a'u mai pē ki he 'aho ni.

'Eiki Sea na'e hoko 'a e hokomai ko ia 'a e fakatamaki ko eni KOVITI-19 ke hoko ai 'a e hoha'a lahi 'i he sekitoa pisinisi pea kau ki ai pea mo e ngaahi tu'utu'uni fakatapatupui e KOVITI-19 'a ia na'e iku ke tō lalo 'a e ngaahi ngāue fakapisinisi pea uesia ai e 'ekonōmika e fonua. Tānaki atu ki ai mo e fakatamaki ko ia na'e hoko 'i Hunga Tonga mo Hunga Ha'apai pea na'e 'i ai 'a e ngaahi uesia lahi 'i he fonua pea ko e taha 'o e ngaahi me'a lalahi na'e uesia ko e motuhia 'etau *cable* pea tau motuhia ai mo māmani. Pea na'e uesia mo e ngaahi fetu'utaki mo e ngaahi ngāue fakakomesiale 'i he motu ko eni 'a e *cable*.

Ka neongo 'a e ngaahi taimi faingata'a ni 'e 'Eiki Sea kae pehē ki he Hou'eiki Mēmipa na'e kei hokohoko atu pē 'a e 'u Potungāue ia 'i he fengāue'aki mo e ngaahi kupu fekau'aki. Pea na'e malava pē mo e ngaahi tokoni na'e lava fai ki he sekitoa pisinisi 'i he tafa'aki 'e langa fakalalakalaka faka'ekonōmika neongo na'e 'ikai ke malava ke mafuesia makatu'unga pē ko e ivi fakapa'anga 'o e Pule'anga. Ka na'e malava 'e he 'Eiki Palēmia 'i he hoko mai ko ia 'a e fakatamaki pea mo e Pule'anga pea mo e fakatamaki ko ia 'i Hunga Tonga Hunga Ha'apai ke tatakī lelei mai pē 'o kaunga tonu ki ai pea mo e tokoni pea mei he ngaahi fonua muli.

'A ia ko e lipooti fakata'u ia ko eni 'e 'Eiki Sea 'oku...

<008>

Taimi: 1600-1605

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: ... hangē ko ia ko e fiema'u ko ē 'a e laó 'a ia 'oku fakahoko atu pē ia pea 'oku hangē ko e lau ko ē 'a e kau malanga ko e lēsoni mahino pē eni ia 'Eiki Sea pea 'oku tuku atu pē ki he Hou'eiki Mēmipa e Fale ke mou me'a ki ai. Pea 'oku 'i heni pē pea mo e CEO pea mo e 'Ofisa mei he potungāue kapau 'oku 'i ai ha ngaahi fehu'i ke fakama'ala'ala ka 'i hono fakakātoa 'Eiki Sea 'oku ou fokotu'u atu 'a e lipooti ko eni mālō 'aupito.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eua 11.

Taniela Fusimālohi: Sea mālō 'aupito 'a e ma'u e faingamālie 'oku ou fie lave pē ki he lipooti ko eni koe'uhí 'oku kau eni he lipooti ko eni ko ē 'oku ne ma'u e taimí koe'uhí foki ko e a'u mai eni ki he 2022 pea hangē pē foki ia ko 'etau laó ko e ngaahi lipooti ko eni 'a e kau Minisitā mo e ngaahi potungāue ke 'i ho Fale kimu'a he 'aho 30 ko ē 'o Sepitema.

Pea ko u fakamālō ki he 'Eiki Minisitā 'i he 'omai ko eni e lipooti ko eni kuo a'u mai ia ki he taimi pea, pea tau tālanga he ngaahi me'a 'oku ofiofi mai 'a hono, hono ngaahi lēkooti. Ko e me'a ko u fie lave ki ai he tu'unga ko eni 'oku tau 'i ai he taimi ni 'e Sea ki he lipooti ko eni 'oku ou mālie'ia 'i he ngaahi fokotu'utu'u he ko e ai foki e ngaahi fokotu'utu'u na'e fai mai mei he kongā ua ko eni ko ē 'o e ta'u ni mei he, mei Tisema pē 'o lele mai ai. Ka ko e me'a eni 'oku ou fakatokanga'i he ...

Fokotu'u ke tukuhifo Lipooti Fakata'u Potungāue Fefakatau'aki 2021/22 ki he Komiti Kakato

Lord Tu'ilakepa: Sea ki'i fakamolemole pē Fakafofonga. Ko u kole atu au ke tukuhifo mu'a ki he Komiti Kakato kapau 'e 'ohake he Feitu'u na e 'ū me'a lahi 'e toe ai e ni'ihī he Fale ni te nau me'a hake ka koe'uhí ko 'etau tauhi e molumalu 'o e Fale 'Eiki 'Eiki Sea ko u fokotu'u atu tukuhifo ki he Komiti Kakato ke fai ha feme'a'aki ki ai pea mo fai ai 'a e feme'a'aki 'a e Feitu'u na. Mālō Sea.

Poupou tukuhifo Lipooti Potungāue Fefakatau'aki ki he 2021/2022 ke alea'i he Komiti Kakato

Taniela Fusimalohi: Mālō ko ia Sea ko u poupou atu au ki he fokotu'u ke tukuhifo ki he Komiti Kakato koe'uhí ko e ngaahi me'a ko eni fekau'aki mo 'etau fakaakeake mei he Kōviti pea mo e mo'ungaafi 'oku 'i ai e ngaahi me'a mahu'inga heni ke tukuhifo ki he Komiti Kakato. Mālō Sea.

Pāloti'i 'o tali ke tukuhifo Lipooti fakata'u Potungāue Fefakatau'aki ke alea'i he Komiti Kakato

'Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke tau pāloti. Ko ia 'oku loto ke tali e fokotu'u mei he Fakafofonga 'Eiki Nōpele Vava'u poupou ki ai 'a 'Eua 11 ke tukuhifo eni ki he Komiti Kakato fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea 'oku loto ki ai 'a Tevita Puloka, 'Uhilamoelangi Fasi, Taniela Fusimalohi, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Tokoni Palēmia, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Ngaahi

Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Nōpele Tu'iha'angana, 'Eiki Nōpele Tu'ilakepa. Loto ki ai e toko 13 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai loto ki he fokotu'u fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Ikai ha fakahā loto pehē 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō tau hoko atu ki he Fika 7.2 'etau 'Asenita ko e Lipooti eni mei he 'Ofisi 'a e Seniale. Kole atu ki he Kalake ke ne lau mai e tohi 'oku fakahū mai 'aki e lipootí.

Lipooti Fakata'u 'Ofisi 'Ateni Seniale ngata ki he 'aho 30 Sepitema 2022

Kalake Tēpile: Tohi ko eni 'oku faka'aho ki he 30 'o Sepitema 2022.

Lord Fakafanua
'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fale Alea 'o Tonga
NUKU'ALOFA

'Eiki Sea,

Fakamatala Fakata'u 'a e 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale ki he Ta'u Fakapa'anga 2021/2022

Fakatatau ki he kupu 51 kupu (5) Lao Konisitūtone 'o Tonga 'oku ou faka'apa'apa atu ki he Feitu'u na mo fakahū atu 'a e Fakamatala Fakata'u 'a e 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale ki he Ta'u Fakapa'anga 2021/2022.

Faka'apa'apa atu,

Linda S. Folaumoetu'i
(*'Ateni Seniale*)

Kalake Tēpile: Mālō 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki mou fakatokanga'i na'e fakahū mai e fakatonutonu ki he lipooti ko eni na'e 'osi tufa atu pē ke mou me'a ki ai. Me'a mai 'Eiki Minisitā Lao.

'Eiki Minisita Lao: Tapu mo e Sea kae'uma'ā e Hou'eiki Mēmipa 'o e Falé. 'Eiki Sea kātaki ko e lipooti ena ko 'ene tānaki mai ena e lipooti 'o a'u mai ki he, ki he ta'u ní 'a ia 'oku ne fakamatala ai pē ki he ngaahi ngāue mo e hikihiki hangē ko e peesi ko ē 'oku fai hono fakatonutonu ko e peesi pē ia fekau'aki mo e hiki 'o e kau ngāue mo e ngaahi lakanga fo'ou pea 'oku a'u ai 'o fakamatala 'a e lipooti ko eni ki he Komiti Lao ko ia 'a e Pule'anga pea mo hono founga 'o e fa'u lao 'oku ngāue'aki 'a ia ko e taha 'o e ...

<009>

Taimi: 1605 – 1610

‘Eiki Tokoni Palēmia: ... halanga ko ē ngaahi laó ‘Eiki Sea, ‘oku fai e *policy direction* meí he Kapinetí ‘a ia ‘oku makatu’unga ia he ngaahi fokotu’u meí he ngaahi Potungāué. Pea ‘alu meí ai ki he Kapinetí ‘o hu’u mai leva ia ‘o foki mai ki he Kōmiti Laó. Pea foki meí he Kōmiti Laó ‘o tali ‘e he Kapinetí pea toki hū mai ai ki he Falé ni. ‘A ia ‘o hū meí he Falé ni ‘i hono talí ‘o ‘ave leva ia ki he Fakataha Tokoní. Pea ko e taimi ko ē ‘e toki tali meí aí pea hokohoko atu ai Sea pea ‘oku ou fokotu’u atu.

‘Eiki Sea: Hou’eiki ko e līpooti eni e ‘Ateni Senialé ‘oku fokotu’u atu ‘e he ‘Eiki Minisitā Laó, ‘Eua 11.

Fokotu’u ke tukuhifo Lipooti Fakata’u ‘Ofisi ‘Ateni Seniale ki he Komiti Kakato

Taniela Fusimālohi: Mālō Sea, ko e fokotu’u atu pe ke tukuhifo mu’a eni ki he Kōmiti Kakatō koe’uhí ko e ngaahi me’a ko eni ‘oku hā ‘i he līpooti fekau’aki mo e ngaahi talite pea mo e ‘i ai mo e hoha’a meí he ‘Ateni Senialé ‘a e tōmui e ngaahi Lao Fakaangaangá ki he Kōmití, fokotu’u atu Sea ke tukuhifo ki he Kōmiti Kakatō, mālō.

Pālōti’i ‘o tali tukuhifo ki he Komiti Kakato Lipooti ‘Ofisi ‘Ateni Seniale

‘Eiki Sea: Hou’eiki ko e fokotu’u ē meí he ‘Eua 11 ke tukuhifo ki he Kōmiti Kakatō pea ‘oku pou pou. Kole atu ki he Kalaké ke tau pālōti, ko ia ku loto ke tali e fokotu’u ke tukuhifo e Līpooti e ‘Ateni Seniale ki he Kōmiti Kakatō fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Tevita Fatafehi Puloka, ‘Uhilamoelangi Fasi, Taniela Fusimālohi, Mo’ale Finau, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonuá, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa, loto ki ai toko 13.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai loto ki he fokotu’u fakahā mai ho nima

Kalake Tēpile: ‘Ikai ha fakahā loto ki ai ‘Eiki Sea

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki tau hoko atu ai pē ki he Lipooti e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Lahí, kole atu ki he Kalaké ke ne lau e tohi fakahū mai’aki e lipootí.

‘Eiki Minisitā Ngaah Ngāue Lalahi: Tapu mo e Feitu’u na Sea, Fakatapu heni ki he ‘Eiki Palēmia ‘o Tonga kae ‘uma’ā e

‘Eiki Sea: Kātaki pe ‘Eiki Minisitā ke ‘uluaki tuku ha faingamālie ki he Kalaké ke ne lau mai e tohi ‘oku fakahū mai’aki e līpootí.

Lipooti Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi ki he ta’u fakapa’anga 2020/2021

Kalake Tēpile: Tohi ‘oku fakahū mai’aki eni ‘oku faka’aho ki he;

‘Aho 26 Sepitema 2022

Honourable Lord Fakafanua
‘Eiki Sea ‘o e Fale ‘o Tonga
‘Ofisi ‘o e ‘Eiki Sea
Nuku’alofa
Tonga.

**Fekau’aki mo e lipooti ‘a e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Lalahí, ta’u fakapa’anga
2020 – 2021, fakahū atu ki he to’u Fale Alea lolotongá.**

Fakatatau pea mo hono tali ‘e he Kapineti ‘i he tu’utu’uni Kapineti Fika 627 ‘o faka’aho ki he ‘aho 9 ‘Aokosi 2022. ‘Oku ou fiefia ke fakahū atu ‘a e lipooti fakata’u ‘a e Potungāue ki he Ngaahi Ngāue Lalahí ki he ta’u fakapa’anga ‘oku ngata ki he ‘aho 30 Sune 2021. ‘A ia na’e kamata meí he ‘aho 1 ‘o Siulai 2020.

‘Oku ou mātu’aki faka’apa’apa mo kole ke ke laumālie lelei kae fakahū atu ‘a e Lipooti fakata’u ni ‘i hono alea’i ‘i he to’u fakataha lolotonga ko eni ‘a e Fale Aleá.

‘Oku ‘i ai e tatau ‘e 35 ‘oku ‘oatu heni ke ngāue’aki ‘e he ‘ofisi ‘o e Feitu’u na.

Faka’apa’apa atu

Honourable Sevenitini Toumo’ua
‘Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Lalahi

Mālō ‘Eiki Sea.
‘Eiki Sea: Mālō, me’a mai ‘Eiki Minsitā

**Fokotu’u ke tuku hifo ki he Komiti Kakato hono fakama’ala’ala Lipooti
Fakata’u Potungāue Ngaahi Ngāue Lalahi**

Lord Tu’ilakepa: Fakamolemole pe ki he Feitu’u na pea fakamolemole pe ‘Eiki Minisitā Hou’eiki kapau te mou me’a ‘aneuhu a’u mai ki he ‘ahó ni ko ‘etau fakaikiiki, lau, pāloti. ‘Ikai ke ‘i ai ha nga’unu ‘e taha ‘etau ngāue Hou’eiki. Kuó u fokotu’u atu Sea, tuku ka mautolu kau Fakafofongá, tēpile ko ē mo e tēpile ko eni ka ‘oku ‘i ai ha me’a ‘oku mou tokanga ki he lipooti pea mau fokotu’u atu ki he Feitu’u na. Fokotu’u at u ke tuku hifo ki he Kōmiti Kakatō pea toki me’a e ‘Eiki Minisitā ha’ana e lipooti ‘o fakavetevete he Kōmiti Kakatō pea hoko atu e ngāue ‘Eiki Sea. Kaikehe Sea, hangē ‘oku ongo ngali ‘oku ou kau noa’ia he fatongia e Feitu’u na ka ‘oku ou fokotu’u atu Sea, ‘uhingá kae ki’i vavevave mu’a ‘etau ‘asenitá ‘Eiki Sea. Ko u fokotu’u atu ke tuku hifo ki he Kōmiti Kakato ke tau feme’a’aki ai. Kau eni ia he lipooti ‘oku mahu’inga he ‘oku felāve’i ia mo e me’a ko eni ‘oku me’a ki ai ‘a e Fakafofonga ‘Eua 11 Sea, fokotu’u atu.

‘Eiki Sea: ‘Eiki Nōpele ...

<010>

Taimi: 1610-1615

‘Eiki Sea: ... ‘Eiki Nōpele ko u tui pē ‘oku ke hanga ‘o fakasi’isi’i e lipooti e Hou’eiki Minisitā. ‘Oku te’eki ai ke ne me’a mai ki he’ene lipootí ‘oku ke fokotu’u mai ‘e koe ke tukuhifo ka ‘oku ‘atā pē ‘o kapau ‘oku loto ki ai e Hou’eiki ke tau hoko atu ke tukuhifo ki he Komiti Kakatō.

Lord Tu’ilakepa: Poupou Sea. Fakamolemole pē ‘Eiki Sea, ‘oku ‘ikai ke u hanga au ‘o fakasi’isi’i. ‘E toe ‘oange hono faingamālie ‘i he Komiti Kakatō pea te ne me’a mai ‘aki fakakātoa. Ko e me’a tatau pē te ne me’a hení ‘e toe ‘oange ‘ene faingamālie he Komiti Kakatō ka ko e kole pē ke fakasi’isi’i kae ki’i vave ‘etau ngāué ‘Eiki Sea. Mālō.

‘Eiki Sea: Hou’eiki ‘oku ou fakatokanga’i hifo ko ‘etau taimí ‘oku ‘osi. Mahalo toki tuku ange pē ha faingamālie ki he ‘Eiki Minisitā ke ne toki momoi mai ‘ene lipootí ka tau hoko atu ‘apongipongi. Toloí e Falé ki he 10. Mou me’a hake ke tau kelesi.

Kelesi

(Na’e kelesi tuku aipē ‘e he ‘Eiki Seá, *Lord Fakafanua.*)

<002>